

İSLAM AHLÂK EĞİTİMİNDE KURAN KISSALARI

Macit YILMAZ

101914

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı için öngördüğü

101914

YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nevzat Y. AŞIKOĞLU

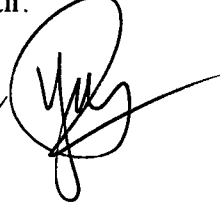
SİVAS - 2001

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından *Felsefe* v.e. *Diğer Bilimsel*.....

Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

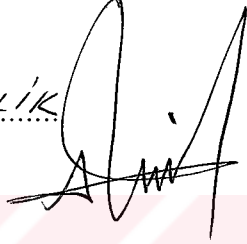
Başkan.....*Prof. Dr. Nevzat Y. AŞIKOĞLU*

Üye.....*Doç. Dr. M. Zeki AYDIN*

Üye.....*Yrd. Doç. Dr. Abbas ÇELİK*

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2001

Prof. Dr. Ulug Wytka
Wytka

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışma, Kuran kıssalarının ahlâk eğitiminde kullanılmasına yönelik bir çalışmadır. Kıssalar ile ahlâk eğitimini nerelerde, nasıl ve ne kadar yapabileceğimiz konusu tartışılmıştır. Kuran kıssaları, ahlâkî mesajlar içeren dinî metinlerdir. Bu dinî metinlerin doğrudan muhatapları, onları ahlâk eğitiminde başarı ile kullanabilir. İşte bu çalışmada hem teorik ve hem de pratik açıdan konunun temelleri üzerinde durulmuştur.

Ahlâk eğitimi, hem bireysel, hem de toplumsal yönü olan bir konudur. Kuran'ın bu konuda modern toplumlara kazandıracığı bir çok değer sözkonusudur. Bu değerleri bireylere, çağdaş eğitimin verilerini de kullanarak aktarmak mümkündür.

Ahlâk eğitiminde şu üç grup etkin bir role sahiptir ve bu çalışma onlara yönelik olarak hazırlanmıştır: Ebeveynler, din dersi öğretmenleri ve din görevlileri. Bu üç grup, çalışmalarını teorik ve eylem boyutlu olarak düzenlemelidir. Çünkü başarı, büyük oranda onların gayretli faaliyetleri ile gerçekleşecektir.

ABSTRACT

This is a study aiming the narratives of the Quran to be used in the moral education. With the narratives we argued that what we made the moral education how, what place and how much. The narratives of the Quran is religious text who contained moral messages. The spoken to this religious text is use this text in the moral education. In this thesis we study the foundation of subject with theoretical and practical side.

The moral education is a subject have individual and social side. In this side the Quran is ensure the modern society a lot of things.

In the moral education that three group have an effective role and this study is made for them. This three group is parents, teachers of religion lesson and religious persons. This three group must study with practical and theoretical. Because the achieve is become true with their efforts.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR.....	5
GİRİŞ.....	6
1. PROBLEM	6
2. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ	7
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8
4. SINIRLILIKLAR.....	8

I. BÖLÜM

AHLÂK KAVRAMI VE EĞİTİMİ

1. AHLÂK KAVRAMI.....	9
2. İSLÂM AHLÂKI.....	13
3. AHLÂK EĞİTİMİ.....	15
A. AHLÂK EĞİTİMİNİN AMACI	16
B. AHLÂK EĞİTİMİNDE EĞİLİMLER	18
C. AHLÂK EĞİTİMİNDE SOSYAL ÇEVRE	19
D. AHLÂK EĞİTİMİNDE VİCDAN KONUSU	22
4. AHLÂK EĞİTİMİNDE İZLENECEK YÖNTEMLER	24
A. SOMUT ÖRNEKLER GÖSTERME	26
B. SAHİP OLUNAN EĞİLİMLERİ BİRBİRİNE KARŞI KULLANMA	27
C. FIRSAT VERME (ORTAM OLUŞTURMA)	27
D. AKLI VE İRADEYİ GÜÇLENDİRME	27
E. KENDİNE SAYGI DUYMA	27
F. İYİ BİR VİCDAN GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ	28
G. SEVGİ ÇEMBERİNİ GENİŞLETME.....	28
İ. İYİ, DOĞRU VE GÜZEL SEVGİSİNİ GELİŞTİRME	28

II. BÖLÜM

KISSA KAVRAMI

VE KUR'AN KISSALARININ ÖZELLİKLERİ

1. "KISSA" VE "KASAS" KAVRAMI	30
2. KUR'AN'DA KISSALAR.....	33
A. KISSA ÇEŞİTLERİ.....	35
1. Tarihi kıssa	36
2. Vakiî kıssalar	36
3. Temsili kıssalar.....	36
B. KISSA KONULARI.....	36

C. KUR'AN KISSALARININ GAYESİ	38
D. KISSALARDA ŞAHİS VE OLAY UNSURLARI	39
3. KUR'AN KISSALARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	40
A. EĞİTİM AÇISINDAN (KISSALARIN EĞİTİCİLİK VASFI)	40
1. Tekrar etme	43
2. Olayların sadece konuyla ilişkili bölümünü aktarma	43
3. Anlatımda aralara ilke ve öğütler serpiştirmek	44
4. Dolaylı anlatım	44
5. Sosyal ve psikolojik boyutu dikate alma	44
B. ÜSLUP AÇISINDAN KISSALARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ	45
1. Giriş bölümündeki incelikler	46
2. Tasvir üslubu (= Tasvirî Anlatım)	46
3. Müfâcaat (ani, beklenmedik) anlatım metodu	47
4. Diyalog unsuru	48

III. BÖLÜM

KUR'AN KISSALARININ

AHLÂK EĞİTİMİNDE KULLANILMASI

1. AHLÂKÎ ŞUUR OLUŞTURMADA KUR'AN KISSALARI	49
A. MUHATABA HEDEF HAKKINDA BİLGİ VERME	50
B. BİLİNMEYEN KELİME VE KAVRAMLARIN AÇIKLANMASI VE DİKKAT ÇEKME	51
C. KISSANIN SUNULMASI	51
D. OLAYLAR VE KAVRAMLAR ÜZERİNDE DÜŞÜNDÜREREK BİR ANA FİKRE VARMA	51
2. AHLÂKÎ DAVRANIŞ OLUŞTURMADA KUR'AN KISSALARI	52
A. DAVRANIŞ ORTAYA ÇIKARMA	53
B. DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME	53
C. ÖĞRENİLENLERİN KALICILIĞININ VE TRANSFERİNİN SAĞLANMASI	54
3. OKULDA KISSALARIN KULLANILMASI	54
A. YAŞ DÖNEMLERİ	61
1. 10- 12 Yaş	61
2. 13- 15 Yaş	61
3. 16- 18 Yaş	63
B. KISSA İLE EĞİTİMDE YÖNTEMLER VE ÖRNEK İŞLENİŞLER	63
1. Anlatım (takrir) yöntemi	63
2. Örnek Olay yöntemi	66
3. Tartışma yöntemi	68
4. Dramatizasyon yöntemi	70
4. ANNE-BABALARIN KISSALARI KULLANILMASI	71
A. DIŞA BAĞIMLILIK	75
B. BAĞIMSIZ (ÖZERK) DÖNEM	76

5. KISSALARIN VAAZ VE SOHBETLERDE KULLANILMASI..... 77

IV. BÖLÜM

SONUÇ

ÖNERİLER..... 87

KAYNAKLAR 88

EKLER..... 91

ÖNSÖZ

Toplum hayatının insanlara özel oluşu çok belirgin bir özelliktir. İnsanlar yalnız başına yaşayacak güçte olmadıklarından, sosyal hayat onlar için bir mecburiyettir. Böylesi bir mecburiyet bizleri ahlâk ve ahlâk eğitimi üzerinde düşünmeye ve fikirler üretmeye yöneltir. Birarada yaşayan insanlar, toplum hayatının bir düzen içinde olmasına ihtiyaç duyarlar. İşte bir problem alanı olarak, bu ihtiyacı bireylerin yaşamında **hukuk** ve **ahlâk** gibi kurumlar karşılamayı amaçlamıştır. Konumuzu yakından ilgilendiren ahlâk kavramı, zaten doğrudan insanlar arası münasebeteri içeren bir kavramdır. Bu nedendir ki ahlâk; “toplum” ve “hayat” kavramları ile vücut bulur.

Yeterli düzeyde verilecek bir ahlâk eğitimi, yaşadığımız dünyayı daha da güzelleştirerek toplumsal düzenin sağlanmasında kendiliğinden etkin bir rol oynayacak, insanlar arasındaki ilişkilerin kalitesini yükselterek toplumsal barışa katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda insanlar için bir hidayet kaynağı durumunda olan Kur'an'ı Kerim, toplumun ihtiyaç duyduğu saadeti insanlara sunarak belirli bir ahlâk sisteminin tesisini öngören ve bunu gerçekleştirmeyi amaçlayan kutsal bir kitaptır. Dolayısıyla onun her ayeti, kullandığı her üslubu aynı temel gaye ve hedefleri gerçekleştirmeyi ön planda tutar. İnsanların gerçeği görebilmeleri, içinde yaşadıkları şartları tanımlayabilmeleri, daha çok ibret ve ders almaları için Kur'an birçok beyan ve üslup şekilleri, sembolik ifadeler vb. birçok yöntem kullanır. İşte ilahî mesajların sunulduğu semavi kitapların son halkasını teşkil eden Kur'an'ı Kerim'in en çok kullandığı üsluplardan ve belkide en önemlilerinden birisi de *kıssalardır*. Geçmiş milletlere ait bu kıssalar dini ve ahlâkî mesajlar içeren zengin bir muhtevaya sahiptirler.

Bizim çalışma konumuzu oluşturan asıl nokta; Kur'an kıssalarının ahlâk eğitiminde nasıl kullanılacağı meselesidir. Bu konuda kuramsal temeller oluşturmaya çalıştık. Zira kıssalar, günümüz eğitim anlayışı ile değerlendirildiğinde bugünün insanına ahlâk eğitiminde izlenebilecek yöntemler konusunda dikkate değer açılımlar sunacaktır.

Bu konuya beni yönlendirip yardımlarını esirgemeyen hocam **Prof. Dr. Nevzat Y. AŞIKOĞLU** Bey'e, sık sık fikir alışverişinde bulunduğum **Doç. Dr. M. Zeki AYDIN** ve **Yrd. Doç. Dr. Abbas ÇELİK** Bey'lere teşekkürlerimi sunuyorum.

Macit YILMAZ

Sivas- 2001

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
çev.	: çeviren
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
s.	: sayfa
c.	: cilt
yay.	: yayınları
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
APSA	: Erol Güngör'�n "Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk" adlı eseri
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
A�İF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

1. PROBLEM

Herşeyden önce dinî bir davetin kitabı olan Kur'an-ı Kerim, ilahî mesajlar zincirinin en sonucusu ve en mükemmelidir. Bu mükemmellik çerçevesinde insanlığa her iki dünya saadetini sağlamak için gerekli dinî ve dünyevî hükümler, yeterli ölçüleri ihtiva eden emir ve yasaklar, ilkeler sunulmuştur. Dolayısıyla birey ve toplum olarak insanı en ideal seviyeye ulaştırabilecek bir potansiyele sahip Kur'an'a günümüz insanı belki de her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır.

Yaşadığımız dünyada insanların birbirlerini sevmeleri, karşılıklı güvene dayalı iyi ilişkiler kurmaları, hatalarını hoşgörü ile karşılamaları ve bu suretle de toplumsal barışa katkıda bulunabilmelerinde yeterli ve bilinçli bir ahlâk eğitiminin etkin rolü olacaktır. Bu bağlamda, Müslümanlar için bir rehber ve hidayet kitabı olan Kur'an-ı Kerim, toplumun ihtiyaç duyduğu ahlâk sisteminin oluşturulmasında ilgililerin başvuracağı kaynaklar arasında ilk sırada yer alacaktır.

İşte böylesine bir öneme sahip olan Kur'an-ı Kerim'in ifadelerini, içerdiği manaları ve ilkelerini anlamak, müminler için önemlidir. Çünkü Kur'an sahip olduğu anlatım tarzı ile ilkelerini sunarken insanların anlayabileceği üslup ve ifadeleri en güzel biçimde kullanır. İncelendiğinde de görüleceği gibi, Kur'an'ın bu çeşit üslup ve ifade tarzlarından en önemlisini ve hacim itibariyle de büyük bir çoğunluğunu Kısalar oluşturmaktadır.

Kur'an'ın asıl gayesini gerçekleştirmede önemli bir yere sahip kıssalar aynı zamanda müminlere yoğun bir şekilde ahlâkî mesajlar sunar. Kutsal kitap kaynaklı dini hikayeler de diyebileceğimiz kıssalar, insanlar üzerinde çok yüksek bir etki gücüne sahiptir. Çünkü onlar insanlara öğüt verme ve yol gösterme amacıyla peygamberler tarafından insanlara ulaştırılmışlardır. Dolayısıyla Kur'an'ın ilahî mesajı insanlara ulaştırmak için kullandığı bu yöntem, bizlerin ahlâk eğitiminde geniş ölçüde yararlanabileceği vazgeçilmez bir yöntem olacaktır.

Kıssaların anlatım tarzı ve Kur'an'daki kullanılış şekilleri bizler için bir araştırma konusudur. Yeterli bir araştırma ve inceleme sonucunda bizler ahlâk eğitimi için önemli

sayılabilir ipuçları elde edebiliriz. Zira kıssa ile eğitimin günümüz eğitimcileri tarafından etkili ve doğru bir şekilde kullanılabilmesi için, bu türlü bir eğitim teorik ve pratik açıdan yeterli bir şekilde temellendirilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle kıssalar, ancak planlı ve programlı bir şekilde ele alınırsa faydalı olabilir. Çünkü kıssaların eğitimde etkin bir role sahip oluşları kendiliğinden gibi görünürse de aslında bunun iyice düşünülmüş ve tasarlanmış bir program ve yöntem işi olduğu görülür. İşte bu sebepten dolayı Kur'an kıssalarının, günümüz eğitim anlayışı çerçevesinde üzerinde dikkatle çalışılması halinde ahlâk eğitiminde etkin bir şekilde kullanılabilmesi söylenebilir.

2. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın genel amacı, Müslümanların kutsal kitabı Kur'an'ın kendi bütünlüğü içerisinde önemli bir bölümünü teşkil eden ve etkin bir eğitim üslûbuna sahip bulunan kıssalar konusunda ilgilileri bilgilendirmektir. Kıssa ile eğitim, şüphesiz başta yaygın dini eğitim hizmetinde bulunan din görevlilerini, okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerine giren öğretmenleri ve çocukların daima yakın çevresinde bulunan anne-babaları yakından ilgilendirmektedir. Bahsedilen kişiler, ahlâk eğitimi çalışmalarında bu araştırmadan yararlanabileceklerdir. Çünkü kıssalar, Kur'an'ı Kerim'de zengin bir muhteva ile kendi temel gayesi doğrultusunda eğitim açısından en mükemmel bir tarzda kullanılmıştır. Kıssalar bu üstün özellikleri sayesinde müminlerin davranışlarına yön verme ve ahlâkî bilinç kazanma hususunda büyük rol oynar. Dolayısıyla bu çalışmada ahlâk eğitiminde Kur'an kıssalarının kullanılması konusunda kuramsal temeller geliştirmek amaçlanmaktadır.

Kur'an'ın temelde indiriliş gayesi ne ise kıssaların anlatılmasında da esas gaye odur. Fakat Kur'an'da, kıssalar diliyle muhataplarına ulaşırken insanın yaratılışında mevcut sosyal ve psikolojik yönleri de gözönünde tutarak daha etkili, canlı ve daha cazip ifade ve anlatım şeklini tercih eder. Bu nedenle bu ifade ve anlatımlardaki incelikler, iyice anlaşılıp bilinirse, ahlâk eğitiminde doğru bir şekilde kullanılabilir. Dolayısıyla din görevlileri, DKAB öğretmenleri ve anne-babalar bu hususları bilerek ve uygulayarak kıssa ile eğitimden bir başarı umabilirler. Bu araştırma eğitimcilere bu konuda kuramsal ve pratik açıdan bilgi ve beceri kazandıracaktır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Literatür taraması yöntemi uygulanan bu çalışma, ahlâk eğitimi merkezli olduğu için öncelikle ahlâk eğitimi üzerinde anahatlarıyla durulmuş ve ahlâk eğitimi için bazı temel ilkeler sıralanmıştır. Ardından ikinci bölümde bir Tefsir Usulü konusu olan Kur'an kıssaları ve özellikleri, yeri ve önemi tafsilata girilmeden gerektiği kadarıyla anlatılmıştır. Son bölümde ise ahlâk eğitiminde Kur'an kıssalarının yeri ve önemi, özellikle de kuramsal temelleri üzerinde durulmuştur. Kıssalar, Kur'an bütünlüğü içerisinde amaç ve vurgulanmak istenen mesajlar doğrultusunda değerlendirilmiş ve özellikle de kıssaların eğitimle ilgili yönü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Hiç şüphesiz Kur'an, bir hidayet kitabıdır ve O'nun bir bölümünü oluşturan kıssalar da aynı gaye ile ilahî mesajı insanlara ulaştırmayı amaçlar. Dolayısıyla Kur'an kıssaları, günümüz eğitim bilimlerinin verileri ışığında incelendiğinde yine günümüz insanına ahlâk eğitimi alanında çok değerli açılımlar sunmaktadır. Yine çalışmada felsefenin konularından birisi olan ahlâk, anahatlarıyla felsefî kitaplardan yararlanılmış, bunun yanısıra kıssaların eğitsel yönü üzerinde durulurken de güncel psikoloji, ahlâk psikolojisi, sosyal psikoloji ve eğitim kitaplarından yararlanılmıştır.

Kıssalar konusu, Tefsir Usulü ile ilgili kitaplardan yararlanılarak çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise ahlâk eğitiminde kıssaların nasıl kullanılabileceği ile ilgili bazı kuramsal ilkeler belirlenmiş, yöntemler örneklerle açıklanmış; eğitimciler bu yönde ipuçları ve bazı prensipler sunulmaya çalışılmıştır. Konunun mahiyeti icabı, yeni ve güncel bir eğitim anlayışı çerçevesinden bakıldığı için ahlâk ve kıssalar konusu klasik Ahlâk ve Tefsir kitaplarından daha çok bu konularda son zamanlarda yapılmış tez, makale ve kitaplardan öncelikli olarak yararlanılmıştır. Bunun yanısıra klasik kitaplarımıza da zaman zaman bakılma gereği duyulmuştur.

4. SINIRLILIKLAR

Üzerinde durulan konular, çok tafsilatlı olmasına rağmen araştırma gereği sadece Kur'an kıssalarının ahlâk eğitiminde kullanılması ile sınırlıdır. Dolayısıyla Kur'an kıssalarının içerdiği ahlâkî yöntem ve ilkeleri belirlemeye yönelik bir çalışma yürütülmüştür. Bu sebeple Kur'an kıssaları dışında kalan İncil, Tevrat kıssaları ve İslâm kültürü içerisinde yüzyıllardır yeralan, aynı zamanda sözlü kültürün de bir parçası durumundaki dinî kıssalar bu araştırmanın alanı dışında tutulmuştur.

I. BÖLÜM

AHLÂK KAVRAMI VE EĞİTİMİ

Bu bölümde anahatları ile ahlâk kavramının etimolojik ve semantik tahlillerine değinilmiş, ahlakın bireysel ve toplumsal açıdan etkisine yer verilmiştir. Ayrıca ahlâk eğitimine yönelik bazı temel ilke ve esaslar açıklanmıştır.

1. AHLÂK KAVRAMI

“Ahlâk” kelimesi Arapça’da “yaratma, yaratılış ve yaratılmış” gibi manalara gelen “halk” ile aynı kökten olan “hulk” veya “huluk” kelimelerinin çoğuludur. Kavramsal karşılığı ile “ huy, hal ve hareket tarzı “ gibi manalara gelen ahlâk, insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısını ifade etmekle beraber, bireylerin iradî hareketleriyle ilgilenen bir alan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zamana, toplum ve kültürlere göre değişiklik gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlâk, zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarını ihtiva eder¹.

Ahlâkın terim anlamıyla ilgili çok sayıda özellikle felsefî açıdan tanımı yapılırken, çağdaş eserlerin bir çoğu ahlâkın içsel (internal) yönünü ön plana çıkaran benzer tanımlar yaparlar. Bu tanımlar değerlendirildiğinde ahlâk “insanı maddî ve manevî yapısı içinde, güdülerin, alışkanlıkların ve aklın idaresi altında meydana gelen davranışlar bilimidir” şeklinde özetlenebilir².

İslâm filozoflarından *Gazali* ise, ahlâkın bir yeti olduğu yönüne işaret ederek çok kapsamlı bir tanımda bulunur³:

“Ahlâk insan nefsinde öyle bir hey’et (meleke, yeti) dir ki, fiiller hiç bir fikrî zorlama olmaksızın düşünüp taşınmadan bu meleke sayesinde kolaylıkla ve rahatlıkla ortaya çıkar”.

Tanımlardan da anlaşıldığı gibi, ahlâk eylemden ibaret değildir; aksine bu eylemlere zemin hazırlayıp, çeşitli şekil ve derecelerde dışa yansıyan batını (içsel) bir olaydır. Bu

¹ bkz. Mustafa Çağrı, *Anahatları ile İslâm Ahlâkı*, s.15 Recep Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, s.2.

² Esat Olgunsoy, *Geçmişten Günümüze Ahlâk Öğretisi*, Bahar Yay. İstanbul 1991, s.9.

³Ebu Hamid Gazali, *İhya-u Ulûmi’-d- Dîn*, (Çev. A. Serdaroğlu), Bedir Yayınları, Ankara, cilt.1, s.53.

içsellik dıŖa yansıması ise, iyi veya kötü hakkındaki bilgilendirmeye veyahut iyi ve kötüyü gerekleŖtirme hususundaki imkâna paralel olarak değişik biçimler gösterebilir. Ahlâk kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de geçmemekle beraber, biri "adet ve gelenek", diğeri de "ahlâk ve huy" manasında olmak üzere iki ayette "hulk" kelimesi geçmektedir⁴.

Dikkat edilirse ahlâk, insanın işlediği fiil ve davranışlardan, yani amelden (aksiyon) ziyade bu davranışların kaynağı ve etkeni olan, onları meydana getiren manevî kabiliyetleri ifade eder⁵. Esasen bu çerçevede yapılan tanımlar gösteriyor ki, ahlâkın zahirî yönünden çok batınî yönü daha önemlidir. İçsel ama her türden tutum ve davranışı kuşatıcı bir yapıya sahiptir. İslâm filozoflarının ahlâkı "nefiste yerleşik yatkınlıklar" şeklinde tarif etmeleri ve ahlâk ilmini de "ruhani bir tababet" olarak kabul etmeleri bu sebeptir. Bunun için onların çalışmalarında sadece kuramsal ahlâk değil, ahlâk eğitimi konusu da farklı yaklaşımlarla programlarında yer alır⁶.

Ahlâkın söz konusu olduğu yerde mutlaka insan vardır. Bu iyi ile kötüyü ayırtedebilecek zihin olgunluğuna erişmiş bir insandır. Bununla beraber ahlâkî davranışın bir de sosyal yönü vardır. İnsanlar bir arada yanyana yaşamasalardı, ahlâktan söz edilemezdi. Çünkü ahlâk, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konulmuş kurallar bütününü ifade eder. Bir insan kötü davranıyorsa, onun bu davranışı başka birine veya bir insan grubuna karşı zararlı sonuçlar doğurabilir demektir. İyi davranış ise, yine başkalarının hoşlanacağı ve bu yüzden insanlar arasında iyi geçinme imkânları oluşturacak bir davranış demektir. Bu açıdan bakıldığında ahlâk, insanlar arası münasebetlerin, yani toplum hayatının gerektirdiği davranışlarla ilgili bir kavramdır⁷.

Mademki ahlâkın konusu "insan davranışlarıdır", dedik, şu halde ahlâkî değerlendirmeye de konu olan yegane varlık yine insandır. Ayrıca ahlâka konu olmayan insan da yoktur. Bu anlamda bizim kötü olarak değerlendirdiğimiz davranışı yapan insana "ahlâksız" demek mümkün değildir. Çünkü her insanın bir ahlâkı, her toplumun bir ahlâk sistemi vardır. Bizim günlük hayatta ahlâksız diye vasıflandırdığımız insan, aslında ahlâksız değil, kötü ahlâklıdır⁸.

⁴ bkz, şuara, 26/ 137; Kalem, 28/ 4.

⁵ Mustafa ağrırcı, a.g.e., s.16; İnam, Ahmet, "Olanın Ahlakı", *Felsefe Dünyası*, sayı 23, s.13 ,Kış 1997.

⁶ Mehmet Aydın, *İslâm Ansiklopedisi*, "Ahlak Maddesi", Türkiye Diyanet Vakfı, , İstanbul, 1989

⁷ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995. s.12

⁸ Güngör, a.g.e.,s.20.

Ahlâk, toplumun huzuru için vazgeçilmez bir sistemdir. Zehirli maddelerle faydalı yiyecekleri ayırdetmek zorunda olan insanlar, iyi davranışlarla kötü davranışları ayırt eden bir manevî sisteme de sahip olmalıdırlar. Aslında ahlâkın varlığı, bir çeşit tabiat kanunu şeklinde de değerlendirilebilir. Çünkü suyun bulunduğu yerde nasıl hayat varsa, insanların bulunduğu yerde de “ahlâk” vardır. İnsanlara düşen, sahip oldukları ahlâkı en güzel, en iyi şekle sokmaktır. Nitekim bu husus dinin geliş gayesiyle de örtüşmektedir. Çünkü Hz. Peygamberin (SAV): ***Ben ahlâkî güzelliği tamamlamak için gönderildim***⁹, şeklindeki hadisi şerifi dinin de hedefinin, son tahlilde ahlâkı güzelleştirmek olduğunu söylemek için yeterlidir sanıyorum.

Ahlâkî tutum ve değerler, dünya görüşlerinden olan ideallerden kaynaklanır ve bu dünya görüşünden elde ettikleri güce dayanırlar. Dinî dünya görüşü ise ahlâkîliğe dayanan en güçlü ögeler arasında yer alır. Çünkü o sadece bir dünya görüşü değil, insan ruhundan kaynaklanan bir şeydir. Bu nedenle belli dönemlerdeki sosyal ve psikolojik dalgalanmalardan etkilenmez. Salt toplumsal şartların bir sonucu olan bu kararlılık ögesinden yoksundur. Dolayısıyla herhangi bir güçlük karşısında kırılabilir ve çoğunlukla da mevcut toplumsal ölçülere uygun olarak teşekkül eder¹⁰.

Ahlâk, kuramsal ve uygulamalı olmak üzere başlıca iki bölüme ayrılır:

“*Kuramsal ahlâk*”, ahlâkın konusunu, yöntemini, psikolojik koşullarını, etkenlerini inceler ve insan hayatının amacı üzerinde durur. “*Uygulamalı ahlâk*” ise; insanın çeşitli ödevlerini inceler. Bu bölümde insanın kendi kendisine karşı görevleri, kendisinin maddî varlığı olarak şeref ve haysiyetini korumasına, ailesine, vatanına, insanlara hatta hayvanlara karşı ne gibi iyiliklerde bulunabileceği konusunu araştırır. İnsan bu ahlâk kurallarını önce kendi evinde anne- babasından, ailesinden, çevresinden ve okuldan öğrenir¹¹.

Ahlâk gibi bir alanda, eylemlerimizin kendisine göre temellendirilebildiği bir ilke bulmak oldukça zordur. Çünkü artık bu alanda, olandan - yani betimlenebilir, tanımlanabilir bir olgu durumundan - değil, olması gerekenden yani değerden sözedilebilir. Olması gerekenin ne olduğu konusunda ise bir fikir birliğine varabilmek oldukça zordur.

Hristiyanlık ve İslâmiyette din ile ahlâk arasındaki bağın çok kuvvetli olduğu görülür. Bu nedenle ahlâkî yönden çöküşler, bu iki bağın zayıflamasına bağlanır. Ayrıca din ile ahlâk

⁹ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Hüsn'ül-Huluk, 8, Daru'l-Kalem, Lübnan, 1991.

¹⁰ Mazharuddin Sıddîki, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, Pınar Yayınları, (trc. Süleyman Kalkan), İstanbul, 1990, s. 16- 17

¹¹ M. Münir Raşit Öymen, *Ahlâk Eğitimi ve Ahlâkın Testle Ölçülmesi*, Murat Matbaası, İstanbul, 1975, s. 20

arasında şöyle bir ilişki de söz konusudur: Toplumların genişleme ve küreselleşme sürecinde insanlar arasındaki bağların zayıflaması ile dini ve ahlâkî hayat birlikte düşüş gösterirler. Bu sebeple sosyal ahlâkî tesis etme ve geliştirme, İslâm ve Hristiyanlığın önde gelen amaçları arasında yer alır. Ancak Hristiyanlıkta bu iş teoride ideolojilere, pratikte sosyal kurumlara (örneğin kiliselere) yüklenir. İslâm dini ise öngördüğü ahlâk temellerini bireysel ahlâka dayandırır¹². Böylelikle, dinin temeli ahlâk olarak kabul edilmiş olur. Zira bu temel sosyal amacı da içine alır.

Günümüze kadar gelen dini kaynaklar bizlere, başkalarına yapıp ettiklerimizden sorumlu tutulacağımızı bildirirler ki zaten başkalarına yönelen davranışlar bir anlamda ahlâk tanımını karşılar. Esasen ahlâkî tecrübelerin büyük bir kısmı dine dayanmaktadır. Özellikle büyük dinlerin kurduğu inanç sistemlerine göre ahlâk, dinin ayrılmaz bir parçasıdır. Evrenselliği ve mutlak oluşu ise ahlâkın asıl özelliğini teşkil eder¹³.

Din ile ahlâk arasında karşılıklı bir ilişki de sözkonusu olabilir. İnsanın psiko- sosyal yapısı onun aynı zamanda bir ahlâk varlık olduğunu gösterir. Bu yüzden insanın dine ihtiyacı vardır. Zira bütün büyük dinler aynı zamanda iyi bir ahlâk sistemi oluşturma iddiasındadırlar. Din ile ahlâk arasındaki ilişki konusunda Erol Güngör şöyle diyor:

Ahlâkî değerler, manevî değerlerin en önemlileri olduğu için onları daima ön planda tutuyoruz. Manevî sistemlerin en ilerisi olan dinler bile büyük ölçüde birer ahlâk sistemidirler. İnsanların tanrı ile öbür dünya arasındaki ilişkilerini düzenleyen, bu ilişkide neyin kötü olduğunu anlatan bir sistem. İnsan topluluklarında dinin çok büyük etkilerinin görülmesi daha çok bu yüzden, yani dinlerin ahlâk hayatlarını düzenleyişindedir. Hiç bir cemiyet ahlâktan uzak yaşamayacağına göre, dinden uzak yaşaması da düşünülemezdi. Fakat dinlerin tabiat üstü inançlarını kendilerine göre yanlış bulan veya dinin sadece tek tek fertleri ilgilendiren bir vicdan meselesi olduğunu söyleyenler bile ahlâkın önemini ve gerekliliğini inkar edemezler¹⁴. Din ve ahlâk kurallarının iç içe olmasından ve geçirdikleri aşamalardan bu ilişkinin yoğunluğu kolayca anlaşılabilir. Aynı zamanda dinler, ahlâkın peygamberler aracılığı ile geniş kitlelere yayılmasına sebep olmuştur¹⁵.

¹² Mehmet Bulut, "Sosyolojik açıdan Ahlâk Eğitimi", Din Öğretimi Dergisi, sayı:32, s.100 vd.

¹³ Aynı yer, s.100.

¹⁴ Güngör, a.g.e., s. 19- 20

¹⁵ Hüseyin Peker, **Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları**, Eser Matbaası, Samsun 1991. s. 142.

Sonuç olarak, ahlâk, insan davranışının şeklinden ziyade, temelde özü ile ilgili olan herhangi bir davranışı iyi veya kötü kılan bir kavramdır. Bu kavram bireyin hayatıyla sınırlı kalmayıp toplumsal hayatı da etkisi altına almaktadır. Esasen sosyolojik açıdan ahlâkı tanımaya ve tanımlamaya çalışanların özellikle birey - ahlâk veya din - ahlâk arasındaki pratik bağlantılar üzerinde durmalarının sebebi de budur.

2. İSLÂM AHLÂKI

İslâm düşünce geleneğinde ahlâk konusu oldukça geniş ve o ölçüde de önemli bir yere sahiptir. Kur'an-ı Kerim'in büyük bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak ahlâk konularını içeren ayetlerden oluşur. Aynı şekilde hadis külliyyatında da ahlâk konusu ciltlerle ifade edilebilecek bir zenginliğe sahiptir. Çünkü hem Kur'an, hem de sünnette güdülen temel amaç, "insanın varlık kategorileri içindeki ayrıcalığına uygun erdemlerle bezenmesini sağlamaktır"¹⁶.

Bahsedilen bu amaç, İslâm bilgin ve düşünürlerinin temel hareket noktalarını oluşturmuş, genellikle insanın bütün aksiyonel hayatının yanısıra ahlâkî boyutunu da düzenleyen fıkıh biliminde, inanç esasları konusunda kelam biliminde de ahlâk problemi geniş bir şekilde yer almaktadır. İslâm tasavvufuna gelince, bir çok sufînin "Tasavvuf ahlâktır" şeklindeki tariflerden anlaşılacağı üzere o hem bir ahlâkî hayat tarzı, hem de bir ahlâk felsefesidir. Bunların yanısıra İslâm bilginleri, dünya düşünce tarihindeki filozofların ahlâk görüşlerinden de yararlanarak, İslâm düşüncesinde ahlâkı başlıbaşına bir disiplin olarak temellendirmişlerdir. Eserlerinde ahlâk problemlerine geniş bir yer ayırmaları sonucunda "*İlmu'ı - Ahlâk*" yani "*Ahlâk İlmi*", başka bir ifade ile "*Ahlâk Felsefesi*" oluşturmuştur.

İslâm'da ahlâk, kitap (Kur'an) ve sünnet temeli üzerine kurulmuştur. Kur'an'da öngörülen ahlâk sistemi ve kuralları, İslâmî literatürde geniş bir şekilde ele alınarak açıklanmıştır. Bunlar bir öğüt şekline konularak sonuca bağlanır. Bunun yanında din büyüklerinin nasihat ve sözleriyle, özlü büyük sözler şeklinde ifade edebileceğimiz hikemiyat da bunlara ilave edilerek genişletilmiştir¹⁷. Esasen İslâm ahlâkı konusunda telif eserler, zengin birer öğüt kitapları şeklinde oluşunun yanısıra, aynı zamanda eğitim ve sosyoloji niteliği taşıyan kitaplardır.

¹⁶ Mustafa Çağrı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. VII

¹⁷ Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 54.

İslâm dini bütün insanlığı kapsayan evrensel bir din olması mahiyetindeki ortaya koyduğu ahlâkî kural ve ilkeleri diğer bütün ahlâk sistemlerine göre daha tümel ve daha açıktır. Öngörülen ahlâk anlayışı bu özellikleri taşır, çünkü İslâmın benimsediği sosyal, medenî, siyasî ve hukukî kurallar, hiç bir felsefe ve din ile kıyaslanmayacak kadar geniş ve etraflıdır.¹⁸ Bundan dolayıdır ki İslâm dininin öngördüğü emirlerle ahlâkî sorumluluklar birbirleriyle son derece kaynaşmış ve ayrılmaz bir bütün halinde tezahür etmiştir.

Görünür alemin yegane mükellef ve sorumlu varlığı olarak insanı tanıyan Kur'an'ı Kerim, bu sebeple onun ahlâkî mahiyetteki konusuna ayrı bir önem vermiştir. Buna göre Allah, insanı en güzel bir tabiatla yaratmış, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ancak insanın üstün ruhî boyutunun yanında beşeri boyutu da vardır. İşte insandaki bu ikilik onun ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olması sonucunu doğurmuştur. Allah, insan nefesine fücürünü da takvasını da ilham etmiş, yani ona iyilik ve kötülüğün kaynakları olan yetenekleri birlikte vermiştir. Dolayısıyla nefisini temiz tutan kurtuluşa ermiş, onu kirleten ise hüsrana uğramıştır.¹⁹

Kur'an'ı Kerim'in ahlâkî boyutu hakkındaki bu dengeli yaklaşımı, onun ahlâkî hüküm ve tercihlerini de aynı şekilde değerlendirmesine yol açmıştır. İşte Kur'an'ın insan hakkındaki bu ihtiyatlı iyimserliği, İslâm ahlâkının temelinde dini kaynaklı olması sonucunu doğurmuştur. Kur'an ve sünnete göre hakkında nas bulunan konularda yükümlülüğün kaynağı dindir, Allah ve Resulü bir şeye hükmedince, artık mümin erkek ve kadınlara işlerinde bir seçme hakkı kalmaz. Her kim Allah ve Resulüne isyan ederse apaçık bir sapıklığa düşmüş olur²⁰.

Kur'an ve sünnette faziletlerin birey ve toplum hayatına maddî ve manevî faydaları faziletlerin zıddı olan reziletlerin zararları üzerinde durulmuştur²¹. Ayrıca birçok eski milletlerin yıkılışında ahlâkî bozulma ve çöküntünün önemli ölçüde rol oynadığını haber veren ayetler Kur'an'da önemli bir yer tutar. Bununla birlikte ahlâkî ilkelere aykırı davranışların doğurduğu bu türden tabii ve fiziki zararlar, sosyal ve manevî sıkıntılar İslâm'da ahlâkî müeyyide sayılmaz. Dolayısıyla kişiyi sorumluluktan kurtarmaz.

Özetle İslâm ahlâkı, sahip olduğu dinamik yapısı ile sadece bir kitle ahlâkı veya sadece bir seçkinler ahlâkı olmadığı, aksine zihni, psokoljik ve maddî açıdan her düzeydeki insanın kaygılarını ve özlemlerini dikkate alan bir yapıya sahiptir. Bununla beraber hangi

¹⁸ Pazarlı , a.g.e., s.64.

¹⁹ Şems,91/9-10.

²⁰ Ahzab, 33/36.

²¹ İbrahim 14/7; Enbiya, 21/105; Maide 5/91.

sosyal tabakada bulunursa bulunsun her insanı, içinde bulunduğu durumdan daha iyiye, daha ideal olana doğru yükselme imkânı sağlayan kapsamlı ve uyumlu bir ahlâk sistemidir. İyilik (*hayr*) kavramı durağan olmadığı gibi, gaye de durağan değildir. Ahlâk, bilgi ve fazilet bakımından sürekli bir yenilenmedir. Bunun için Kur'an'a göre inanmış insan öncelikle inanç sevgisi kazanmalı, fenalık ve isyankarlıktan nefret ederek²², kalbini yani iç dünyasını Allah şuuru (*zikrullah*) ile huzura kavuşturmak durumundadır. Bu bilinç düzeyi ve farkındalık insana ahlâkî ve manevî hayattan zevk alma, hatalarının farkına varma, onlardan yüz çevirme ve Allah'tan bağışlanmayı dileme fırsatı sağlayacaktır²³. İslâmın öngördüğü bu ahlâkî ilerleyişin ulaşacağı son nokta; insanın gaye bakımından çıkar kaygılarını aşması, hatta cennet ümidi ve cehennem korkusunun da ötesinde, bütün düşünce ve davranışlarının Allah'ın emrine ve rızasına uygun düşüp düşmeyeceği açısından değerlendirmek olacaktır²⁴.

3. AHLÂK EĞİTİMİ

Ahlâk, bir toplum içindeki kişilerin uymak zorunda oldukları davranışlardır. Fakat bahsedilen bu davranış kurallarının öğrenilmesi, ahlâk eğitiminin gerçekleşmesi için yeterli değildir. Davranış kurallarının nasıl uygulanacağını öğrenilmesi ve çocuklarda da uygulanarak alışkanlık ve huy haline getirilmesi, yani bu kurallara uygun davranışların kazanılması gereklidir. Ahlâk kavramının genellikle huy ve alışkanlık kelimeleri ile beraber kullanılış sebebi de budur²⁵.

Her anne baba çocuğu için en iyi olanı yapmak, en iyi bir şekilde yetiştirmek ister. Çocuğun erdemli bir insan olarak toplumda yerini alması, en az iyi bir öğrenimden geçip başarılı bir erişkin olması kadar önemsenir. Erdemler hemen her toplumda ulaşılmaya çalışılan yüce değerler olarak bilinir. Doğruluk, büyüklere saygı, törelere ve görgü kurallarına uyma, küçüklere ve güçsüzlere yardım, hak gözetme her yerde ve her çağda aranan nitelikler olmuştur. Toplumsal hayatın düzenli yürümesi için yasalara uymak yetmez. Ortak değerlerin, görenek ve geleneklerin birleştirici gücüne her zaman ihtiyaç vardır.²⁶ Örneğin bütün dinler ve toplum yasaları adam öldürmeyi, çalmayı, namusa el uzatmayı, yalan söylemeyi günah ve

²² bkz. Hücurat, 49/ 7. 14.

²³ bkz. Âl-i İmran, 3/ 135.

²⁴ bkz. Hud, 11/ 112; Şura, 42/ 15; İnsan, 76/ 8-9.

²⁵ B.Bilgin, M. Selçuk, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, s.102, Gün Yayınları, Ankara, 1997.

²⁶ Atalay Yörükoğlu, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yay. İstanbul 1994, s. 221

suç saymışlardır. Ama doğruluk, konukseverlik, güçsüze yardım, hoşgörü, saygı ve sevgi gibi değerler yasal yollarla benimsetilemezler. Toplumsal ilişkiler, kişilerin tek tek ve toplu olarak insancıl değerlere bağlılığı ölçüsünde yürür.²⁷

Bireyin davranışları, amaçların gözlenebilir hale dönüşmüş şekli ve kişinin dolaylı ya da doğrudan ölçülebilen ve gözlenebilen tüm bilinçli faaliyetleridir. Bu faaliyetler, bireyin aksiyonu şeklinde gözlenebilen hareket ve beceri şeklinde dışa yansıyabileceği gibi, aynı zamanda zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâkî davranışlar şeklinde de yansıyabilir. Davranışlar birer öğrenme ürünüdürler ve bu öğrenme bilgi, beceri ve tutum şeklinde ortaya çıkar²⁸. Bilgiler bilişsel, beceriler psiko-motor, tutumlar ise duyuşsal davranışlar olduğu unutulmamalıdır. Dini ve ahlâkî konuların içerdiği davranışlar çoğunlukla bilgi ağırlıklı olmakla beraber, beceri ve tutum içeren konular da mevcuttur. Bununla beraber, beceri ve tutumları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamaktadır. Çünkü bunlar çoğu kez birbiriyle yakın ilişkili ve iç içe konulardır. Dolayısıyla bilgi alanına giren bir davranış bir boyutuyla duygu, diğer boyutuyla beceri alanıyla ilgili olabilir.

A. AHLÂK EĞİTİMİNİN AMACI

Ahlâk eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hale getirilmesidir. Ayrıca ahlâk eğitimi kişiden kişiye farklılık gösterebilen mizaçları uygun bir şekilde yöneltmek, böylece insanlarda güzel huyların ve karakterlerin meydana gelmesini sağlamak için çalışır²⁹. Ahlâk eğitimi aynı zamanda bireylerin ahlâksal değerleri benimsemesi ve eylem haline dönüştürmesi için kuramsal temeller ve uygulamalar üzerinde çalışır. Bu açıdan bakıldığında bireyin önce aileye, sonra okula, meslek ve toplumsal hayata uyum sağlaması (uydurulması) önemli bir husustur. Dolayısıyla çocuğun bu sosyal çevrelere uydurulmasının pedagojik ve psikolojik koşulları ve faktörleri doğrudan ahlâk eğitimi ile ilgilendirilmektedir³⁰.

İnsan davranışları incelendiğinde, alışkanlık ve iradenin bu davranışları oluşturan başlıca etmenler olduğu görülür. Alışkanlık, bir davranışın sık sık tekrarlanmasından oluştuğu

²⁷ Hans Küng - Karl Josef Kuschel, **Evrensel Bir Ahlâka Doğru**. (çev: N. Yaşar Aşıkoglu, C. Tosun, R. Doğan), Gün Yay.s. 20-28

²⁸ bkz. Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 139 vd. Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, İstanbul, 1994, s. 67 vd.

²⁹ Bilgin, Selçuk, **a.g.e.**, s. 102- 103.

³⁰ bkz. Öymen, **a.g.e.**, s. 25.

için ahlâk konusunda temel etken olarak kabul edilemez. Fakat irade böyle değildir. Çünkü irade gibi, düşünme ve akıl yürütmenin sonunda alınan kararlar, ahlâk eğitiminde hassas bir noktayı oluşturur. Birey, iradesinin çizdiği yolda ilerlerken zamanla belli olaylar karşısında belli davranışlar gösterebilecek duruma gelir³¹. Gösterilen bu davranış biçimleri bizim kişiliğimizi oluştururlar. Yürütülecek olan ahlâk eğitimiyle bireylerde iyi kişilikler oluşturulmaya çalışılır. Bu amaçla, yanlış davranışlara karşı bireye irade gücü kazandırılarak aklın egemenliği sağlanır. Ayrıca bilinçli yapılan davranışlar için “seçici davranış” geliştirmek esastır.

Toplumların ahlâk olgusu karşısındaki tutumları, ahlâk eğitimi anlayışına da yansır. Bireyin ahlâkî özerklik ya da özellik kazanması, en geniş anlamda kişinin giderek bağımsızlaşması, kendi değerlerini bizzat kendisinin ortaya koyması ve yine kendi başına özgür kararlar alabilmesi demektir. Ahlâkî bir kimlik kazanılması, bireyin toplumsallaştığının da bir göstergesi olarak nitelendirilebilir³².

İslâm düşünce geleneğinde Kur'anı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde hayırlı ve yaşayışa elverişli, akli selimin kabul ettiği bir iş için “maruf” (doğru bilinen), fena ve yaşayışa elverişsiz, doğru düşünenlerin iyi görmediği bir iş için de “münker” (tasvip edilmeyen) kelimelerini kullanır. Başka bir tabirle, herkesçe doğru bilinen emredilir, kötü olan da yasaklanır. Bu emir ve yasaklama işinin bir eğitim faaliyeti olduğunu düşünürsek, bu iki temel ilkenin ahlâk eğitiminin hem temelini, hem de amacını teşkil ettiği söylenebilir.³³

Ahlâk eğitimi başlıbaşına bir konu olarak ele alınmalıdır. Bu konu, eğitim hizmetleri yürütülürken diğer ders programlarının bir yan ürünü olarak değerlendirmemelidir. Çocuklara, ahlâk alanında uygun ve geçerli çözümlere belli bir yöntem içerisinde ulaşmanın anahtarı sunulmalıdır. Öğretmenler, öğrencilere yaşamları boyunca ahlâkî çözümler sağlayamayacakları için, onlara bu alanda gerekli tutum kazandırmakla yükümlüdürler. Bu türden tutuma sahip bireyler ise, ahlâkî sorunlarla karşılaştıkları zaman karar verme yeteneğini elde etmiş olmakta ve yetişkin yaşamlarında içinde buldukları zor durumlarda kendileri için alternatif çözüm yolları üretebilmektedirler. Dolayısıyla ahlâk eğitiminin amacı, çocuklarda akılcı yöntemle akılcı kararlar alabilmeyi ve seçimler yapabilmeyi sağlayacak ahlâkî bağımsızlığı oluşturabilmek şeklinde açıklanabilir. Dolayısıyla ahlâk konusu, ahlâk

³¹ Beyza Bilgin-Saffet Bilhan, Anadolu Üniversitesi AÖF Özel Öğretim Yöntemleri Din ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, 3. Ünite, Ankara, 1987, s.38

³² Meral Çileli, Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, Varlık Yayınları, Ankara, 1986. s. 109

³³ Tütüncü, Mehmet, Türk İslâm Eğitmcisi Zernuci, İzmir İlahiyat Fak. Vakfı, İzmir 1991, s. 11

eğitiminde başlı başına ele alınan bir konu olmaktadır. Bu çerçevede ahlâkî yönden tam eğitilmiş bir bireye özgü bir dizi özellikler gözlenebilir. Bu özellikler ise biraz önce bahsedildiği üzere akılcı ve geçerli çözümlere ulaşabilme beceri ve teknikleri, empatik davranışlar sergileyebilme, çevresine saygılı, kişisel ilke ve idealler doğrultusunda hareket etme, duyarlı olma, derin ve ciddi düşünebilme, tavır koyabilme, vb. şekilde açıklanabilir.

B. AHLÂK EĞİTİMİNDE EĞİLİMLER

İnsanlar küçük yaşlardan başlayarak çeşitli eğilimler içinde olurlar. Bunları genel olarak bireysel ve toplumsal eğilimler şeklinde ikiye ayırabiliriz: Bireysel eğilimler; eğlenmek, mutlu olmak, sevmek ve sevilme, hüznlenmek vb. şeyler iken, toplumsal eğilimler; başkalarından etkilenme, sevinç ve üzüntüleri paylaşma isteği taklit etme, meraklı olma şeklinde ortaya çıkar. İşte bu bireysel ve toplumsal nitelikli eğilimler dikkate alınarak, İslâm'a uygun bir ahlâk eğitimi gerçekleştirmek mümkündür.

Ahlâk eğitimini etkili bir şekilde yürütebilmek için şüphesiz bireyin her türlü eğilimlerinin bilinmesi ve etkinliklerinin bunlara göre düzenlenmesi gerekecektir. Psikolojik araştırma ve tecrübeler göstermektedir ki, insanlardaki eğilimlerin bazıları her zaman iyiliğe, kimi zamanda kötülüğe sebep olurlar. Örneğin, görev duygusu kişiyi her zaman iyiliğe yöneltirken, intikam duygusu kötülüğe neden olur. Rekabet duygusu ise bazen iyiliğe, bazen kötülüğe yöneltir. Kısacası birer ahlâk eğitimcisi durumundaki anne- baba, öğretmen veya yaygın din eğitimi hizmetinde bulunan din görevlileri, insanların sahip olduğu eğilimlerin farkında olarak onların iyiliğe yöneltilebilecek duygu ve eğilimleri güçlendirmeli, kötülüğe neden olanları ise zayıflatıp etkisini en aza indirmelidir. Esasen eğitimcinin bu yöndeki gayreti insanın hem iyiliğe, hem de kötülüğe hizmet edebilen duygu ve eğilimleri, bilinçli bir şekilde istendik yöne yönlendirmek şeklinde olmalıdır³⁴.

İnsanlar benzer olaylar karşısında genellikle benzer tepkiler gösterirler. Fakat bunun yanı sıra her insanda az çok belirli bir mizaç, yani belirli bir anlayış ve buna uygun davranış biçimi de vardır. İnsanların hareket ve davranışlarına yön veren bu aktif anlayış biçimine *huy ve karakter* adı verilir. İşte ahlâk eğitimi burada devreye girmekte ve kişiden kişiye farklılık

³⁴ Bilgin- Bilhan, a.g.e., s. 38- 39.

gösteren mizaçları uygun bir şekilde yöneltmekte, böylece insanlarda güzel huy ve karakterlerin meydana gelmesi için çalışmaktadır³⁵.

C. AHLÂK EĞİTİMİNDE SOSYAL ÇEVRE

Ahlâk insanlar arası ilişkileri düzenleyici bir işleve sahip bir sistemdir ve bu sistem öğrenme yoluyla elde edilir. Başkaları bizim davranışlarımız karşısında iyi veya kötü şeklinde tavır almasalardı, ahlâklı olup olmama da sözkonusu olmazdı. Aslında ahlâkî bakımdan iyi davranış başkalarının bizden beklediği davranıştır. Özellikle çocuk, kendi başına ahlâk anlayışı ve değeri geliştirebilecek çağda olmadığı için davranış kurallarını başkalarından öğrenir. Bu öğrenmeyi gerçekleştirebilmek için hiç değilse bir şahsa-çok defa anneye-muhtaçtır. Çocukta hangi davranışları yapması, hangilerinden kaçınması gerektiği hakkındaki ilk bilgiler, bu şekilde oluşur. Büyüdükçe anneye ve diğer büyüklerine, en sonunda yaşlıları ve küçükleri de dahil olmak üzere kendisini herhangi bir şekil de tatmin eden herkese karşı bir bağlılık duyar, davranışlarını onların değerlendirmelerine göre ayarlar³⁶.

Sosyal çevrenin ahlâkî kişiliği oluşturmadaki etkisi oldukça büyüktür. İnsan hangi durumda nasıl davranması gerektiğini içinde yaşadığı toplumun ya yetişkin fertlerinden ya da kendi yaşantılarından öğrenir. Sonra da öğrendiği bu ahlâk kaidelerini kendinden küçüklere öğretir. Böylece ahlâkın herşeyden önce bir eğitim konusu olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ahlâk eğitimi, okullarda yahut okul şeklindeki kurumsal alanlarda verilen derslerden ibaret değildir, olmamalıdır da. Bir bakıma bütün toplumu bir okul ve her insanı da bu okulun hem öğretmeni, hem de öğrencisi sayabiliriz. Biz ahlâk ilkelerini öğretmekle kalmaz, zaman zaman bunları değiştirir ve böylece başka insanlara yeni davranış örnekleri de vermiş oluruz. Bu tespit, ahlâk kurallarının yaşantı haline dönüştürülmesi meselesinde son derece önemlidir. Çünkü her insanın, ahlâk konusunda yerine göre öğretmen ve öğrenci hassasiyeti göstermediği bir toplumda okul vb. kurumsal alanlarda verilecek ahlâk eğitiminden olumlu sonuçlar elde etmesi oldukça güçtür. Görülüyor ki, insan kişiliğinin ayrılmaz bir parçası durumunda olan ahlâk, büyük ölçüde yakın çevre tarafından oluşturulur. Bu yakın çevre, kimi zaman bireyin ailesindeki büyükler, bazen okulda öğretmeni, bazen de birlikte bulunduğu arkadaşları olur. Bahsedilen bu çevrenin etkilerinin daha çok çocukluk ve ergenlik çağında

³⁵ Aynı yer, s. 103.

³⁶ Güngör, APSA, s. 57- 58.

olacağı unutulmamalıdır³⁷. Delikanlılık çağının sonunda insan ahlâkî şahsiyetini büyük ölçüde tamamlamıştır. Zira daha sonraki hayat tecrübesi onu fazla değiştiremeyecektir.

Çocuk üzerinde ahlâk eğitimi, hiçbir zaman tükenmeyen, aşınmayan bir enerji istemektedir. Bu adeta kendi hayatî varlığını başkasına nakletmek gibidir. Bilineni, öğrenileni, başka bir elden alınanı yine başka birine nakletmek gibi bir aracılık hiçbir zaman yeterli olmayacaktır. Nitekim **Nurettin Topçu** eğitimcinin eğitilene model olması hususunda şunları söyler³⁸:

“ *Bizzat kendi şahsiyetini cömertlikle verme ve bağışlama sevgisi ile bir nevi fedakarlıkla yapılacak iştir (eğitimcilik). Eğitimci, tohum olmak için toprağa girmenin zevkini yaşamalıdır.*”

Ahlâk eğitiminin olumlu sonuçlar verebilmesi için bir başka husus da, ahlâk eğitimi ile birlikte beden ve akıl eğitimini de uyum içinde verilmesidir. Zira beden eğitimi ile beden, akıl eğitimi ile aklın sağlığı ve gücü sağlanır³⁹. Ancak gerek beden, gerekse aklın gücü, bireyin kendisine ya da topluma zarar verecek biçimde kullanılmaya elverişlidir. Bu kötü kullanım, ancak bireye kazandırılacak iyi ahlâkla öğrenilebilir.

İnsanların hareket ve davranışlarının oluşumu incelendiğinde şu üç etken karşımıza çıkmaktadır:

- a. *Alışkanlık*
- b. *Hırs*
- c. *İrade*

Ahlâk eğitiminde bu itici güçler göz önüne alınmalı ve onlardan yararlanılmalıdır. Bunlardan alışkanlığın; bir hareketin sık sık ve çoğu zaman bilinçsizce meydana gelmesinden dolayı ahlâkî davranışta asıl itici güç olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Çünkü alışkanlık ile yaptığımız hareketleri, ilk defa irade ve hırs ile yaparız. Bunlar tekrarlanmak suretiyle insan hayatında alışkanlık haline gelir. Bu sebeple asıl itici güçlerin **irade ve hırs** olduğunu söyleyebiliriz. Fakat İslâm ahlâkçıları eserlerinde, ahlâklı olabilmek ve vazifeleri rahatlıkla ve memnuniyetle yerine getirebilmek için ve aynı zamanda ahlâkın gelişip güçlenmesinde i'tiyat

³⁷ Ahlâkî gelişim kuramları için bkz: Meral Çileli, **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi**, s. 15, Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, s. 247 vd.

³⁸ Nurettin Topçu, “*İlkokullarda Ahlâk Eğitimi*”, **İslâm Medeniyeti Dergisi**, Kasım, 1967. s.24.

³⁹ Bilgin ve Bilhan, **a.g.e.**, s. 37 vd.

(alışkanlık) üzerinde önemle dururlar.⁴⁰ Bazen de irade ve hırs olmadan bazı hareketler yaparız. Örneğin, yürürken dengemizin bozulması halinde kollarımızı aniden açmak gibi. Bu gibi hareketler doğal bir içgüdü sayesinde düşünülmeden, bebeklikten itibaren ortaya çıkar. İrade ise bireyin, hareket ve davranışlarını kontrol etme gücüdür. İrade ile yapılan hareketler, içgüdü ile yapılan hareketlerden farklıdır. Onları ister istemez değil, aksine isteyerek ve bilerek yaparız⁴¹.

Çocukta ahlâk terbiyesi, çocuğun zihni ve duygusal gelişmesi hakkında sağlam ve geçerli bilgilerle olmalıdır. Zira ahlâkî gelişme, zihni gelişme ile paralel olarak ilerlemektedir. Çocuğun dış dünyayı öğrenebilmesi ve bu dünyaya ait bazı şeyleri benimsemesi için belli bir zihin seviyesine erişmesi gerekir. Çocuğun zekası ona öğrenme kabiliyeti kazandırır. Bu bilgileri bizler psikolojiden alırız, kullanılması ise eğitim disiplinine ait bir iştir.

Din ve ahlâk eğitiminin çocuklara, gençlere sadece bir derste veya belirli zamanlarda verilemeyeceği açıktır. Çünkü din ve ahlâk varlığımızın her sahasına nüfuz etmiş ve bütün hareketlerimizde de yaşanmaktadır. Yalnız yürekler parçalayıcı bir sahne karşısında ahlâklı ve sadece ibadette dindar olunmaz. Ahlâk eğitimi bu sebeple bizlerle beraber sürüp gidecek bir süreçtir. Zira ahlâk ve dindarlık önceden de değinildiği üzere bütün hareketlerimizde, insanlarla her ilişkimizde meydana çıkan hadisedir⁴².

Ahlâk ve özellikle ahlâk eğitimi sorunu bilim dünyasında, özellikle de psikoloji ve eğitim sahasında güncelliğini korumasına rağmen, ülkemizde farklı çevreler tarafından zaman zaman tartışılmaktadır. Konunun tartışılmaktan kurtulmamasının nedeni belki de ahlâk eğitime ilişkin güncel bilgi ve gelişmelerden haberdar olmayışımızdan kaynaklanmaktadır. Bilim tarihimiz incelendiğinde bu konuda pek az yayınlanmış eser olduğu dikkati çekecektir. Dolayısıyla ahlâk felsefesi, ahlâk eğitimi ve ahlâk psikolojisi alanında daha özel ve derinlemesine çalışmaların varlığına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç her geçen gün kendini daha fazla belli etmektedir. Çünkü insanlarımız toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak, bilimsel gerçeklerin din açısından yorumuna şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Bir başka gerçek te şudur ki, statik değer yargılarının nesilden nesile aktarılmasının ahlâk gelişimi ve eğitimi için her zaman yeterli olmamasıdır. Aslında gerçek anlamda medeniyet, insanların birbirleriyle

⁴⁰ Ahlâk Eğitiminde alışkanlık ve önemi konusunda daha geniş bilgi için bkz. Ch. Charrier-R. Ozouf, **Yaşanmış Pedagoji** (çev. N. Yüzbaşıoğulları), s.133 ve H. Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, MEB. İstanbul 1976, s. 170 ,172

⁴¹ Bilgin- Selçuk, **a.g.e.**, s. 103.

⁴² Topçu, **a.g.m.**, s.17.

ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve saygının hakim oluşu demektir. İşte modern medeniyetin bizlere verdiği imkânlar bu ideali gerçekleştirmemize yardımcı olma açısından çok kıymetlidir. Şu da var ki, maddî medeniyetin verdiği imkânlar, manevî bir felakete yol açabilecek şekilde kullanılabilir. Öyleyse, bir toplumun en büyük görevlerinden birisi maddî kalkınmaya paralel ve onunla aynı hızda gelişen bir ahlâk eğitimi vermek, böylece manevî kalkınmaya da zemin hazırlamaktır.

D. AHLÂK EĞİTİMİNDE VİCDAN KONUSU

Ahlâk ve ahlâk eğitimi konuları üzerinde tartışılırken, vicdan konusu da bizleri ister istemez yakından ilgilendirecektir. Vicdan, insan davranışlarını iyi veya kötü olarak değerlendiren, aynı zamanda iyiyi öngörüp kötüyü kabul etmeyen bir duygudur. Esasen vicdan, bizim iyiyi kötüden ayırt etmemizi sağlayan bir çeşit iç kontrol mekanizması olarak adlandırılabilir. Sözlükte vicdan kelimesi şöyle açıklanmaktadır: *Kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlâkî değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güçtür.*⁴³

Günlük hayatta biz vicdan kelimesini sık sık kullanırız: “*Vicdanımın sesini dinledim, vicdanım razı olmadı, vicdansızlık etti, vicdanî bir mesele*” gibi.

Vicdanı, akıl, duygu ve iradeden ayrı bir yeti olarak görmek mümkün değildir. Çünkü bizler bir davranışın iyi veya kötü olduğuna, iyi veya kötü hakkındaki anlayışımıza dayanarak yaptığımız bir akıl yürütme sonucu hüküm veririz. İyiliğe karşı takdir, kötülüğe karşı nefret duygularını ahlâk anlayışımıza göre duyarız. Dolayısıyla vicdan, işler ve davranışlar hakkındaki bilgi, anlayış ve eğilimlerin bu anlayış ve eğilimlere dayalı akıl yürütmelerin toplamından başkası değildir.

Vicdan, insanların sahip olduğu diğer yetenekler gibi normal bir bünyede doğuştan vardır. Onun olumsuz veya olumlu yönde hükümler verebilmesi aldığı eğitime, kazanmış olduğu bilgiye ve anlayışa, kısaca başka insanlar aracılığı ile eğitiliş şekline bağlıdır.

Çocuklarda vicdanın oluşumu ve gelişimi başlangıçta anne- babaların veya onların yerini tutan kişilerin emir ve yasaklarından kaynaklanır. Bu devrede bireyin henüz kendi irade ve duygularının katkısından sözedilemez. Çocuklar büyüdükçe kendi kalplerinden ve kendi akıllarından emir almaya başlarlar. Çevrelerini oluşturan anne- babalarını, öğretmenlerini,

⁴³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, c.II, “vicdan” maddesi, Ankara, 1988.

diğer yakınlarını üzen veya sevindiren şeyler, onların kendi geliştirecekleri iyi veya kötü anlayışına temel olacaktır. Ardından kendine veya başkasına saygı, kişilik, görev ve sorumluluk, erdem, din gibi fikirleri yavaş yavaş teşekkül ettikçe bu konulardaki anlayışları gelişip genişleyecektir⁴⁴. Çocuğun kendi vicdanının buyruklarını dinlemeye başlamasıyla ahlâkî olgulaşma ortaya çıkar. Bu olgunlaşma, bireyin günlük etkinliklerinde ve yaşamasının örgütlenmesinde kendi yargısına dayandıkça ilerler. Birey ahlâk ilkelerini özümlediği ve etkili bir davranış düzenlemesi yaparak eylemde bulunduğu zaman karakter olarak ortaya çıkmaya başlar. Karakter, ileri bir olgunlaşmanın ve yetişkin kişiliğinin temel ve nihai belirtilerinden biridir.⁴⁵

Toplumun her bir üyesine iyi ile kötü, sorumluluk ile sorumsuzluk hakkında açık ve tam bilgiler aktarmak suretiyle, bunlar hakkında bireyde fikirler oluşturulmalıdır. Bununla beraber onlarda değer anlayışı, gerçek değere karşı sevgi ve bağlılık duyma kabiliyetleri de gözardı edilmemelidir. İnsan ömrü boyunca daima başkalarının bekleyiş ve tepkilerine göre davranışlarda bulunmaz. Gerekli zihni olgunluğa eriştikçe bu davranış kurallarını bir sistem halinde benimser ve artık her davranışı bu sisteme göre değerlendirir. İşte bu noktada vicdan dediğimiz iç kontrol mekanizması teşekkül etmiş demektir. Vicdan bizi hem ahlâkî davranışta tutarsızlıklardan kurtarır, hem de dışarıdan bir kontrol olmadan da ahlâklı davranmamızı sağlar⁴⁶.

Ahlâk şuuruna sahip bir insanın, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edecek ölçülere sahip olduğu söylenebilir. Fakat bu ölçüler birer bilgi olarak kaldıkça, insanın ahlâklı davranması hiç bir zaman garanti edilemez. Ahlâk dışı bir hareket karşısında “vicdan azabı duymaktan” veya “vicdanın sızlamasından” bahsedebiliriz. Bu da demektir ki, vicdanda ahlâkî bilginin yanısıra bir de “duygu” unsuru söz konusudur. İşte bu anlamda vicdanlı insan, kötü olduğunu bildiği bir harekette bulunduğu takdirde bundan suçluluk duyacaktır. Fakat belli bir hareketi yapan insanların bazıları bu türden bir vicdan azabı veya suçluluk duymadıkları gibi, yaptıklarından pişmanlık duyan kimseler de bu pişmanlık hep aynı şiddette olmamaktadır. Şu halde gayri ahlâkî bir davranış ancak vicdanlı kimselerde suçluluk duygusu yaratır. Bazı akıl hastaları hariç, herkeste vicdanın varlığı söz konusudur. Ama bu vicdanın kuvveti nisbetinde kendini kötü davranıştan alıkoyar⁴⁷.

⁴⁴ Bilgin- Selçuk, a.g.e., s.112 vd.

⁴⁵ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s.138-139

⁴⁶ Güngör, APSA, s. 58-59.

⁴⁷ Güngör, a.g.e., s.65.

Vicdan, ahlâk eğitiminin en etkili araçlarından. Çünkü iyi geliştirilmiş, güçlü bir vicdana sahip bir insan, herkesten uzak, hiç bir ceza ve azarlamaya uğramayacağından emin olsa bile fenalık yapmaktan uzak kalmayı başarabilir. Bu sebeple kişileri aydınlık ve dürüst vicdanlara sahip olarak yetiştirmek, ahlâk eğitiminin hem amacı, hem de aracı sayılmalıdır.

4. AHLÂK EĞİTİMİNDE İZLENECEK YÖNTEMLER

Ahlâk eğitiminin bilimsel temelleri, ancak çağdaş gelişim psikolojisinin bulgularıyla atılabilir. Zira gelişim psikolojisi; bizlere ahlâk gelişimi konusunda ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Gerek anne babalar, gerekse eğitimciler bu bilgilerden asgari düzeyde haberdar olmak zorundadırlar. Onur⁴⁸ ahlâk gelişimini tarif ederken şöyle diyor: *“Ahlâk gelişimi, çocukların belli davranışları “doğru” ya da “yanlış” olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları sürecidir”*.

Çağdaş gelişim psikolojisinin bulguları incelendiğinde ahlâk eğitiminin dayanması gereken iki temel eksen karşımıza çıkar. Bunlar, özerklik (autonomi) ve karşılıklılık (reciprocity) dir. Özerklik bağımsızlık, karşılıklılık ise; gerek düşünsel ve gerekse ahlâkî bir baskı ortamında gelişme göstermeyen özelliklerdir. Ahlâk eğitimi, sağlıklı bir gelişim için en geniş anlamda bir yaşama ve araştırma özgürlüğünü gerektirir. Bu nedenle ahlâk eğitiminde izlenecek yol, ne disiplin sağlama amacıyla bireyin kişiliğini boyunduruk altına almak ve ne de toplumun sahip olduğu tarihsel- kültürel mirası devam ettirme bahanesiyle güncelleşmeyi engellemek şeklinde olmalıdır⁴⁹. Bütün eğitsel faaliyetlerde olduğu gibi, ahlâk eğitiminde de birey merkezli bir yöntem izlemek başarının artmasına sebep olacaktır.

Ahlâk eğitimi ve çocuk yetiştirme yöntemleri üzerinde çalışanlar doğal ve deneysel araştırmalar ile çeşitli bulgular elde etmişlerdir. Bu ve benzeri çalışmaların en kapsamlılarından birisi de Hofman’ (1970) a aittir. “Disiplin Yöntemleri” tabiriyle açıklamalarda bulunan Hofman, bu disiplin yöntemlerini iki başlık altında inceler⁵⁰:

a.Fiziksel disiplin yöntemleri: Verilen fiziksel ceza ve maddî imkânlardan yoksun bırakılmayı içerir.

b.Fiziksel olmayan disiplin yöntemleri: Bu başlık altında şu hususlar yer alır:

⁴⁸ Onur, a.g.e., s.136

⁴⁹ Çileli, a.g.e., s. 109-110.

⁵⁰ Çileli, a.g.e., s. 110-111.

1-Sevgiden yoksun bırakma: Bu yöntemde yetişkin, çocuğun istenmeyen bir davranışı karşısında duyduğu memnuniyetsizliği, doğrudan kızgınlık ve küsme yoluyla ifade etmesidir. Bu yöntem çocuk açısından ağır bir ceza olarak algılanmaktadır. Çünkü fiziksel olmamasına rağmen süresi belli olmayan bir cezalandırma söz konusudur.

2-Açıklama: Çocuğa yanlış davranışını neden değiştirmesi gerektiğinin açıklandığı yöntemdir. Bu yöntemde çocuğa olumsuz davranışının başkalarına verdiği zarar açıkça anlatıldığı için bireyin ahlâk gelişimi ile olumlu ilişkisi söz konusudur. Böylece çocuk emir ve yasakların nedenini kendi zihin dünyasında anlamlandırabilir.

3-Şefkat: Bireyin ahlâk gelişiminde sevgiye dayanan ilişkilerin önemini vurgulamak açısından dikkate değer bir husustur. Şefkat gören çocuk, sevgi ortamı içinde yetişeceği için özgüven duygusu daha kolay gelişecek ve iyilik kavramı onun zihin dünyasında yeterince yerini bulacaktır. Çünkü şefkat sahibi anne- baba, çocuk için sevgi objesi haline gelmekte ve çocuk onları memnun etmek için kendi çevresine de olumlu yaklaşmaktadır. Ayrıca ailesiyle özdeşleşme süreci içerisinde anne- babanın özelliklerini kendisinde toplayarak, onlar olmadığı zaman bile çevresine sevgi göstermektedir.

Eğitim ve dolayısıyla ahlâk eğitimi karmaşık bir olaydır. Bu nedenle eğitim ortamı düzenlenirken, bireyin doğuştan getirdiği duygu, kabiliyet vb. özelliklerinin yanısıra, çevresel etkenlerin de önemi ve etkinliği ilk sıralarda yer alır. Bu konuda eğitici konumundaki kişiler şu hususlara dikkat etmek durumundadır:

- Çocuk çevresinde örnek alabileceği iyi ahlâk özellikleri görmelidir. Küçük yaşta çocuklara ahlâkî özellikler (doğruluk, çalışkanlık, yardımseverlik vb.) kazandırılmaya çalışılmalı ve bu konuda örnek modeller sunulmalıdır.

_ İyi bir vicdan gelişimi sağlanmalıdır. Bu, küçük yaşlardan itibaren uygulanacak eğitim ile bu gelişim sağlanabilir. Birey yaptığı bir işin iyi veya kötü olduğuna kendisi karar verebilecek özellikte ve yeterlilikte olmalıdır. Dolayısıyla birey davranışlarının sonuçları hakkında bilgi sahibi olur ve eğer kötü bir davranış sergilediyse bizzat kendisi bu kaygı ve pişmanlığı hisseder. Çocuk böylece empatik bir ruha sahip olur ve onda iç kontrol mekanizması (vicdan) gelişme gösterir. Ardından yapılan olumsuz davranışlardan cezalandırma korkusuyla değil, o davranış kötü olduğu için uzak durulur.

_ Bireyin arzu ve eğilimleri iyi yöne kanalize edilmeli ve iradesi güçlendirilmelidir. Zira güçlü bir irade, birçok ahlâkî problem karşısında doğru olanı belirleme ve uygulama konusunda bireye yardımcı olacaktır.

Ahlâk eğitiminde üzerinde önemle durulması gereken bir başka konu da en geniş anlamıyla “saygı duygusu”dur. Kendine, çevreye, anne- baba vb. büyüklere, eğiticiye, hayvanlara yani insanı ilgilendiren herşeye saygı. Saygı alelade alçalma ve kendini inkâr veya eksiltme değildir. O, insanlık cevheri karşısında yaşanan sevgi ile karışık bir hayranlıktır. Bir çeşit ibadet halidir. Eğitimde ilk işimiz çocuğa saygı denemesi yaptırmak olmalıdır.⁵¹ Önce tarihin ve ecdadın ruhlarından olaylara akseden büyüklükler anlatılmalı, bununla beraber zaman zaman özenle seçilmiş Kur’an kıssaları uygun bir anlatım şekliyle çocukların zihinlerinde yerini bulmalıdır. Saygı ile birlikte çocukluktan itibaren kazanılması gereken bir başka duygu da merhamet (acıma) duygusudur. Çocuğa acıma duygusu telkin yolu ile aşılansarak, hizmet ve fedakarlık denemelerinde bulundurulmalıdır. Çocuk, bulunduğu her yaşa uygun ölçüde arkadaşlarına ve başkalarına yardımda bulunma zevkini tatmalıdır.

Yapılan her türlü eğitim, çocuklarda doğruya, iyiye ve güzele olan eğilimi güçlendirmelidir. Doğruyu ve gerçeği öğrenme merakı çocukluktan itibaren herkeste vardır. Bu merak amaca uygun yönlendirilmelidir. Herkes gerçeğe saygı ve bağlılık göstermeli, gerçeklere varmaktan zevk ve neşe duymalı, yalandan nefret edip kaçınmalıdır. Bu nedenle çocukları düşünmeye, araştırıp keşfetmeye teşvik etmeli, onlarda gerçeği keşfetmekten doğacak zevki ve neşeyi uyandırmalıdır. İstisnasız herkeste bulunan bahsi geçen eğilimler doğru bir şekilde yönlendirildiği takdirde ahlâk eğitiminde başarılı sonuçlar elde edilebilecektir. Eğilimleri yönlendirmede şu yollar izlenebilir⁵²:

A. SOMUT ÖRNEKLER GÖSTERME:

Psikolojik bilgi ve deneyimlerimiz bize gösteriyor ki, bir etkinliği ya da davranışı görmek, çocuklarda o etkinliği ya da davranışı taklit ve tekrar etme isteği uyandırır. Dolayısıyla ahlâk eğitimcileri çocuklara iyi tutum ve davranış örnekleri göstermek suretiyle onların iyi tutum ve davranışı görüp seçmesini sağlamalıdır.

⁵¹ Topçu, *a.g.m.*, s. 25.

⁵² Bilgin ve Bilhan, *a.g.e.*, s.39- 45.

B. SAHİP OLUNAN EĞİLİMLERİ BİRBİRİNE KARŞI KULLANMA:

Kişinin sahip olduğu bireysel ve sosyal eğilimler birbirini etkiler. Her eğilim başka bazı eğilimleri uyarır, bazılarını da örter. Aynı şekilde bazılarının güçlenmesine ya da zayıflamasına neden olur. Söz gelimi Allah rızasını kazanma isteği, insanı yüksek düzeyde etkiler ve hiç kimsenin görmediği yerde bile, kişiyi iyi yönde hareket etmeye sevkeder.

C. FIRSAT VERME (ORTAM OLUŞTURMA):

Sahip olunan eğilimler imkân bulduğu ölçüde güç kazanacaktır. Bu nedenle kötü eğilimlerin ortaya çıkmasına fırsat vermemeli, aksine iyi huy ve davranışların sergilenebilmesi için fırsatlar oluşturulmalıdır.

D. AKLI VE İRADEYİ GÜÇLENDİRME:

Aklın sağlıklı işleyişi ve iradenin güçlü olması bazı eğilimleri canlandırarak güçlendirmeyi, bazılarını da söndürüp zayıflatmayı sağlar. Bireyin iradesi, daha küçük yaşlardan itibaren güçlendirilmelidir. İradenin gelişmesi için kişinin yapısının güçlü olması, düşünce ve duygularının doğru bilgilerle beslenmesi gerekir. İradenin kuvveti ve kararından dönmeme, uygulama ile gelişecektir. Hareketlerinde hiç bir serbestliğe imkân bulamamış, daima başkalarının emirlerine boyun eğerek hareket etmiş çocukların iradeleri hayatları boyunca zayıf kalır. Onlar hiçbir zaman kendi iradeleri ile hareket edemezler. İyi bir irade gelişimi için dini hikayeler, önemli kişilerin yaşam öyküleri, masal ve hikayeler çocukların iradelerine büyük etki yapan unsurlardır. Bunun yanısıra öğretmen vb. eğitici konumundaki kimseler, kararlı ilgili tutumlarıyla örnek olurlar.

E. KENDİNE SAYGI DUYMA:

Ahlâk eğitimini gerçekleştirmede kendine saygıdan yararlanmak mümkündür. Sözgelimi kötü bir tutum ve davranış sergileyen çocuklara “aptal, beceriksiz, ne kadar düşüncesizsin” gibi onur kırıcı ve olumsuz sözler yerine “kendine acı mı yapıyor musun?, sana yakışıyor mu?, yazık değil mi?” gibi olumlu ifadelerin kullanılması hiç şüphesiz daha iyi sonuçlar verecektir. Bu tür yaklaşımlar çocukların kendilerine duydukları saygıyı geliştirmede faydalı olur. Kendisine saygı duyan, bir başkasına da saygı duymasını öğrenebilir. Saygının karşılıklı olduğu bilincine varır. İşte bu noktada dini inanç, işlerlik kazanır.

F. İYİ BİR VİCDAN GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ:

Bir “iç kontrol mekanizması” olarak, ahlâk eğitiminde etkin bir başarı için vicdanın gelişimi ve eğitimi bizim hem amacımız, hem de aracımız olmak durumundadır. Şu halde ahlâkî eğitim, çocuğun sadece ahlâkî bakımdan bilgilendirilmesini ve ahlâkî yargılarda bulunabilecek bir insan olmasını temin etmekle yetinmez; aynı zamanda hareketlerimizi oluşturan iç ve dış güçlerin bilinmesini sağlayarak, kuvvetli bir vicdanın oluşumunu amaçlar.⁵³

G. SEVGİ ÇEMBERİNİ GENİŞLETME:

Birey önce kendinden başlayarak ilişkide bulunduğu bütün insanları sevmeye yönelmelidir. Aileden başlayan bu sevgi çemberi, akraba, komşu, yurttaş ve bütün insanlara kadar genişleyebilir. Eğitim ortamında sevginin varlığı vazgeçilmez bir unsurdur.⁵⁴

İ. İYİ, DOĞRU VE GÜZEL SEVGİSİNİ GELİŞTİRME:

İyi, doğru ve güzel gibi kavramlar, ahlâkın en yüksek kaynağıdır.⁵⁵ Zira bu ve benzeri yüce kavramlar ruhi terbiyeyi sağlarlar.⁵⁶

Şüphesiz hizmet etmek geliş-güzel değil, geçerli bir amaca yönelik olarak, bilinçli bir biçimde yapıldığı zaman bir anlam taşır ve değerlidir. Dolayısıyla böylesi bir anlayış, kulluk çerçevesi içinde düşünüldüğü zaman ibadet anlamı taşır. İsteğe bağlı olsun olmasın, insanın davranışları başıboşluğa terkedilemez. İnsan hareketlerini olumlu yönde kullanabildiği gibi, olumsuz yönde de kullanma özgürlüğüne sahiptir. Bu da insan davranışlarının kontrol edilmesini gündeme getirir. Kontrol eğitim ile, eğitim ise, bilgi ve egzersizle olur.

Erol Güngör, ahlâk eğitimi hakkında şu görüşlerinden bahseder⁵⁷:

- Tekrar yolu ile alışkanlık kazanma, öğrenme tekniklerinden biridir. Sık sık ahlâkî davranışlar sergileyen bir çocukta bu davranışlar kalıcı olacaktır.

- Çocuk kendisinden beklenen şekilde hareket etmediği takdirde, bu hareketin büyükleri tarafından hoş karşılanmadığını bilmelidir. Bunu kendisine bildirmek için en çok

⁵³ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998 , s. 232

⁵⁴ bkz. Veysel Sönmez, *Sevgi Eğitimi*, s. 131

⁵⁵ bkz. Yavuz, a.g.e.,s. 226 vd.; *Çocuk ve Din*, s. 205 vd.

⁵⁶ bkz. Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk ilmi ve İslâm Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991. s. 165- 182

⁵⁷ Güngör, a.g.e., s. 86.

kullanılan yol da cezalandırmadır. Bu ceza bazen onun istediği şeyden mahrum bırakmak şeklinde olacağı gibi, doğrudan doğruya acı vermek şeklinde de olur. Çocuğa verilecek etkili ceza onu belirli bir süre sevgiden mahrum bırakmaktır. Bu cezanın etkili olabilmesi için de, cezayı verenle alan arasında kuvvetli bir sevgi bağının bulunması gerekir.

- Çocuğa sunulabilecek iyi bir model bulunmalı. Çocuk kendisi için bir model seçer ve kendisini onunla bir tutarak, modelin davranışlarını benimser. İlk çocukluk yıllarında gerek erkek, gerekse kız çocuk için örnek daima annedir. Daha sonra erkek çocuk kendisini baba ile, kız çocuk da anne ile bir tutar ve onun davranışlarını benimser.

- Kişiyi saygı; insanlar arası ilişkilerde insanlara karşılıklı saygı duyulması ortak bir memnuniyeti doğurur. Saygıya dayanmayan ilişkiler, insanları bir arada tutamaz, aksine onları birbirinden uzaklaştırır. Esasen ahlâkî davranışın gayesi de insanların bir arada ahenk içinde yaşamalarıdır. Buna insan hayatına saygı ve eşitlik ilkesi diyoruz.

- Birey ahlâkî ödevleri iyi tanımalı ve hayatında niçin gerekli olduğunun farkına varmalıdır. Buna ahlâkın işlevselliği diyoruz.

- Kanunlarla ahlâk kuralları birbirine uymalı. Aynı zamanda eğitim sistemi, toplumdaki genel geçer ahlâk kurallarıyla çatışmamalı. İnsanın ailesinden öğrendiği şey okulda kusur sayılırsa, okulda öğrendiği şey mahkemede suç sayılırsa, neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilmeye ve dolayısıyla ahlâklı davranmaya imkân yoktur.

Şu halde, toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenecek olan ahlâk eğitimi her toplumun kendi devamlılığını sürdürmek için ortaya koyduğu ahlâk, değerler ve diğer sosyal normların genç kuşaklara benimseteceği ilk unsurlar olacaktır.

II. BÖLÜM

KISSA KAVRAMI VE KUR'AN KISSALARININ ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde bir tefsir usulü konusu olarak kıssaların sahip olduğu temel bazı özellikler okuyucuya ışık tutması amacıyla yer almıştır.

1. “KISSA” VE “KASAS” KAVRAMI

“Kıssa” ve “kasas” kelimeleri Arapça olup, قصص kökünden gelen قص filinden türemiştir. Bu kelimenin sözlükteki anlamlarına baktığımızda dört temel açıklama karşımıza çıkmaktadır⁵⁸. Bunları sıralayacak olursak :

a. “Bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek”. Kasas kelimesi bu anlamda Kehf suresinde şöyle geçmektedir: قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ فَأَرْسَلْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا “Musa: İşte aradığımız o idi, dedi. Hemen geldikleri yoldan izleri üzerine geri döndüler⁵⁹.” Bir de Kasas suresi’nde: “Musa’nın annesi, Musa’nın kızkardeşine onu izle dedi⁶⁰.”

b. İkinci bir anlamı; “Bir kimseye bir haber veya sözü beyan edip bildirmektir.” Kelime bu anlamıyla Kur’an’da 17 yerde geçer. Örneğin, A’raf suresinde şöyle kullanılmıştır: فَاقْصُصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ “Sen onlara bu kıssayı anlat, belki üzerinde düşünürler⁶¹.”

c. Bu kelimenin üçüncü anlamı, “Bir şeyi makasla kesmek, kırmak” şeklinde kullanılır. İslâm ceza hukukunun önemli bir kuralı olan kısas da bu üçüncü anlamda kullanılmıştır.

d. Aslında isim olup mastar manasında kullanılan “kasas” ve “kass” kelimeleri de; Türkçe’de göğüs, sadr, göğsün başı, ortası veya göğüs kemiği anlamında kullanılır.

⁵⁸ İdris Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*. Işık Yayınları, İzmir, 1994. s. 44

⁵⁹ Kehf, 18/ 64.

⁶⁰ Kasas, 28, 11.

⁶¹ A’raf, 7/ 176.

Görüldüğü üzere Kur'an'daki kıssa kavramı hatırlandığında sadece bahsi geçen olaylar akla gelmez, bilakis bunun yanısıra “kıssa” kökünde mevcut 4 farklı temel anlam, Kur'an kıssalarının mahiyet ve hakikatindeki derinliği de ifade eder.

Kassa kavramı ve bu fiilden türeyen Kasas kelimesi konusunda bir makalesinde Suat Yıldırım özetle şöyle diyor⁶² :

“Kassa ve el- Kasas, bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek anlamına gelir. Bir diğer anlamı ise, bir kimseye bir sözü beyan edip bildirmedir. Böylece قص fiili “bir kimseye veya bir şeye ait hadiseleri adım adım izleyerek noktası noktasına bildirdi” şeklinde anlamlandırılabilir. Bu isimden el- kasas aslında isim olup, mastar yerine kullanılmaktadır. Şu halde, bu kökün konumuz ile ilgili kullanılışı Kur'an'da şunu anlatmaktadır: Geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak, bu suretle insanların unutmuş oldukları veya gafil oldukları olayları, dikkatleri üzerinde yoğunlaştırmak. İşte bundan dolayıdır ki, bu iş için “hikaye” kelimesini kullanmak doğru olmaz. Zira hikaye lafzı, bu iş için ve gerçekte vaki olmamış durumlar için de kullanılabilceği halde, “kıssa” geçmişte gerçekleşmiş, fakat unutulmuş olayları, doğru bir biçimde bildirerek, ders almaları için o zamanda yaşatmayı amaçlar.

Kur'an kıssaları, ilahî vazifeyle görevli peygamberlerin irşad ve davet faaliyetleri, Allah Teala'dan almış oldukları hidayet düstur ve kanunlarını insanlara tebliğ keyfiyeti ve keyfiyet karşısında insanların takındığı olumlu ve olumsuz tavırları, imanla küfür cepheleri arasındaki bitmez tükenmez mücadelenin kısa ve özlü tarihinden ibarettir, diyebiliriz⁶³. Kur'an'da anlatılan tarihi olaylara Kasas isminin verilmesinin hikmeti bu mucize dolu kıssalar üslûbu içinde kuru kuruya, geçmişten bahsedip, olayları peşpeşe sıralamak olmadığındandır. Böylesi bir kullanımdaki asıl incelik, tarihi olaylara bir canlılık kazandırılarak muhatapların ders ve ibret almaları için gözler önüne sermektir. Gerçekten Kur'an'ı Kerim, tarihte kaybolmuş, unutulmuş veya günümüze değişime uğrayarak ulaşmış çeşitli olayları kıssalar diliyle, zaman içinde hiçbir özelliği kaybolmamış gibi, bazen bu olayları gözlerimizin önüne sererek, bazen de bizi olayların içindeymiş gibi hissettirerek canlı bir şekilde izlettirir.

Kur'an kıssalarının eğitsel özelliklerinden Hz.Peygamber (SAV) de çok defa yararlanmıştı. Hz.Peygamber (SAV) konuşmalarında geçmiş ümmetlerin kıssalarını ve

⁶² Suat Yıldırım, “Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar”, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, sayı: 3, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979. s. 37- 38.

⁶³ Şengül. a.g.e., s. 17

olaylarını anlatmak suretiyle ashabını eğitip öğretirdi.⁶⁴ Bunlar dinleyenlerin gönlünde son derece olumlu izler bırakır, onları yönlerdirmede son derece etkili olurdu. Çünkü bu kısya ve dini hikayelerin anlatılmasıyla dinleyiciler için doğrudan bir emir ve yasaklama söz konusu olmazdı. Bunlar nihayetinde başkalarından bahseden hikayelerdi. Kıssalar ibret ve güzel örnekler açısından önemli hususlardı.⁶⁵ Esasında bu uslubu ilk olarak Allah Teala, peygamberini eğitirken kullanmış ve şöyle buyurmuştur: **“Peygamberlerin başlarından geçenlerden sana anlattığımız herşey, senin gönlünü pekiştirmemizi sağlar.”**⁶⁶

Hz.Peygamberin zaman zaman konuşmalarında, vaaz ve sohbetlerinde kullandığı kıssalar aslında arapların hiçte yabancı olmadığı bir durumdu. Allah resulü tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyette vaazlar yapmış, sahabeye öğütler verip nasihatle bulunmuş, gerektiğinde geçmiş milletlerin kıssalarından anlatmıştır. Kur’an’daki kıssaların yanı sıra onların hedeflerine paralel olarak müminlerin ibret almalarını ön planda tutan bazı kıssalar da Hz. Peygamber tarafından anlatılmıştır. Hadis literatüründe rastlanılan belli başlı kıssalardan bazıları şunlardır: Yağmura tutulup bir mağaraya sığınan mağaranın girişinin bir kaya parçası ile kapanması sonucu içeride mahsur kalan 3 kişilik bir grubun Allah rızası için yaptıkları iyilikleri anlatması ile girişteki kayanın peyderpey açılarak kurtulmaları ile ilgili kısya⁶⁷, İsrail oğullarından Allah’ın zenginlik vererek imtihan ettiği kel, kör, abraş üç kişinin kıssası⁶⁸, Hz. Musa ve Hızır kıssası⁶⁹, Sihirbaz ile çocuk ve rahip kıssası⁷⁰, Rahip Cüreyc’in henüz beşikte iken konuşturduğu çocuk kıssası⁷¹. Bu kıssalarda işlenen temalar genellikle Allah’a itaat, nimetlerine şükretmek ve çeşitli hasletler olduğu dikkati çekmektedir⁷².

Kur’an, gayesi olan dini gayeyi gerçekleştirmek üzere farklı üslup şekilleri kullanır. Aynı şekilde kıssalar aracılığı ile de, insanlığın inanç ve fikirlerini kemale erdirmek, akıl sahiplerini hidayete ulaştırmak için insanlığın geçmiş tecrübelerinin özetlerini sunmaktadır. Böylece insanların yaratılıştta özünde bulunan gaflet ve unutkanlık özelliklerini kaldırmak, her

⁶⁴ Hz.Peygamberin kıssaları kullanması konusunda daha geniş bilgi için bkz. Celalettin Suyuti, **Tahziru’l-Eykaz** (Tahkik:Ali Toksarı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Kayseri,1993, s.15-18

⁶⁵ Ebu,Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları**, Umran Yay. İstanbul 1998, s. 194, 201

⁶⁶ Hud 11/ .30120

⁶⁷ Buhari, İmam Ebu Abdullah Muhammed Bin İsmail, **el-Camiu’s-Sahih**, Hars, 13/3, Ötüken, İstanbul, 1987

⁶⁸ Aynı yer. *Bedu’l- Halk*, 4

⁶⁹ Aynı yer, *İlim*, 44/1

⁷⁰ *Sahih-i Müslim*, 8/ 229. Daru’l-Marife. Lübnan. 1998.

⁷¹ Aynı yer

⁷² Uğur, Mücteba, **“Va’z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas”**, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.28,Yıl: 1986, s. 296- 300.

sahadaki olgunlaşma yolundaki engel olabilecek bazı güç ve zaaf duygularını etkisiz hale getirmek suretiyle Allah'ın bütün zamanları kuşatan sonsuz ilim ve kudretinin hatırlanması ve bütün peygamberlerin çağrılarının aynı çizgide sürdüğünü belirtmektedir.

Kur'an-ı Kerim, herşeyden önce en son dini davetin kitabıdır. O halde bütün üslup çeşitlerinde olduğu gibi kıssaların da hedefi aynı gayeyi gerçekleştirmektir. Bu noktadan hareketle kıssalar Kur'an'ın reddettiği inanç, ibadet, bir takım değerler, ahlâk ve dini düşüncelerin hepsi aynı amaca yöneliktir. Yine Kur'an'ın getirdiği inanç ve değerlerden çoğunu da içine almaktadır. Bu nedenle Kur'an kıssalarının konuları, yaklaşık olarak Kur'an'daki genel konuların aynısıdır.

2. KUR'AN'DA KISSALAR

Kur'an kıssaları, kendilerinden ibret alınacak ahlâkî hikayeler niteliği taşırlar. Tefsirlerin büyük çoğunluğu ve bir dizi güncel nitelikli çalışmalar bunu destekler mahiyettedir. Bu açıdan bakıldığında kıssalar, ibret alabilene ibreti, düşünebilene öğütü, nasihat kabul edene ve söz dinleyene basireti, İslâm'ı en güzel şekilde yaymak ve yaşatmak için örnek arayana en güzel nitelikte örneği, hak ve hakikatten ötürü zulme uğrayana teselli için barındıran bir özellik taşır.⁷³ Ayrıca kıssalara araştırmacı bir zihniyetle yaklaşıldığı zaman görülür ki, en güzel nasihat ve en güzel yol gösterici olmalarının yanısıra, tevhidin, ilmin, güzel ahlâkın, hidayet için akli delillerin, insanın gözünü açacak özelliklerin, aklı-selimini hoşlanacağı karşılıklı güzel konuşmaların bulunmadığı bir Kur'an kıssasına rastlamak mümkün değildir.⁷⁴

Kur'an kıssalar aracılığı ile, insanlara kıyamete kadar her an kendilerini doğru yoldan çıkarma eylemi içinde olacak şeytana karşı uyarılmakta, onun tuzağına düşmemeleri için yaratılıştan itibaren karşılarındaki düşmanları sık sık hatırlatılıp onun tuzağına düşme hususunda öğüt verilmektedir. Böylece şeytanın hile ve tuzakları karşısında vahye iman edenler teyakkuz durumuna geçirilmektedir. Bu ezeli düşmanla insan arasındaki ilişki de sık sık kıssalarla hatırlatılmış olur.⁷⁵

⁷³ Feyyaz Yaşar, "Kur'an ve Hadiste İrsad Metodu", I. Din Şurası Tebliğleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara 1995, s. 274

⁷⁴ Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri, Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s. 23-24

⁷⁵ Şengül, a.g.e. s. 309.

Kıssalar, Kur'an-ı Kerim'in yaklaşık yarısının, hicri üçüncü asır müfessirlerinden Taberi'ye göre üçte birini, çağdaş müfessirlerden M. Reşit Rıza'ya göre ise dörtte üçünü oluşturur. Farklılık arzeden bu türlü sayısal yaklaşımlarda kesinlik aranmamalıdır. Nisbi bir doğruluk söz konusudur. Fakat kesin olan, kıssaların Kur'anda çok geniş bir yer tuttuğudur⁷⁶.

Günümüz dünyasında tiyatro, radyo, sinema ve televizyon kanalıyla insanların hizmetine sunulan sanat dalları, ikinci dereceden kıssa ve hikayecilik geleneğinin yeni şeklidir. Yine senaryoculuk, ışık, dekorasyon, ses, sahne ayarlaması tekniği vb. dallar asrımızdaki hikayeciliğin, kıssacılığın ulaştığı boyutları ifade eder. Kıssa ve bu günkü anlamda hikaye türü ve kültürü, normal tarihi seyri takip ederek her devirde etkinliğini gösterirken özellikle Kur'an'ın nüzulünden sonra önce İslâm aleminde, bilahare de batı aleminde etkisini bariz bir şekilde göstermiştir. Kıssa türü, insanlıkla beraber doğmasına rağmen, gerek dünyada, gerekse Araplar arasında Kur'an'daki gibi "kısa kıssalar" bilinmiyordu. Bu kıssa türü, Kur'an'ın indirilişiyle beraber insanlık kültürü ve edebiyatına kazandırılmıştır⁷⁷.

Kur'an kıssalarının anlatılışı sebepsiz veya rastgele değil, bir amaca yönelik işlenir. İşte bir amaca yönelik olarak bu kıssalar anlatılırken, Kur'an ince, hassas bir yöntem izler. Bunlardan bazıları şöyledir⁷⁸:

- Kur'an yalnızca kıssanın anlatımıyla amaçlanan gayelerle ilgili bölümleri zikreder. Böylece, kıssa ile kıssanın anlatımına sebep teşkil eden münasebet arasında tam bir ilişki ortaya konulur. Kıssayı okuyan veya dinleyen okuyucu asıl amaçtan uzaklaşmaz. Örneğin, Kehf Suresinde bu husus şöyle geçer:

"Başlarından geçen olayları biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar, Rablerine tam olarak iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini, yakınlerini artırdık.

Kalplerine kuvvet ve metanet verdik de onlar ayağa kalkıp, Rabbimiz yerin ve göğün rabbidir. Ondan başka bir ilaha yönelmeyiz. Şayet böyle bir şey yapacak olursak, gerçek dışı pek saçma bir söz söylemiş oluruz.

Şu bizim halkımız var ya, işte onlar tuttular O'ndan başka tanrı edindiler. Onların tanrı olduklarına dair açık delil getirmeleri gerekmez miydi? Uydurduğu yalanı Allah'a mal edenden daha zalim kim olabilir ki?

⁷⁶ bkz. Suat Yıldırım, *a.g.m.*, s. 37.; Tahsin Görgün, *a.g.m.* s.20 vd.

⁷⁷ Şengül, *a.g.e.*, s. 69.

⁷⁸ bkz. Ramazan el- Butî, *Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu*, Madve Yayınları, İstanbul, 1987. s. 49- 52

Madem ki onları ve onların Allah'tan başka taptıkları putları terkettiniz. Haydi öyleyse mağaraya çekilin ki Rabbiniz rahmetini üzerinize yaysın, işinizde kolaylık ve fayda ihsan etsin.

Onlara baksaydın görürdün ki, güneş doğunca mağaralarının sağından dolaşır, batarken de sol taraftan onları makaslardı. Onlar da mağaranın genişçe dehlizinde bulunuyorlardı. İşte onların böylece uyumaları, Allah'ın ayetlerindedir. Allah kime hidayet verirse odur doğru yolda olan, kimi de hidayetten mahrum eder de şaşırtırsa, artık imkânı yok, ona yol gösterecek bir dost bulamazsın.

Sen onları uyanık sanırdın, halbuki gerçekte onlar uykuda idiler. Yanları ezilmesin diye biz onları gâh sağa, gâh sola çevirirdik. Köpekleri ise mağara girişinde ön ayaklarını yaymış vaziyette duruyordu. Onları görseydin sen de ürker, derhal dönüp kaçırdın, için korku dolardı⁷⁹.

Dikkat edilirse bu insanlar tasvir edilirken belirgin birkaç özelliklerinden bahsedilmiş, ama hangi ülke ve toplumdan oldukları, sayıları, isimlerinin ne olduğu gibi ayrıntılara inilmeden konu işlenmiştir.

- Kıssaların çeşitli yerlerine irşad ve öğütler yerleştirilmiştir. Bu yolla okuyucunun zamanla kıssaya dalıp gitmemesi sağlanarak kıssa ile amaçlanan temel düşünceye varması istenilir. Bu husus, kıssa ile eğitim yapma durumunda olan eğitimcilerin dikkat etmesi gereken önemli bir ilkedir. Kıssaya muhatap kimseler zamanla dikkatleri dağılma noktasına gelebilir. Onları eğitsel noktada tutma eğitimcinin hedefi olmalıdır. Bu hususta örnek olarak Ta-Ha suresindeki Hz. Musa (A.S.) ve Firavun olayı verilebilir. Anlatım esnasında, olayın akışı birden kesilip araya hikmet dolu, öğütler ve irşat amaçlı cümleler sıkıştırılmıştır. Böylece kıssanın temel anlatılış gayesi hatırlatılır ve ardından yine olayın anlatımına geçilir.

A. KISSA ÇEŞİTLERİ

Kur'an'ı Kerim içinde onun muhtevasına eş değerde önem ve mahiyete sahip olan Kur'an kıssalarının konuları veya edebî yönü hakkında değişik sınıflandırmalar yapılarak bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür. Konuyla ilgili farklı görüşleri incelediğimizde en çok tercih edilen sınıflandırma şöyledir⁸⁰:

⁷⁹ Kehf, 18/ 13- 18.

⁸⁰ Bkz. Seyyid Kutup. *İslâm Terbiye ve Ahlâk Sistemi*, s. 272; Şengül, a.g.e., s. 72.

1. Tarihi kıssa:

Tarihi kıssalar, cereyan ettiği yerleri, kahramanları ve hadiseleri açık olan kıssalardır. Örneğin, peygamberlerin hayatı ve onları yalanlayanların hikayelerinin bulunduğu kıssalar bu türdendir. Kur'an bu tür kıssalarda olaydaki şahısların isimlerini, cereyan ettiği beldeleri, meydana gelen olayları bazen tam, bazen de sınırlı olarak zikreder. Hz. Musa ve Firavun, Hz. İsa ve Beni İsrail, Hz. Salih ve Semud, Hz. Hud ve Ad, Hz. Şuayb ve Medyen, Hz. Lût ve köyü, Hz. Nuh kavmi ve Hz. İsmail vb. Konulardaki kıssalar bu türden kıssalardır.

2. Vakiî kıssalar:

Bu kıssalar beşeri bir durum için örnek mahiyetindedir ve bu kıssalarda gerçek kişileriyle veya örnek gösterilen herhangi bir şahıs zikredilebilir. Bu tür kıssalar örnek olarak Hz. Adem'in iki oğlu hakkında anlatılan kıssa verilebilir⁸¹.

3. Temsili kıssalar:

Bu kıssalar bizatihi gerçeği temsil etmeseler de geçmiş zaman ve asırların birinde vukua gelmesi mümkündür. Kur'an'daki iki bahçe sahibinin kıssası bu kısma örnek olarak verilebilir⁸².

B. KISSA KONULARI

Kur'an'da kıssalar, gerek konusu ve sunuluş tarzı, gerekse de olayların akışı ile dini amaçlara yönelik olduğu söylendi. Bu amaç çerçevesinde konunun aktarılışında birçok edebî ve sanatsal unsurların, özellikle de Kur'an'ın en üstün anlatım tarzı olan tasvirin sıkça kullanıldığı görülür. Kur'an'ın böylesi bir anlatım tarzıyla sunmuş olduğu tablo ve sahnelerde dini ve edebî hedefleri biraraya getirdiği ve hatta insanların dini hislerine sanatsal bir dille seslendiği söylenebilir. Din ve sanat, adeta ruhun ve hissin derinliklerinde, onların ayrılmaz bir parçası durumuna gelmektedir. Bu derece yüksek bir sanatsal güzelliği kavrayan insan, bu mesajı da almaya kabiliyet kazanmaktadır⁸³. Bahsedilen bu Kur'anî inceliklerin her biri ayrı bir düşünce ve araştırma konusu teşkil etmektedir. Din eğitimi çalışmaları yapan din

⁸¹ Bkz. Maide, 5/ 27- 30.

⁸² Kehf 18/ 32- 34.

⁸³ Kutub, Kur'an'da Edebî Tasvir. (Çev. Kamil M.Çetiner), Arslan Yayınları, İstanbul, 1997. s. 203- 204

görevlileri, öğretmenler ve pek tabiki anne-babaların bu incelikleri kavramak suretiyle muhataplarının zihinlerinde kalıcı izler bırakabilmesi daha kolay olacaktır.

Kur'an kıssalarına çoğunlukla peygamberler ve onların hak davetleri konu olmuştur. Bu kıssalarda daveti kabul edenler, etmeyenler ve bunlar arasında geçen mücadelenin seyri ve neticesi muhataplara öz olarak anlatılır. Böylece aynı hatalara Kur'an'ın muhatapları da düşmesinler, örnek tavrılara sahip olmaya ve yaşamaya özendirerek, Allah'ın razı olduğu kullar seviyesine çıksınlar.

Konu itibariyle Kur'an kıssaları neredeyse Kur'an'ın gayelerinin tümünü kapsamaktadır. Vahyin, peygamberliğin, Allah Teâla'nın vahdaniyyetinin ispatı (tevhid inancı), semavi dinlerin esas itibariyle bir olduğu, inzar (uyarıp, sakındırma), tebşir (müjdeleme), Allah'ın kudretinin tecelli ettiği yerler, hayır ve şerrin, acele ve teenninin, cez'in yani başa gelen olaylara sabretmeyip telaşlanarak üzülp mutsuzluğa kapılmanın ve sabretmenin, şükür ve nankörlüğün akibeti vs. gibi daha birçok dini ve ahlâkî gayeleri kapsamakta ve bunların ifade edilmesinde bir araç vazifesi görmektedir⁸⁴.

Kur'an'da anlatılan kıssalar hakkında **Enbau'l-Gayb**, yani Allah'tan başkasının bilemeyeceği gayb haberleri olarak bahsedilmekte, bu haberlerin Kur'an'daki şekliyle ne Hz.Peygamber'in, ne de kavminin bildiği ve dolayısıyla insanların ilk defa duydukları, Resulullah'a hitaben önemle hatırlatılır⁸⁵. Yine konu ile ilgili olarak İbrahim suresinde Nuh, Ad ve Semud kavimleri ve onlardan sonra gelenler hakkındaki haberleri, Allah'tan başka kimsenin bilmediği açıkça ifade edilir⁸⁶. Dolayısıyla Kur'an kıssalarının tarihi gerçekliği konusundaki yersiz sözlere aldırılmamak gerekir. Zira kıssalar Kur'anî ölçüler içerisinde değerlendirildiğinde dini aydınlanmayı gerçekleştirmek için tarih gerçeğinden alınmış önemli olayların, bazı tarihi sahnelerin, ilahî kelama yakışır edebî, sanatsal bir üslupla anlatılmasından ibaret olduğu sonucuna varmak mümkün değildir. İnsanlık değişmedikçe benzer olayların yaşanması muhtemel olacağından, Kur'an muhatapları anlatılan bu olaylarla uyarılmaktadır. Soyut ifadeler içeren ayetlerle yapılan uyarmalar, kıssalar üslûbuyla çarpıcı ve etkileyici bir tarzda yapılmaktadır. Ayrıca tarihin derinliklerinde meydana gelmiş bu olayların

⁸⁴ Kutup, a.g.e., s. 205.

⁸⁵ Bu konudaki ayetler için bkz. Âl-i İmran, 3/ 44, Hûd, 11/ 47, 100, Yusuf, 12/ 102.

⁸⁶ Şengül, a.g.e., s. 128- 129.

Hız. Peygamber'in diliyle tebliğ edilmesi, O'nun peygamberliğini ispat eden önemli delillerdendir.⁸⁷

Kıssalardaki tarihi yön, ana gayeye ulaştıran bir araç durumundadır. Bu nedenle kıssalarda, tarihi olayların esasını oluşturan kahraman, zaman ve mekan gibi ana unsurlara, önemli olmayacak bir tarzda yer verilmiştir. Hatta çoğu zaman bu tarihi unsurların gizli tutulması tercih edilmektedir. Kur'an'da tarihi olayların aktarılması önemli, doğru ve güvenilir kaynak olma bakımından, günümüzde mevcut bulunan mukaddes kitaplar arasında tektir. Bazen onlarda bulunmayan, helak olmuş Arap kavimlerinden bahseder. Bunlar; Ad ve Semud kavimleri, Uhud kıssası, Fil olayı vb. dir.⁸⁸

C. KUR'AN KISSALARININ GAYESİ

Dini bir davetin kitabı olması sebebiyle Kur'an'ı Kerim'de, bütün üslup çeşitlerinde olduğu gibi kıssalar üslubunda da aynı dini gaye söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında kıssalar, Kur'an'ın reddettiği inanç, ibadet, bir takım değerler, ahlâk ve düşüncelerin hepsini ihtiva ettiği gibi, yine Kur'an'ın getirdiği inanç ve değerlerden çoğunu içine alır. Bu sebeple Kur'an kıssalarının gayesini özetle, "Kur'an'ın indiriliş maksatlarını gerçekleştirmektir" şeklinde de ifade etmek mümkündür⁸⁹. Kur'an kıssalarında rastladığımız muhteva ile, tarih boyunca insanlığın vahiy kaynaklı ilahî davetler karşısında gösterdiği olumlu ve olumsuz reaksiyonlar, kıyamete kadar insanlara ders ve ibret olsun diye anlatılmaktadır. Yaşanmış olan kıssaların etkileyen muhtevası insanı, doğru istikamete ve hayra teşvik etmekte, şerden sakındırmakta ve ikaz etmektedir. Kıssalarda izah ve yorumlamaya ihtiyaç yoktur.⁹⁰

Kur'an kıssalarının muhtevası incelendiğinde bazı konular temel gaye olarak birinci derecede muhataplara sunulurken, birçok meselede ikinci derece bir gaye olarak sunulur. Gerek ana konular, gerekse tali konular ile kıssadaki olayların akışı ve ifade üslubu içinde okuyucunun kalp ve zihin dünyasına seslenilir. Çoğu zaman da Kur'an, özellikle dikkat çekmek istediği ibret ve gayeye kimi zaman kıssanın başında, kimi zaman ortasında yahut sonunda bizzat işaret edip açıklamaktadır. Kıssalardaki bütün gayelere tek tek ayrıntılı bir

⁸⁷ Kur'an kıssalarının tarihi geçekliği konusu ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Sadık Kılıç, "Kur'anın Hak Oluşu", Kur'an Sempozyumu, Zaman Gazetesi Yayınları No: 11. İstanbul, 1989, s. 96-101. Şengül, a.g.e. S. 108

⁸⁸ Bu konulardaki ayetler için bkz. A'raf, 7/ 65, 73-79; Hüd, 11/ 50- 68; Şuara, 26/ 123- 159; Kehf, 18/ 9- 26; Sebe', 34/ 15- 19; Bürûc, 85/ 10; Fil, 105/ 1-5.

⁸⁹ Bu konuda bkz. Yıldırım, a.g.m., s. 40; Şengül, a.g.e., s.277 vd.

⁹⁰ Ebu Gudde, Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları, s.201

şekilde yer vermek araştırmanın sınırlarını aşmaktadır. Ana hatlarıyla kıssaların amaçları şunlardır: İman esaslarını ispat edip açıklamak (ahiret, tevhit, kader inancı vs.), Resulullah ve ona inananlara teselli verip gönüllerini pekiştirmek, her devirdeki bütün peygamberlerin ve tebliğ ettikleri dinlerin birliğini açıklamak ve insanoğlunu şeytana yani ezeli düşmanına karşı uyarıp, tedbirli olmasını haber vermektir.

Kıssaların önemli hedeflerinden birisi de ilahî kudretin, iman ve küfrü temsil eden misyonlara, dünya ve ahirette layık oldukları olumlu ve olumsuz neticeleri vermeye, imani ve itikadi konularda delil olacak garip ve harika olaylar yaratmaya sonsuz gücünün yettiğini meydana gelmiş tarihi olaylarla ispat edip açıklamaktır.⁹¹

D. KISSALARDA ŞAHIS VE OLAY UNSURLARI

Edebî sanatsal kıssalarda, hikaye ve öykü türlerinde vazgeçilmez temel unsurlar arasında yer alan; olay, şahıs, konuşma, zaman ve mekân hususları şüphesiz Kur'an kıssalarında da mevcuttur. Ancak sayılan bu unsurların hepsini, herbirini bir kıssada toplu olarak bulmak mümkün değildir. Kur'an'ın aslı gayesinin gerekli kıldığı ölçüde olup, duruma göre bahsedilen unsurlar her zaman aynı derecede olmaz. Kıssalar, dinî gayeyi gerçekleştirmeye yarayan araçlar olduğu için bazen şahıs unsuru zikredilmez, neredeyse tamamen gizlenir. Çünkü onun söylenmesi pek gerekli değildir. Zira kıssaların anlatılması, olayla etrafında cereyan ettiği kişileri yüceltmek, bazı vasıf ve hallerini bildirmek ve yaptıkları işlerle onları meşhur etmeyi amaçlamaz. Böyle bir üslûbun izlenmesi asıl nokta olunca, anlatımda olay unsuru daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Şahıs unsuru ise sadece ifadenin gerektirdiği duruma göre mana veya sıfatın bildirilmesi ile belirtilir⁹².

Bazen de kıssada ne tarihî unsurlar, ne de bir şahsiyetin isim ve sıfatları yer alır. Bu durumda ortada sadece olay unsuru bariz bir şekilde kendini gösterir. Bütün dikkatler, kıssanın vermek istediği esas mana ve olayın ibret alınacak yönleri üzerine çevrilir. Örneğin, Yasin suresindeki Ashab-ı Karye kıssasında bu husus gayet açıktır⁹³.

Kıssalarda bazen şahıs unsuru bütün açıklığıyla kendini gösterir. Bu unsuru, tarihten alınmış çarpıcı örnekler şeklinde muhatapların ibretine güzel bir model olarak, hayır ve şerrin

⁹¹ Yıkılmış ve harap olmuş bir kasabaya uğrayan adam misali (Bakara 1/ 259), Ashab-ı Kehf'in durumu (Kehf, 18/ 257), Fil ordusunun kuşlarla perişan edilmesi (Fil, 105/ 5) ve peygamberler eliyle gösterilen mucizeleri, harikaları, vb.

⁹² Örnek kıssa için bkz. Kehf 18/ 32- 44.

⁹³ bkz. Yasin, 36/ 13- 29.

daha iyi anlaşılması için sunulur. İsimleriyle birlikte zikredilen peygamberler, onların yardımcıları, arkadaşları, ilahî vahye karşı çıkan bazı şahsiyetler bu tip kıssalara örnek olarak verilebilir⁹⁴.

Kıssalarda yer alan zaman unsuru da önemlidir. Ancak kıssalarda zaman unsuru herhangi bir olayın tarihi veya süresi konusunda değildir. Sadece olayın değerine yeni boyutlar kazandıracaksa zaman mefhumu belirtilmektedir. Dolayısıyla; kıssaların üslûbu içinde zaman unsuru, muhataplara verilmek istenen ilahî mesaja uygun biçimde kendini göstermektedir⁹⁵.

Şu halde denilebilir ki; şahıs, zaman ve mekan unsurları bütün tafsilatıyla kıssalarda yer alsaydı, o zaman Kur'an her devirdeki muhatapları, anlatılan olayların tarihî unsur ve teferruat bilgileri içinde boğulup kalacaktı. Kur'an kıssalarında mevcut realite, kıyamete kadar her bir muhatapın olayların teferruatı içinde kaybolmayıp, sanki olayları bizzat yaşıyormuş gibi; durumuna göre kendisini, içinde yaşadığı toplumu ve bütün insanlığı tasvir eden anlatımdan yeteri kadar ibret ve ders almasıdır. Çünkü biçim değişikliği dışında insanlık temel olarak aynıdır. Kur'an-ı Kerim de kıyamete dek bütün insanlık için bir hidayet ve rehber olduğuna göre söz konusu anlatım özellikleri ve yöntem şüphesiz Kur'an'ın aciz bırakan, parlak bir yönünü gözler önüne serer⁹⁶.

3. KUR'AN KISSALARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

A. EĞİTİM AÇISINDAN (KISSALARIN EĞİTİCİLİK VASFI)

Kur'an kıssalarının sahip olduğu eğitim yöntemi, bir bütün olarak bakıldığında Kur'an'daki metodla tamamen uyum içindedir. Fakat kıssaların üslûbu, insanlığın eğitimi için en mükemmel bir örnek olan Kur'an'ın hepsi gözönüne alındığında en etkili, en canlı ve tecrübi (ampirik) bir eğitim yöntemi oluşuyla dikkat çeker. Bununla beraber şu da kesindir ki, Kur'an'ın içerdiği her türlü eğitim yöntemi birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içindedir. Zira bu yöntemlerin hepsi, insanlığı en son ilahî dinin hidayet alanı içine sokmayı amaçlar. Kur'an

⁹⁴ Bu konuda örnek olarak bkz. Enbiya, 21/ 57; Kasas, 28/ 24; Yusuf, 12/ 33.

⁹⁵ Örnek olarak bkz. Maide, 5/ 24- 26; Ankebut, 29/ 14; Nuh, 71/ 1- 10.

⁹⁶ bkz. Şengül, a.g.e., s. 205- 240.

muhatapların sadece aklına veya sadece belli duygularına hitap etmez⁹⁷. Biyolojik bir varlık olarak insanın sahip olduğu bütün özelliklerini, psiko-sosyal yönlerini de dikkate alarak onu ilahî bir eğitimden geçirir. Kur'an'daki takip edilen bu yöntem eğitim bilimlerinin bugünkü verileri ile de örtüşmektedir.

Kutsal kitaplardan kaynaklanan dinî kıssalar bir anlatım biçimi olarak çok yüksek bir eğitim gücüne sahiptir. Çünkü onlar, insanlara öğüt verir ve peygamberler aracılığı ile yine peygamberleri, onlarla ilgili olayları anlatır. Aynı zamanda Hz. Adem ve onun şahsında insanlığın menşei ve kaderi gibi zor ve merak edilen konularda doyurucu bilgiler sunarlar. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri iyi, güzel, doğru, helal-haram vb. konularda bilgilendirici anlatımlar da sözkonusudur. Bu kavramlar bazen bir mücadelenin seyri içerisinde iyi- kötü, adil- zalim, haklı-haksız, dürüst-yalancı vb. şeklinde yer alır. Dolayısıyla bu gibi değerlerin tanınması ve öğretilmesinde akıcı ve akılda kalıcı üslûbu içerisinde kıssalardan yararlanmak mümkündür. Fakat kıssalardaki konu ve kavramlar, eğitimciler tarafından dinleyicilerde davranış geliştirecek şekilde düzenlenmelidir⁹⁸.

Örgün ve yaygın eğitimde kıssalar, bir teknik olarak belirli bir plan ve program çerçevesinde kullanılırsa bir başarı sözkonusu olacaktır. Zira kıssalardaki eğitsel açıdan görülen etkinlik, kendiliğinden gibi görünse de bu aslında program ve yöntem işidir. Bu sebeple muhataplar (öğrenciler, cami cemaati vb.) kıssanın niye anlatıldığını, onu dinlerken neleri düşünmeleri gerektiğini bildikleri takdirde bir eğitilebilirlik sözkonusu olacaktır. Bu husus yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten din görevlilerinin, daha fazla dikkat etmesi gereken bir husustur. Dinleyiciler, planlanmış kıssa ile eğitim anında, kendilerini kıssadaki kahramanların yerine koyabilir veya kendileri olsaydı ne yaparlardı, diye düşünebilirler⁹⁹.

Kur'an kıssalarına etkili ve başarılı eğitim araçlarından birisi olarak da bakabiliriz. Kıssa birtakım olayları karşılıksız olarak bir başkasına anlatmak suretiyle onun yararlanmasını amaçlar. Halbuki bu anlatılanlara kulak vermeyen birisi, istemediği bir duruma, hataya düşüp, büyük bedel ödemek zorunda kalır. Kıssalar eğitimde geçerli, etkili ve muhatapı cazibesi altına alan bir niteliğe sahip olmasından dolayı, Kur'an-ı Kerîm'de bu üslup bir çok kere kullanılmıştır. Bundan dolayıdır ki Allah Teala; Hz. Peygamber'e, peygamber ve iyi insanların kıssalarını anlattıktan sonra peşinden şöyle buyurur¹⁰⁰: “

⁹⁷ Şengül, a.g.e., s. 321- 315.

⁹⁸ Beyza Bilgin. “Ahlâk Terbiyesinde Dini Hikayeler”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:1, s. 51- 52.

⁹⁹ Bilgin, a.g.m., s.53.

¹⁰⁰ Yusuf, 12/ 111.

Peygamberlerin kıssalarında elbette akıl sahipleri için alınacak dersler vardır. İyi bilin ki bu Kur'an, uydurulmuş bir söz değildir. Sadece daha önceki kitapları tasdik eden, dine ait herşeyi açıklayan, iman edecek kimseler için hidayet, rehber ve rahmet olan Allah'ın kitabıdır." Dolayısıyla denilebilir ki Kur'an kıssaları, eğitici durumundaki kişiler için zengin bir kaynak durumundadır¹⁰¹.

İnsan zihninin kavrayış şekilleri açısından baktığımızda, kıssalar ayrı bir önem taşırlar. Modern bilimlerin içerisinde de yerini bulan kıssalar, insanın gerçekliği kavrama konusunda bir model olarak karşımıza çıkar. Bir başka ifade ile, insan zihni modellerle çalışır. Birey küçük yaşlardan itibaren öğrenme ve tecrübe edinme konusunda büyük oranda içinde bulunduğu ortamdaki modelleri kullanarak gelişimini sürdürür. Bu noktadan hareketle Kur'an kıssalarının birer eğitim modeli olması yönüyle, insanoğlunun kendi gerçekliğini kavraması hususunda bilişsel bir değer taşıdığını söyleyebiliriz. Bahsedilen gerçek, ontolojik açıdan değerlendirilebileceği gibi, müslümanların içlerinde yaşadıkları "manevî gerçeklik" olarak ta değerlendirilebilir. Zira bu gerçeklik de yine kıssalar aracılığı ile kavranabilir. Model olarak adlandırdığımız bu kavrayış şekli, ancak kendilerine konu olan olgular arasında kurulan bağlantılar iledir. Olguların mantığının tespiti ve bunun içinde yaşanan sosyal, siyasî, ahlâkî, iktisadî vs. gibi gerçeklikteki karşılıkların tespiti sayesinde insanlar, bahsedilen alanlarda kıssaları bir hidayet rehberi olarak kullanabilirler.

Kıssalara model oluşu yönüyle baktığımızda bu tür modelleri işlevleri açısından iki kısma ayırmak mümkündür:

1. Birinci kısım model olarak kıssaların "olanı tasvir edici özellikleri" karşımıza çıkar. Bunlara gerçekliğin bir "temsili" gözüyle bakabiliriz. Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili kıssalar buna örnek verilebilir.

2. İkincisi "olması gerekenin tasviri" dir. Zira kıssalar aracılığı ile olaylar aktarılırken kimi zaman doğru- yanlıştan, batıl- haktan, küfür- imandan bariz bir şekilde ayrılır. Bu ve benzeri kavramlar üzerinde özellikle durulur.

Kur'an kıssalarının etkili bir yöntem olması sebebiyle günümüz eğitim anlayışı ile paralellik taşıdığı söylendi. İşte bu sebeple kıssalarla eğitim yöntemini okulda bir öğretmen (özellikle de DKAB öğretmeni), evde anne- baba (yahut onların yerine geçen bir akraba) ve yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten din görevlileri ahlâkî şuur ve davranış oluşturmada

¹⁰¹ Abdülhalim Mahmud. **Müslüman Gençliğin Eğitimi**, (trc. Bedrettin Çetiner), Uysal Kitabevi, Konya, tsz. s.

gayet kolaylıkla kullanabilir. Eğitim açısından böylesi öneme sahip kıssaların taşıdığı eğitimsel ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Tekrar etme:

Kur'an kıssalarını okuyanlar, özellikle Hz. Adem, Hz. Nuh ve Hz. Musa ile ilgili bazı kıssaların tekrar edildiğini sanabilirler. Aslında dikkat edilirse aynen bir tekrar sözkonusu değildir. Esasen yapılan tekrar, surenin genel havası içerisinde yeri geldikçe değişik münasebetlerle, değişik ayrıntılar eklenerek yeniden ele almak şeklindedir. Her tekrarda eklenen unsurlar muhatapta farklı tesir gücü uyandırır. Şu halde denilebilir ki, kıssalardaki tekrar aynı konu ve meselenin salt tekrarından ibaret değildir. Her tekrarda bir anlam ilavesi, meseleye değişik bir bakış açısı kazandırma vardır. Ayrıca tekrar edilen konular önemlerinden dolayı tekrar edilmişlerdir¹⁰². Dolayısıyla din, ahlâk eğitiminde bu tekrar özelliğini uygulamak mümkündür. Ahlâkî şuur ve davranış oluşturmada önemli görülen konular, zaman zaman salt bir tekrar olmaksızın, her defasında farklı bir bakış açısı kazandırmak için muhataplara tekrar edilerek sunulabilir. Şüphesiz böyle bir tekrar ile öğrenmede meydana gelen unutma azalacak ve kalıcı izli bir öğrenme sözkonusu olacaktır. Fakat tekrarın mahiyetinin usandırıcı olmayan ve her defasında farklı eklemelerle konuyu farklı açılardan sunmak şeklinde olmasına özen gösterilmelidir.

2. Olayların sadece konuyla ilişkili bölümünü aktarma:

Kur'an yalnızca kıssanın anlatımıyla amaçlanan gayelerle ilgili olan bölümleri zikreder. Böylece kıssa ile kıssanın anlatımına sebep teşkil eden münasebet arasında tam ve anlamlı bir ilişki sözkonusudur. Zira Kur'an'da kıssaların anlatılışı sebepsiz veya rastgele değil, bir amaca yöneliktir. Kıssa ile anlatımda asıl amaçtan uzaklaşmaz. Kur'an'da anlatılan Kehf kıssası buna güzel bir örnektir¹⁰³. Dikkat edilirse bahsi geçen Kehf kıssasında insanlar tasvir edilirken belirgin birkaç özelliklerinden bahsedilmiş, ama hangi ülke veya topluma ait oldukları, sayıları, isimlerinin ne olduğu gibi gereksiz ayrıntılara girilmeden anlatılmıştır. Din ve ahlâk eğitiminde bu ilkenin uygulanması özellikle de vaaz ve sohbetleri yürüten din görevlileri için faydalı olacaktır. Çünkü kıssa ile eğitim yaparken konuyu dağıtıp kıssadaki

¹⁰² Kıssalardaki tekrar konusuyla alakalı olarak bkz. Yıldırım, *a.g.m.*, s. 49-59; Şimşek, *a.g.e.*, s. 111-114; Şengül, *a.g.e.*, s.250-274; İsmail Cerrahoğlu, *Tesir Usulü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, II. Baskı, s. 174 vd, Ankara, 1976.

¹⁰³ bkz. Kehf. 18/ 1- 27.

ayrıntılara girmek veya tam bitirmeden konudan konuya geçmek, yahut verilmesi gereken miktarı aşip kıssayı uzun uzun anlatmak, hem dinleyiciyi, hem de eğitimciyi hedefinden uzaklaştıracaktır.

3. Anlatımda aralara ilke ve öğütler serpiştirmek:

Kıssalar anlatılırken arasına bazı ilke ve irşatlar serpiştirilmiştir. Muhatap olaylara dalıp gitmez, arasına farklı hitap ve öğütlerle uyarılır, dikkatler çekilerek kıssa ile amaçlanan temel düşünceye varılması istenir. Bu hususa kıssa ile ahlâk eğitimi yapılırken de dikkat edilmesi gereken bir husustur. Zira okuyucu, dinleyici asıl gayeden uzaklaşmadan kıssanın eğitsel yönünü kavramalıdır. Örneğin, Tâ-Hâ suresinde Hz. Musa ve Firavun olayı anlatılırken olayın akışı birden kesilip araya hikmet dolu öğütler ve irşat amaçlı cümleler sokulur. Böylece kıssanın temel anlatılış gayesi hatırlatılır ve ardından yine olayın anlatımına dönülür. Ayrıca bu özellik Kur'an'da sadece kıssalarda değil, aksine bütün anlatım tarzlarında mevcuttur¹⁰⁴.

4. Dolaylı anlatım:

Bir anlatım biçimi olarak Kur'an'da yeralan kıssalarda verilecek mesaj (gaye- amaç) doğrudan değil de dolaylı bir biçimde aktarılır. Bu noktadan hareketle kıssaların ne dediği ile, kıssalarla ne denilmek istendiği gayet dikkat çekici bir husustur. Dolaylı anlatım diyebileceğimiz bu çeşit bir anlatım, kişinin etkilenmediğini zannettiği bir durumda bile aslında en fazla etkilendiği bir ifade şekli olabiliyor. Esasen dolaylı anlatımın, bir tür "bilinç dışı telkin gücü"ne sahip olduğu söylenebilir. İşte bu yönüyle de kıssalar/dini hikayeler ahlâk eğitiminde de çok yönlü kullanabileceğimiz, insanın zihin dünyasında kalıcı yer edinen bir etkiye sahip unsurlardır.

5. Sosyal ve psikolojik boyutu dikate alma:

Kur'an, kıssa anlatım tarzıyla, ilahî mesajı muhataplarına sunarken insanlığın/ insanların özünde mevcut sosyal ve psikolojik boyutunu da ifadede daha canlı, daha cazip bir üslup olduğu için takip etmektedir. Zaten insanın fitratı da anlayış ve kavrama yönünden kuru fikirleri dinlemekten ziyade somut fikir ve örneklere daha yatkındır.

¹⁰⁴ el- Butî, a.g.e., s. 49 vd.

B. ÜSLUP AÇISINDAN KISSALARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bir bütün olarak incelendiğinde Kur'an-ı Kerim ve kıssalar kimi zaman akla hitap ağırlıkta, kimi zaman ise kalp ve duygulara yönelik hitap şekliyle göze çarpar. Fakat bu ayetlerde akla hitap ederken de, kalbe hitap ederken de salt mantıksal ya da salt duygusal hitap sözkonusu değildir. Bazen akla hitap ön planda iken, bazen de duygulara hitap ön planda olur. Fakat her bir hitapta diğer yön ihmal edilmez. Genellikle önce kalp ve duygulara hitap edilerek kişinin dikkati çekilir, daha sonra da akla hitap eden ifadeler sıralanır.

Kur'an'daki haliyle kıssa, şahıs, zaman ve mekandan soyutlanmış, gerçek üstü yahut kendi içinde bir gerçeklik alanı oluşturan, dolayısıyla bu yönüyle aşkın olayların dile getirildiği ifade şeklidir. İşte bu gözle bakıldığında kıssa, "mesel" kavramından ayrılmaktadır¹⁰⁵. Çünkü kıssalar olmuş veya olması mümkün (örneğin ahiret haberleri vb.) olayları dile getirir. Fakat buna karşılık meselde böyle bir şart yoktur. Mesel, olmamış veya olması da normal şartlarda (adeten) mümkün olmayı dile getirebilir. O halde buradan şu çıkarım yapılabilir : Kur'an'da her kıssa bir mesel, fakat her mesel bir kıssa değildir¹⁰⁶.

Kıssalardaki bir başka üslup özelliği de, anlatımda olaylar bir hikaye ve romanda olduğu gibi baştan sona düzenli bir şekilde sonuca ulaştırılmaz. Sadece bir sahnenin tasviri ve bu sahnede bazı unsurların anlatılması söz konusudur. Örneğin; Hz. Musa ile Firavun arasındaki olaylardan bahsedilirken Firavun'dan, Mele'den, sihirbazlardan, halktan, Hz. Musa ve Beni İsrail'dan bahsedilir. Onlar konuşurlar, bu konuşmalarından onların diğerleri ile nasıl bir ilişki içerisinde buldukları rahatlıkla anlaşılabilir. Bununla beraber kıssaların özelliklerinde en can alıcı bir nokta ise şudur: Kur'an, kıssalar diliyle aslında onlarda anlatılanlardan daha fazla bir şeyler söylenmek istenmektedir. Muhatap okuduğu/dinlediği kıssalardan bilgi ve kavrayışı derecesinde faydalanabilecektir¹⁰⁷.

Kur'an'ı Kerim'de kıssalar, birinci derecede müminlerin ruhlarına, kalplerine, akıl ve vicdanlarına inanç esaslarını sağlam bir şekilde yerleştirmek için etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Bu nedenle bir kıssa veya kıssanın bölümleri gerektiği zaman birçok sureye dağıtılarak tekrar edilmiştir. Anlatım gereği bağlamla paralel olarak, kıssada halin gerektirdiği bölümler zikredilmiştir. Bu durum adeta uzun bir filmin çeşitli sahnelerini, hatta sahnelerin

¹⁰⁵ **Mesel:** Halk arasında kabul görüp yayılmış ve meşhur olan sözlerdir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu a.g.e., s.174 vd.)

¹⁰⁶ Konuyla ilgili olarak bkz. Bakara, 2/17- 20.

¹⁰⁷ Görgün, a.g.m., s. 30- 31.

değişik pozlarını, farklı bölümlerini ayrı ayrı şekillerde, farklı gaye ve münasebetlerle göstermeye, seyircilerin dikkatlerine sunmaya benzetmektedir. Bu gerçeğin yanısıra, temel espirisini en güzel şekilde başaran Kur'an'ı Kerim, kıssalarda tarihi olayların en çarpıcı ve ibretli olanlarını anlatırken öyle bir üslup takip eder ki, adeta ilgili ayetleri okurken verilen pozlar, sahneler arasındaki boşluğu doldurma işini hayale ve zihne vermekte, teferruata ait birçok sahneleri de doğru olarak izleme ufku açmaktadır. Denilebilir ki, bu yapısıyla Kur'an kıssaları, tarihteki olayların aynısı ve tamamı olmamakla birlikte gayrisi da değildir ve vakaya uygundur. Aynı zamanda Kur'an, tarihi olayları doğru olarak fakat şekli bir tasarrufla nakletmektedir. Bunun sebebi Kur'an'ın bütün zamanlara hitap eden, bütün insanları ilgilendiren evrensel nitelikli ilahî bir mesaj oluşudur¹⁰⁸.

Kur'an kıssalarında olaylar zahirde görünen yönlerinin yanı sıra görünmeyen, içteki duygu ve düşünce (tepki)leri de içeren bir tarzda tasvir edilmektedir. Hatta bazen bu tür tasvirlerde bazı ayrıntılara da yer verilerek olayın en çarpıcı ve en canlı kısımları, herkesin ortak olarak ilgi duyacağı bölümleri canlı ve edebî bir üslupla, aynı zamanda çarpıcı ifadelerle sunulmaktadır.¹⁰⁹

1. Giriş bölümündeki incelikler:

Kıssaların giriş kısmında önce okuyucunun dikkati çekilerek anlatılacak kıssanın kısa bir özeti verilir. Daha sonra olay geniş bir şekilde baştan sona aktarılır. Aslında başta verilen özet, peşinden gelecek olan tafsilat için teşvik edici ve dikkatleri üzerinde toplayıcı bir husustur. Kıssa girişi bazen muhtevastaki olayların neticesi ve anafikrî durumundaki ifadelerle başlar. Bazen de olaylar zincirinde mantıken sona gelmesi gereken bir sahne bile en çarpıcı bir tablonun tasviriyle başlayabilir. Kimi zaman da kıssalar herhangi bir giriş (mukaddime) veya özet olmadan, doğrudan anlatılır.

2. Tasvir üslûbu (= Tasvirî Anlatım):

Kur'an'ın, kıssalar aracılığı ile geçmiş olaylardan bahsederken normal hikaye tarzında anlatmamıştır. Çünkü Kur'an bir benzeri olmayan, kendine has bir anlatım üslûbuna sahiptir. Tasvirî anlatım ise, Kur'an'ın bahsedilen farklı anlatım üsluplarından biridir. Fakat böylesi bir anlatım kıssalarda daha bariz bir şekilde kendini gösterir.

¹⁰⁸Şengül, İdris, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri (Sempozyum Bildirileri), Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s. 172

¹⁰⁹ Örnek ayetler için bkz. Ahzab, 33/ 9- 13; Âl-i İmran, 3/ 152- 154; Hud, 11/ 42- 43.

Tasvirî anlatım yöntemi ile Kur'an'ı Kerim, evrensel nitelik ve içerikteki tarihi olayları ders ve ibret açısından, dinî irşad ve hidayet kaynağı olsun diye, canlı ve hareketli bir şekilde muhataba sunar. Daha önce de farklı şekillerde ifade edildiği gibi, bu yöntemle muhataba sadece olaylar ve davranışlar değil, bunların yanısıra insan tabiatında mevcut olan psiko-sosyal haller, bazı duygusal ve zihinsel mahiyetteki işlerden de bahsedilir. Kur'an'ın bu yöntemi, olayları ve bazı gerekli teferruatı tasvir ederken, muhataplarını olayın içine katarak canlı bir şekilde izlettirir. Bazen de ifadedeki üstünlük ve i'caz sebebiyle olayları ve ayrıntılarını muhatabın hayalinin önüne getirerek canlı ve hareketli sahneler halinde ve sanki olay henüz yeni vuku buluyormuş gibi seyrettirmektedir¹¹⁰.

Tasvir, Kur'an'ın kullandığı en güçlü anlatım aracıdır. Kur'an gözle görülen hadiseleri, manzaraları, zihinde oluşan soyut manaları ve psikolojik halleri bazı insan tiplerinin özellikleri ile birlikte tablolaştırır. Böylece olaylar zihinde oluşan tablolar, kıssalar ve manzaralar canlı ve hareketli bir duruma gelir. Dinleyici, Kur'an'ın bu eşsiz tasvirleri sayesinde olayların okunmakta olan birer örnek olduğunu unutup, bizzat şahit olduğu bir hadise olduğunu sanarak zihninde canlandırır. Ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde Kur'an-ı Kerim kıssalarının, kıyametle ilgili sahneler, insan tipolojileri, vicdanlara yönelik hitaplar, bunların yanısıra psikolojik haller, zihinde canlanan tablolar ve İslâm davetinin karşılaştığı bir takım olaylar-bütün bu sayılanlar Kur'an'ın %75'ini oluşturur-hep tasvir yöntemi kullanılarak anlatılmıştır. Dolayısıyla tasvirî anlatım, Kur'an'ın başvurduğu en güçlü üsluptur, derken mübalağa edilmiş sayılmaz¹¹¹.

3. Müfâcaat (ani, beklenmedik) anlatım metodu:

Kıssalarda adı geçen yöntem birkaç şekilde cereyan eder. Olayların akışı içerisinde bazen olayların sırrı, hem olay kahramanınca hem de okuyucu tarafından bilinmez, gizli tutulur. Bilahare sözkonusu sır birden her iki tarafa açıklanır¹¹². Bazen de kıssadaki sır, kahramandan saklanarak okuyucuya açıklanır. Bahçe sahiplerinin kıssası buna örnek verilebilir¹¹³. Kimi zaman da kıssadaki sır gizlenmez ve kıssadaki olay, bir anda okuyucu ve

¹¹⁰ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 247; Yıldırım, *a.g.m.*, s. 62- 63.

¹¹¹ Kutup, *Tasvir*, s. 8-9.

¹¹² bkz. Kehf, 18/ 60- 82.

¹¹³ bkz. Kalem. 68/ 17- 27.

kahramanın karşısına çıkar ve her ikisi de olayın sırrına vâkıf olur. Örneğin, Hz. Meryem kıssası bu türlü bir anlatımla sunulmuştur¹¹⁴.

4. Diyalog unsuru:

Kıssalardaki mevcut diyalog unsuru ona hareketlik ve farklı bir canlılık veren özelliktedir. Kur'an, müminlerinin imanlarını güçlendirmek için yavaş yavaş, yumuşaklıkla ve muhatapı düşündürerek, çeşitli beyan ve üslûb şekilleri kullanırken, diyalog unsuru da bu beyan şekillerinden en önemlileri arasında yer alır.

Diyalog şeklinde cereyan eden tarihî kıssalarda, Kur'an bütün konuşmaları nakletmez. Karşılıklı konuşmalardan muhataba ders ve ibret olacak kısımları kıssadaki ana fikrî en fazla gösterebilecek kadar ve yeterli miktarda olanlar yer alır. Böylesi bir yöntem çerçevesinde kullanılan diyalog tarzı, kıssanın muhtevasında bulunan bir konuşmayı hikaye etmek suretiyle dinleyiciyi ikna etmeyi, ona delil sunmayı ve dini bir öğüdü amaçlar.

Diyalog şeklinde cereyan eden konuşmalarda bazen konuşanların karakter tahlilleri yapılır (Araf 7/150-151). Bazen de alışılmış olanın aksine olay sadece insan üzerinde yoğunlaştırılmaksızın Allah-melek, Allah-insan, Allah-şeytan, insan-melek veya insan-hayvan arasında cereyan eder. Bazen de Kur'an insanın kendi içinde geçen duygu ve düşünceleri konuşma suretinde veya Allah'a dua ve yakarış şeklinde ortaya konulur.¹¹⁵

¹¹⁴ bkz. Meryem. 19/ 16/ 34.

¹¹⁵ Şengül. age. s.225-228

III. BÖLÜM

KUR'AN KISSALARININ AHLÂK EĞİTİMİNDE KULLANILMASI

Bu bölümde Kur'an kıssalarıyla ahlâk eğitiminin nasıl yapılabileceğine yönelik bazı kuramsal temeller yer almaktadır. Yeri geldikçe bazı uygulama örnekleri verilmiştir.

1. AHLÂKÎ ŞUUR OLUŞTURMADA KUR'AN KISSALARI

Kıssalarla amaçlanan ahlâkî şuur ve davranış kazandırılması bir süreç içinde gerçekleştirilebilir. Din eğitimcileri bu sürecin farkında olarak kıssalarla yapacağı eğitsel faaliyetlerini belli bir plan ve program çerçevesinde yürüterek neticeye gidebileceklerdir. Çünkü kıssaların etkinliği, kendiliğinden gibi görünse de aslında bu yürütülecek olan belli bir yöntem ve program işidir.

Ahlâk eğitiminde, mevcut fiilleri ve ödevleri veya faziletleri öğretmek suretiyle çocukta şuur oluşturulmaya başlanılır. Burada asıl olan çocuğu sadece bilgilendirmek değil, aynı zamanda bu bilgilerin onun sosyal hayatında uygulanmasına yardımcı olarak topluma uyumu kolaylaştırmaktır. Ahlâkî şuurun gelişimine katkı sağlayacak bu bilgilerin; çocuklar için doyurucu, ilgi çekici, öğretici ve ikna edici özellikte olması beklenir. Bu anlamda çocukta ahlâkî duygu ve bilinci beslemek amacıyla tarihin içinden, geçmişte yaşanılardan ve özellikle konumuzu oluşturan Kur'an kıssalarından çarpıcı örnekler göstermek doğru ve isabetli bir tercih olacaktır. Çünkü maziden alınmış ahlâkî olaylar veya hikaye edilen yaşanmış tecrübeler, örnek hayat sahneleri, çocukları etkileyici bir muhtevaya sahiptir. Böylece başkasına iyilik ve yardım etmenin güzelliği, haksızlık, sahtekarlık ve kötülük etmenin çirkinliği vb. dinî ve ahlâkî değerlerin aşılması ve giderek çocukların içine sindirilmeye çalışılması, ahlâkî eğitimde önemli bir yer tutar. Bütün bunlar, çocukta ahlâkî duygunun uyanması ve gelişmesine imkân sağlayacağı gibi irade ve vicdanın gelişimine de katkı sağlayacaktır. Burada Maide suresi 27- 31 arası ayetler kıskançlık konusu işlenirken örnek olarak verilebilir:

“Onlara, Adem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş diğlerinden ise kabul edilmemişti.

(Kurbanı kabul edilmeyen kardeş kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi. Diğeri de "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder" dedi (ve ekledi:)

Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.

Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü, bu yüzden de kaybedenlerden oldu.

Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyeyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş:) “Yazıklar olsun bana şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim" dedi ve ettiğine yananlardan oldu.”

Ahlâk eğitimcileri için, kişinin toplum içindeki davranışlarının ahlâkîliği de söz konusudur. Yani ahlâkî davranış toplumsal boyutlu bir davranıştır. Ahlâkî bir davranışın bir başka boyutu da bireyselliktir. İnsanın ahlâkî davranışı genellikle onun ahlâkî tutumuna, yani ahlâkla ilgili bilgi ve görgülerine, his ve heyecanına bağlıdır.¹¹⁶ Gerçekten de ahlâkî tutumu gelişmemiş birinden ahlâkî davranışta bulunması beklenemez. Kişinin ahlâkî davranışta bulunabilmesi için öncelikle neyin ahlâka uygun, neyin uygun olmadığını bilmesi gerekir. Davranışta bulunabilme için bilmek de başlı başına yetmez, bir başka motive edici güce ihtiyaç duyulur ki o da **ahlâkî şuur**dur. Ahlâkî şuur, ahlâk ile ilgili bir niyet ve amaca dayalı olarak bir davranış ortaya koymaya iten içsel bir kuvvettir.¹¹⁷ Bu nedenle daha önce de değinildiği üzere ahlâkî şuur ve davranışın oluşumunda irade ve alışkanlığın önemi gözardı edilemeyecek derecede büyüktür.

Bireyin ahlâkî şuru kazanması için dikkat edilecek rehber ilkeler şunlardır:

A. MUHATABA HEDEF HAKKINDA BİLGİ VERME:

Kıssalar belli bir program ve yöntem içinde işlenirken tam ve etkili bir şuur kazanımları için (öğrenciye, cemaate) gerçekleştirilmek istenen hedef hakkında bilgi verilmelidir. Muhatapların verilen öğretim sonucunda ne kazanacağını, onda ne gibi bilgi ve

¹¹⁶ Güngör, APSA, s.40

¹¹⁷ Pazarlı , a.g.e. s. 14

tutum değişikliğinin meydana geleceğini bilmesi, öğrenme sürecine etki eden ana kontrol mekanizmalarının olumlu yönde işlemesine neden olacaktır. Kıssanın işlenişi esnasında dinleyiciler öğretmen veya vaizin kafasının içindekileri tahmin etmek zorunda kalmamalıdır.

B. BİLİNMEYEN KELİME VE KAVRAMLARIN AÇIKLANMASI VE DİKKAT ÇEKME:

Kıssaların eğitimcilik yönünden faydalanırken anlatım esnasında bilinmeyen kelime ve kavramların açıklanması öğretimin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Kısaca açıklanacak olan kelime ve kavramların ardından kıssa hakkında önbilgi vermek dinleyicilerin konuya güdülenmelerini sağlar. Örneğin, öğrencilerin gelişim seviyelerini iyi tespit eden bir öğretmen, onları konuya çekecek en uygun uyarıcıları tespit edebilir. Bazen etkili ve dikkat çekici bir anlatımın yanında, konuyla alakalı film, fotoğraf ya da slayt gösterisi öğrencilerin uyarılmasını sağlayabilir.

C. KISSANIN SUNULMASI:

Kıssa sunulurken kesinlikle dinleyicilerin ana temayı kaçırmamasına yol açacak kadar uzatılmamalıdır. Bu hataya özellikle yaygın din eğitimcileri düşmektedirler. Gereksiz teferruatlara girilmesi, konudan konuya atlanması kıssanın yeterince anlaşılmasını güçleştirecektir. Bu nedenle kıssa orjinal metniyle Kur'an'dan veya biraz daha genişletilerek sözlü olarak aktarılabilir. Fakat kıssalar 5-15 yaş arası çocuklara yönelik işlenecekse hikayemsi bir anlatım tarzının kullanılması daha uygun olur.

D. OLAYLAR VE KAVRAMLAR ÜZERİNDE DÜŞÜNDÜREREK BİR ANA FİKRE VARMA:

Dinleyicilerin anlatılanları içselleştirebilmeleri için gerek anlatım esnasında, gerekse anlatım sonunda dikkatleri can alıcı noktalar üzerinde yoğunlaştırarak olaylar üzerinde düşünmeleri sağlanmalıdır. Bu sağlandıktan sonra, özellikle sınıf ortamında ana fikir üzerinde konuşulmalı ve kıssadan hisse çıkarılmalıdır. Burada aslında öğretmenin, vaizin rehberliği sözkonusudur. Böylece ahlâkî şuur daha kolay bir şekilde gerçekleşecektir.

Yukarıda bahsedilen rehber ilkeler, aşağıda Kasas suresi 76- 83 ayelerdeki kıssada veciz bir şekilde uygulanabilir:

”Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.

Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harçayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

Karun ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahlar sorulmaz (Allah onların hepsini bilir).

Derken, Karun, ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı! dediler.

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.

Nihayet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avanesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi.

Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış! demeye başladılar.

İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sahiplerininindir.”

2. AHLÂKÎ DAVRANIŞ OLUŞTURMADA KUR'AN KISSALARI

Kur'an kıssaları sadece bilgilendirici bir anlatım tarzıyla değil, aynı zamanda duygulara da hitap edecek şekilde planlanarak muhataplara sunulmalıdır. Amaçlanan ahlâkî şuurun bireyde oluşumundan sonra bu bilinç düzeyinin pratik hayatla da ilişkilendirilmesi ve onlarda davranış haline dönüşmesi gerekmektedir. Zira insan yaratılış gayesinin farkında olmalı ve bu farkındalığın bütün gayelerini, sorumluluklarını üstlenebilmelidir. Kıssalar aracılığı ile insanın ilahî hitap ve sorumluluklarla karşı karşıya olduğu hatırlatılmalıdır.

Dolayısıyla dinî-ahlâkî bilginin eyleme dönüşerek üzerindeki vazife ve sorumluluğu Müslümanlar yerine getirmek durumundadırlar. Bu sebeple şu ilkeler din eğitimcileri için faydalı olacaktır:

A. DAVRANIŞ ORTAYA ÇIKARMA:

Kıssalarla ulaşılan İslâm'ın temel ilke ve kurallarının öğrenci tarafından hatırlanması ve sunulan modelin benimsenmesi davranışı ortaya çıkarmak için ilk planda izlenebilecek bir yoldur. Ayrıca dönüt (geri bildirim)lere de dikkat etmek gerekir. Çünkü öğrenci sergilediği davranışın doğruluğu hakkında bilgi almak ister. Yapılan bazı araştırma bulgularına göre dönüt ve düzeltme verildiğinde öğrencilerin verilen işi başarıma oranlarının arttığı ortaya konmuştur. Ahlâkî tutum ve davranış sergilendikten ya da bu tutum ile ilgili bilgiler öğrenci tarafından verildikten sonra bu ahlâkî tutum ve davranışın niçin doğru ve toplum tarafından benimsenir olduğu hakkında açıklama yapılmalıdır. Eğer hedeflenen tutum ve davranışların sergilenmediği, modellerin benimsenmediği görülürse öğretmen yanlış öğrenmenin nereden kaynaklandığını bulup hatayı giderici bilgi vermesi gerekir.

B. DAVRANIŞ DEĞERLENDİRME:

Kıssa ile eğitim yapacak olan din eğitimcisi, öğrencilerinde belli bir ahlâkî tutum ve davranış oluşturduktan sonra, öğrencide o tutum ve davranış konusuyla ilgili nesne ya da olgulara karşı sürekli ilgi oluşabilir. Onlara karşı güdülenmişliği yüksek olabilir. Kişi kazanmış olduğu tutum ve davranış ile ilgili nesne ve olgulara karşı duyarlıdır ve bunlarla ilgili değerler sistemi geliştirir. Din eğitimcisi tutum ve davranışların öğrenciler tarafından ne denli kazanıldığını ölçmek istediğinde, yapılacak etkinliklerde bu tutumları ölçecek nitelikte olmalıdır. Bu ölçme işlemini öğrenciye ya yapay ya da gerçek yaşamdan alınmış bir olay, anı, öykü anlatılabilir; film, oyun, gösteri sunulabilir. Yahut o, öğrenci gerçek bir olayın içine sokulabilir. Ondan gösterilen ve sunulan bir durum karşısında nasıl davranacağını yazılı, sözlü olarak anlatması, ya da derecelenmiş bir ölçekle kendisine uygun düşen yeri işaretlemesi istenebilir.

C. ÖĞRENİLENLERİN KALICILIĞININ VE TRANSFERİNİN SAĞLANMASI:

Bireyin kazandığı ahlâkî tutum ve davranışların kalıcılığı ve sürekliliği esastır. Bu kalıcılığı ve sürekliliği sağlamak için ilgili bireylerin uzun süreli bellekte iyi bir biçimde örgütlenmesi ve belli aralıklarla tekrar edilmesi gerekir. Öğrenilen tutum ve davranışların tekrarı, öğrenme sırasında yoğun ya da aralıklı yapılabilir. Ahlâkî bilgilerin bellekte iyi örgütlenmesi için de öğrenilen bilgilerin yeni durumlarda kullanılması sağlanmalıdır. Bu nedenle öğrencilere yeni kazandıkları tutumları uygulayabilecekleri problem durumlarını vermek, öğrenmeyi pekiştirici bir nitelik kazandırır. Örnek olay inceleme yöntemi öğrenilenlerin kalıcılığını ve transferinin sağlanmasında kullanılabilir. Bu yapılanlar hem öğrenme eksikliklerini giderir, hem de yeni oluşan şema güçlenir.

Aşağıdaki Kalem suresi 17-33 ayetlerindeki kıssa örnek olay inceleme yöntemi ile ahlâk eğitiminde kullanılacak bir muhtevaya sahiptir:

”Biz, vaktiyle "bahçe sahipleri" ne belâ verdiğimiz gibi, onlara da belâ verdik. Hani onlar (bahçe sahipleri), sabah olurken (kimse görmeden) onu (mahsullerini) devşireceklerine yemin etmişlerdi. Onlar istisna da etmiyorlardı. Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (ateş) bahçeyi sarıverdi de, Bahçe kapkara kesildi. "Madem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsülünüzün başına gidin!" diye birbirlerine seslendiler. Derken: Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın! Diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular. (Evet yoksullara yardıma) güçleri yettiği halde, onları yardımdan mahrum etmek niyet ve azmi ile erkenden yola düştüler. Fakat bahçeyi gördüklerinde: Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız! dediler. Yok yok, doğrusu biz mahrum bırakılmışız! İçlerinden en makul olanı şöyle dedi: Ben size "Rabbimizi tesbih etsenize" dememiş miydim? Rabbimizi tesbih ederiz; doğrusu biz (kendi kendimize) yazık etmişiz, dediler. Ardından, kabahati birbirlerine yüklemeye başladılar. (Nihayet) şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz. Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi (O'nun hoşnutluğunu) arzuluyoruz. İşte azap böyledir. Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!”

3. OKULDA KISSALARIN KULLANILMASI

Okulda öğretmenin, evde anne- babanın, camide din görevlisinin Kur'an kıssalarını bir yöntem çerçevesinde kullanması onların işini kolaylaştıracak, bireye vicdan muhasebesi

yaptırarak, kendisi ve çevresinde olanlar hakkında daha iyi düşündürmesini sağlayarak ona empatik yetiler kazandıracaktır¹¹⁸. Fakat işlenecek kıssalar öğretmenin birçok konuda yeterliliğini gerektirmektedir. Örneğin, kıssa ile anlatım tarzında öğretmen, konunun kuruluktan kurtulup duyguca da etkili olmasını sağlamaya çalışmalı, bunu yaparken de yerinde ve dozunu kaçırmadan konuyu sınıf ortamına taşıyabilmelidir¹¹⁹.

Çocuklar yetişkinler gibi düşünemezler. Bu nedenle eğitimciler öncelikle çocukların nasıl bilişsel işlem yaptıklarını, olaylara, problemlere nasıl baktıklarını diğer bir deyişle bilişsel gelişim düzeylerini tanımalıdırlar¹²⁰. DKAB öğretmenleri bu konuda da sorunların çözümünde ve etkili bir öğretimi sürdürebilmesi için yeterli bilgi edinmelidir. Bu tür bir bilişsel empati kurmak kolay olmamakla birlikte, çocukların kıssaların anlatımı ve işlenişyle, hazır bulunuşluk düzeyleri oranında bir öğrenmeyi sağlamak için bahsedildiği üzere bireylerin bilişsel süreçlerini tanımak temel ilke olacaktır.

Yüce kitabımız Kur'an'ı Kerim ilahî kaynağın "bir" olduğu, peygamberlerin birbirini tamamladığı ve kutsal kitapların birbirinin devamı olduğu tezine dayalıdır. Bu yüzden ondaki kıssa adını verdiğimiz dini hikayeler, diğer kitaplarda anlatılanların bilindiği veya onlardan öğrenilebileceği varsayılarak, bazen kısaca anlatılıp ilgili öğüde geçilmiş, bazen onların farklı bir yönüne vurgu yapılarak uyurıda bulunulmuş, bazen de daha önce anlatılmamış yepyeni bir olay ile tamamlanmıştır¹²¹. Okulda öğrenci açısından bakacak olursak, özellikle ilköğretim kademesinde bulunan öğrenciler ilk defa kıssa ile karşılaşılıyor olabilir. Bu sebeple kıssa, çocuğun bulunduğu gelişim ve zihni basamağı da bilinerek öğretmen tarafından özenle seçilecektir. Eğer önceden bilinen bir kıssa ise doğruluğu test edilmeli, eğer yanlış bir şekilde öğrenildiyse önce o yanlışlık düzeltilmelidir. Ayrıca kıssaların Kur'an'ın önemli bir parçasını oluşturduğu ve büyük öneme sahip olduğu gibi bazı özellikleri tanıtıcı bilgi olarak sunulmalıdır.

Kur'an kıssalarının, örgün eğitimde planlı bir şekilde, bir teknik dahilinde kullanılması gerekmektedir. Zira kıssalarla amaçlanan ahlâkî şuurlar, ancak bu şekilde oluşturulabilir. Kıssaların etkinliği kendiliğinden gibi görünürse de aslında bir program ve yöntem işidir. Çünkü öğrenciler hikayenin niçin anlatıldığını, onu dinlerken neleri düşünmeleri gerektiğini

¹¹⁸ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Eser Matbaası, Samsun, 1991. s. 167

¹¹⁹ Bilgin- Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s. 93.

¹²⁰ bkz. Senemoğlu, Gelişim Nuray, *Öğrenme ve Öğretim*, Özen Matbaası, Ankara, 1998. s. 64

¹²¹ Bilgin, Beyza, "Ahlâk Terbiyesinde Dini Hikayeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:1, İstanbul, 1994, s. 51

bilmelidirler. Anlatılan kıssaların/hikayelerin dersin bütününe doldurmamasına dikkat edilmeli, öğretmen öğrencileriyle hikayenin ana teması üzerinde konuşup tartışmaya yeterince zaman ayırmalıdır. Hatta bazen kısa anlatılırken bir noktada kesip gerisini öğrencilerin tahmin edip doldurması istenebilir. Dikkat ve ilgiyi artıran bu teknik, zaten hikayelerdeki boşlukları doldurmayı seven öğrencilerin çok hoşuna gidecektir. Ayrıca öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine katkıda bulunulmuş olur¹²².

Kıssaların anlatımıyla hedeflenen amaca ulaşma konusunda bir başka ince nokta da, öğrenciye kıssanın ana fikrînin verilmesidir. Bu yapılmadığı takdirde dikkatlerin dağılmasına sebep olan öğeler ve zihinlerinde meydana gelen yanlış izlenimler, kıssanın bütünlüğünü kaybettirebilir.

Dini hikayeler/kıssalar insanlığın menşei ve kaderi ile ilgili zor soru ve konuların anlaşılmasında öğrenciler açısından önemli materyallerdir. Onlar aynı zamanda iyi, doğru, güzel vb. değerlerin ilk insandan beri varolduğunun şahitleridir. Bunların yanısıra haklı-haksız, iyi-kötü, adil-zalim, dürüst-yalancı, kibirli-alçak gönüllü vb. karakterlerin tanınması, tahlil edilmesi ve onlardan kendi hayatları için ahlâkî bilinç oluşturma konusunda eşsiz bir yardımcı sözkonusudur¹²³.

Dünyada yapılan birçok bilimsel çalışma, çocukluk yıllarında kazanılan bilinç ve davranışların büyük bir kısmının yetişkinlikte bireyin kişilik yapısını, alışkanlıklarını, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiğini ve sağlam bir kişiliğin temelini ilk çocukluk yıllarında atıldığını göstermiştir. Bu nedenle rehberlik, psikolojik danışma, klinik psikolojisi gibi insanların daha sağlıklı yetişmelerine yardımcı olmayı amaçlayan bilim dalları hızla gelişme göstermekte ve önem kazanmaktadır. Eğitim alanında sayısız araştırma ve çalışmalar, eğitim ve öğretimi daha güçlü kılacak görüş ve tecrübeleri belirlemeye çalışmaktadır. Böylece çocuklara verilecek bilgilerin içinde buldukları yaş grubunun özelliklerine, ihtiyaçlarına ve kapasitelerine uygun düşmesi sağlanmaktadır. İşte böylelikle çocuklar ve eğitimi hakkında insanlar gitgide daha fazla bilgi ve tecrübe sahibi olmakta, bu arada çocukların “dini problemi” de incelenmektedir. Çocukların dini gelişimi, bu gelişimi etkileyen faktörler, zihin ve psikolojilerinin ne tür bir eğitimi kabullenebileceği vb. konularda kuramlar, yöntemler geliştirilmekte, eğitici durumda olanların, küçüklerin dini gelişiminden haberdar olması, hangi yöntemin din eğitiminde yararlı, hangi yöntemin dini gelişimi tahrip edici olduğu ortaya

¹²² Aynı yer, s.53.

¹²³ Aynı yer, s.51.

konmaya çalışılmaktadır¹²⁴. Dolayısıyla bireylerin bütün hayatlarını şekillendirebilecek bir etkiye sahip ve onun çevresi durumunda olan okul ve öğretmenler, bahsedilen bilgi ve tecrübelerden haberdar bir şekilde kendini iyi yetiştirmiş, kendi uygulama ve öğretim alanı ile ilgili olarak projeler üretebilen, yeterli ve ehliyet sahibi kimseler olmak durumundadır. Din eğitimi, ancak bu durumda ve yeterlilikte olursa bireyin din duygusunu geliştirebilir; iman, ibadet ve ahlâk kurallarına ait konularını kıssalardan faydalanarak çocuğun gelişim basamaklarına uygun, ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte sunabilir. Çünkü kıssalar (üslup özelliklerinde bahsedildiği üzere) sahip oldukları özelliklerle çocukların gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları gözönünde bulundurulduğunda, okul öncesi ve okul çağındaki çocukların eğitiminde etkin bir şekilde yer alabilecek şekilde zengin dini motifler içerir. Kıssalar, bu zengin muhteva ile onların zihin dünyalarında kalıcı izler bırakıp, dini anlayışlarının artmasında ve şekillenmesinde etkin bir unsur olarak ulaşılması kolay bir eğitim malzemesidir.

Kıssaların öğretilmesi ve sunulmasıyla oluşturulması planlanan ahlâkî bilinçte, öğretmenin kullandığı “ dil ”, özel bir öneme sahiptir. Öğretmen işlediği kıssadaki konuları aktarırken sözel mesajlar ağırlıktadır. Bu nedenle, muhatapların durumu dikkate alınarak öğretmen dersin işlenişinde öğrencilerin bildiği kelimelerle konuşacaktır. Ayrıca öğrenci, bu konudaki temel kavramları, önbilgileri edinmiş olmalıdır. Kıssaların öğrenilmesinde sözel mesajların yanı sıra, görsel sembol ve araçların kullanılması, hiç şüphesiz öğrenmedeki etkinlik ve verimliliği artırıcı unsurlar olacaktır. Örneğin uygun bir dille giriş yapılan bir kıssanın ilgi çekici bazı veya bütün ayetleri tepegöz yardımıyla doğrudan öğrenciye sunulabilir. Ayrıca anlatılan olayla ilgili bazı resimler, semboller veya kıssada anlatılan yer biliniyorsa (Hz. Yusuf kıssası gibi) harita üzerinde öğrenciye gösterilerek sunulabilir. Konu muhtevası belli bir sıra ve düzen içinde verilmelidir. Bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa ve somuttan soyuta gibi öğretim ilkelerine uyulmalıdır. Bunlara ek olarak hitabedilecek öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri tanınmak suretiyle onların seviyelerine göre kıssalar seçilip işlenmelidir. Sınıfın seviyesi ve bireysel farklılıklar göz ardı edilmemelidir¹²⁵.

¹²⁴Mualla Selçuk, “Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:26, s. 32- 33.

¹²⁵ Mevlüt Kaya - Aşkın Asan. “Dini ve Ahlâkî Bilgi, Beceri ve Tutum Öğretiminin Etkili Yolları”, 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi ,Samsun , 1997. sayı: 9. s. 187.

Kıssa ile eğitim yapacak olan öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Zira, başarısı sahip olduğu donanımla doğru orantılıdır. Dolayısıyla öğretmen ve öğretmenliğin somut uygulama alanı olan bir ders saati (40 dk.) içindeki uygulamaları ve öğretmenin sahip olduğu kaygılar zaman zaman mercek altına alınmalıdır. Çünkü bilgi toplumunun insanını yetiştirmemiz, her öğretmenin bir ders saati olan 40 dakikayı en etkin, verimli ve yararlı biçimde değerlendirmesi ile yakından ilgilidir. Dersinin kaygısını duyan öğretmen, enerjisini eskiyen, kalıplaşmış bilgilerini sunmaya değil, yeni bilgileri edinmeye yöneltir. Yeni birşeyler öğrenme konusunda öğrencilerinin önünde yer alır ve onlara örnek olur. Öğretmen sınıfta değil, sosyal hayatında da takıntılı olmayan, kendini daima geliştiren örnek bir insan olmak durumundadır. Ayrıca öğretmen, bir dersin sonunda, bir öğretim haftasının, bir öğretim döneminin, bir öğretim yılının sonunda kendi performansını değerlendiren, artıları ve eksilerinin dengesine kafa yoran ve bu değerlendirme sonunda gerekirse kendisini sınıfta bırakabilen bir şahsiyet olacaktır.¹²⁶

Kıssaların din eğitiminde kullanılışı ile hedeflenen noktaya ulaşabilme, ancak öğretmenlerin okullarda etkili eğitim öğretim faaliyetleri ile mümkün olabilir. Okullarda her konu ve ders amacına ulaştığı zaman, aynı zamanda okulun ve Milli Eğitimin genel amaçlarına ulaşılmış olacaktır. DKAB öğretmenleri de zaman zaman kıssalara başvurarak, ilahî bir üslup olan “kıssa ile eğitim” sayesinde öğretim hizmetlerinin kalitesini artırmaya çalışacaktır. Öğretim hizmetlerinin kalitesinin, öğrencilerin öğrenme düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi sözkonusudur. Öğretmenin bizzat düzenleyeceği öğretim durumları ne kadar iyi düzenlenmiş olursa, öğrenciler o kadar başarılı olacaktır.

Kıssalar işlenirken derslerde öğrencilerin dikkatlerinin konu üzerinde yoğunlaştırılması, konuyla ilgili ön bilgilerin sağlanması, kıssanın iyi bir şekilde sunulması, geribildirim ve düzeltme mekanizmasının çalıştırılması, öğrenilenlerin pekiştirilmesi öğrenmenin kalitesini artıracaktır. Öğrencileri ezber bilgi ve anlatımdan kurtarıp, kavrama ve uygulama düzeylerine çıkmalarına yardım edecektir.

Kıssa ile eğitimi yürütecek olan öğretmen, ahlâkî bilinçten bahsettiğimiz bölümde olduğu gibi bireyin gelişim özelliklerine göre bir program izlemeli ve hedefler belirlemelidir. Bu genel bir kural olup, bütün din öğretimi faaliyetleri için geçerlidir. Bilgilerin çocuğa ve gence uyması psikolojik bir zorunluluk olduğu kadar, dini bir sorumluluk olarak da

¹²⁶ İlhami Fındıkcı, “45 Dakikanın Kaygısı”, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, sayı: 42, Yıl: 1995, s. 12- 13.

algılanmalıdır. Çünkü vahiy insan içindir¹²⁷. İnsan onu anlayacak ve yorumlayacaktır. Hayatın ilk yıllarında din eğitimi ve öğretiminde olduğu gibi, kıssa ile eğitim yapılırken de, davranışın gerçekleşmesi için hedef kıssalardaki dini muhtevayı, bilgileri bütünüyle çocuğa aktarmak olmamalıdır. Aynı zamanda ruh ve zihin kabiliyetlerini işletmek suretiyle bireyi, vahiy anlamaya hazır hale getirmektir. Birey, kademeli olarak işlenen derslerden kendi hayatına yönelik değişimleri ve pratik uygulamaları alabilmelidir. Esasen kıssalar içerisinde üslup gereği serpiştirilmiş nasihat ve uyarılar bu hususta yardımcı olacaktır. Öğrenciler, kıssalar aracılığı ile tevhit inancının önemi ve gayesi, peygamberlerin evrensel mesajlarını ulaştırmada gösterdikleri gayret ve mücadeleleri, iyi-kötü, doğru-yanlış, adil-zalim, haklı-haksız mücadelesinde insanların durumu ve akıbetleri vb. birçok dini içerikli konuyu kavrayıp kendi içlerinde uygulama basamağına geçiş yapabilirler. Böylelikle çocukların birçok kabiliyetin yanı sıra, dini konulardaki kabiliyetleri de erken yaşlarda geliştirilmiş olur ve ileride bir yetişkin olarak kendisi için gerekli olan bireysel gelişimini devam ettirebilir. Aynı zamanda müslüman olmanın ne demek olduğunu kavramasına yardımcı olunmuş olur. Kıssalarda sunulan dini bilgiler, olay ve fikirlerle çocuğun tecrübeleri arasında ilişki kurularak yapılacak olan öğretim, adım adım çocuğu sorumluluk çağına götürecektir. Burada esas olan bireyin sahip olduğu dini inancı, kendi gayretleri ile yürütmesine yardımcı olabilmektir¹²⁸. Bu amaçla Hz. Yusuf hakkındaki Yusuf suresi 3-102 ayetler arasındaki kıssanın kullanılması yerinde olur.

Örgün eğitimde kolaylıkla kullanılabilir olan kıssaların, öğrenciler üzerinde ahlâkî bilinç ve davranış oluşturma hususunda gayet etkili olduğu bazı çalışmalarla tespit edilmiştir. Bu tür çalışmaların birini gerçekleştiren **Beyza Bilgin**, araştırma sonuçlarını yorumlarken şöyle diyor¹²⁹:

“Çocuklar genellikle dini hikayeleri beklenenin çok üzerinde bir anlayışla değerlendirebilmiş ve onlardan son derece isabetli ahlâkî değerler çıkarabilmişlerdir. Ancak bunları yapabilenler, hikayeleri bilenler ve tabii doğru olarak bilenlerdir. Ne yazık ki çocukların çoğu ya hiç bilmemekte ya da doğru olarak bilmemektedir” Dolayısıyla çocukların kıssalardan hisse çıkarabilmeleri ancak doğru bir şekilde anlatılıp, öğretildiği zaman gerçekleşecektir. Bu hususta çocuklara yönelik kıssaları anlatan yayınların yetersizliğinden bahsedilebilir.

¹²⁷ Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi**, s. 7.

¹²⁸ Selçuk, **a.g.m.**, s. 36.

¹²⁹ Bilgin, **a.g.m.**, s.55.

Ahlâkî davranış oluşturmaya yönelik işlenecek olan kıssalarda öğretim etkinliğini artırmak için öğretmenlere şu önerilerde bulunabilir:

- Öğrencilere dersin hedeflerini açıklayınız. Kıssanın anlatımı ve sınıf ortamında üzerinde tartışmak suretiyle işlenen derste, öğrenilecek şeylerin kendileri için çok önemli ve yararlı olduğunu benimsetiniz.

- Öğrencilere sorular sorarak konu hakkında merak uyandırınız. Örneğin Hz. Nuh kıssası işlenirken; Tufan nedir? Nuh tufanı hakkında neler biliyorsunuz? vb. şeklinde sorular sorulabilir.

- Anlatımda olayların gelişimini alışılmadık, farklı şekillerde sunarak öğrencilerin dikkat kesilmesini sağlayınız. Örneğin; Hz. Musa ve Firavun kıssalarını diyalog şeklinde aktarınız.

- Bazen sınıfın oturuş düzenini değiştiriniz, görsel ilgiyi artırmak için yazı tahtası dışında farklı araç- gereçler (tepegöz, resimler, harita, semboller, vb.) kullanınız. Fiziksel çevrede yapılan bu tür değişiklikler, öğrenmeye karşı ilgiyi artırıcı niteliktedirler. Örneğin, Hz. Yusuf kıssası hakkında yapılmış filmler, video aracılığı ile sınıf ortamında öğrencilere izlettirilebilir.

- Hareket ediniz. Jest ve mimiklerinizle/beden dilinizle anlatımınızı güçlendiriniz. Aynı zamanda konunun hassasiyetine de uygun olarak ses tonunuzu alçaltıp yükseltiniz, yumuşak bir ses tonu kullanınız.

- Gözü bir noktada odaklama, eldeki kalemin başı ile oynama, hızla sınıfta dolaşma gibi dikkati dağıtıcı davranışlardan kaçınınız.

- Ders sonunda mutlaka beraberce bir sonuca ulaşınız ve bu sonuç üzerinde öğrencileri düşündürerek herkesin kendi payına birşeyler almasını öğütleyiniz.

Özellikle okul öncesi ve okul çocukların gözünde saygın bir yere sahip olan anne-baba ve öğretmenler, işleyecekleri Kur'an kıssalarının kutsallığından ve Müslümanlar için vazgeçilmez öneminden bahsederlerse, kıssalarda sunulan üstün şahsiyetlerin iyi birer örnek/model kişi ve davranışlar olması hususunda çocuklara pek çok istedik davranışlar kazandırabilirler. Bununla beraber çocukların eğitiminde etkin rol sahibi bu kimseler, bireyin **öz düzenleme**¹³⁰ kabiliyetini artırıcı faaliyetlerde bulunarak ahlâkî gelişimine katkıda bulunabilirler.

¹³⁰ Öz düzenleme (Self regulation): Bireyin kendi davranışlarını gözleyip, kendi ölçütleriyle karşılaştırarak yargıda bulunması ve gerekiyorsa davranışlarını ölçütlerine uygun hale getirmesidir.

Okulda kıssaları ahlâk eğitiminde kullanacak öğretmenler bireyin gelişiminde önemli bir husus olan yaş dönemleri hakkında bilgi sahibi olmak durumundadırlar. Bu nedenle aşağıdaki açıklamalarla muhatapların asgari düzeyde bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.

A. YAŞ DÖNEMLERİ

Kıssa/dini hikayelerle eğitim yapacak öğretmenler çocukların anlayış ve kavrayışı açısından farklılıklar gösteren belli yaş evreleri hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmak durumundadırlar. Belli yaş dönemine ait özelliklerin eğitici tarafından bilinmesi, şüphesiz onun eğitimini daha başarılı sürdürmesine vesile olacaktır¹³¹.

1. 10- 12 yaş:

Bu dönem çocukların dini konulara oldukça fazla ilgi duydukları bilinmektedir. Onlar artık küçük kardeşlerinin aksine soyut konular üzerinde düşünmeye başlamakla birlikte birlikte somut algılama eğilimlerinden tamamen vazgeçmemişlerdir. Göremedikleri fakat varlığına kesin inandıkları (Allah, melekler, şeytan, vs.) şeyleri çocuklar somut olarak görmek isterler. 10- 12 yaş devresindeki çocuklara dinledikleri dini hikayelerdeki kelimelerin dış anlamlarına birinci dercede önem verirler. Örneğin, Hz. Peygamberden önce gerçekleşmiş olan Fil olayı, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi, putları kırıp baltayı büyük putun boynuna asması gibi kıssaların değerlendirilmesi bu açıdan çarpıcı örneklerdir. Bu tür kıssalar anlatıldığında çocuklar olayları dış görünüşlerine değerlendirirler. Bununla beraber, anlatımlardan kendilerine düşen ahlâk derslerini kolaylıkla alabilirler. Bütün bu değerlendirmeler onların olaylara bakış açısını yansıtır. Olayların arka planlarını tam sezememeleri normal karşılanmalıdır. İşte bu noktada öğretmenlerin rehberlik ederek öğrencinin ana fikrî anlamakta ve kavramakta zorlandığı yerlerde önünü açarak, anlamasına yardımcı olması gerekmektedir.

2. 13- 15 yaş:

Bu yaş devresindeki çocukların akıl yürütme ve soyut düşünme kabiliyetlerinin daha güçlü olduğu göze çarpar. Bilgi birikimleri ve kelime hazinelerinin gelişimi ile doğru orantılı olarak anlatılan kıssaları daha fazla anlamakta, daha isabetli ve derinliği olan

¹³¹ Bilgin, *a.g.m.*, s. 55- 71.

değerlendirmeler yapabilmektedirler. 13- 15 yaş devresi çocukların, henüz çocukluktan tam kurtulamamış fakat bir yandan da gençlik, ergenlik özelliklerine yeni adım atmış olduğu bir ara dönem olduğu öğretmenlerce bilinmelidir. Öğrencilerin anlayış seviyeleri dikkate alındığında her iki dönem özelliklerini yansıttıkları görülür. Dolayısıyla bu hassas dönemde öğrenciler çevreden bilinçli yardım ve yaşlarına uygun eğitim ile kıssalardan oldukça fazla istifade edebilir, böylece dini anlayışları daha da derinleşebilir.

Bu yaş devresinin bir başka özelliği de, cinsel uyanışın başlaması ve karşı cinse artan bir merak konusunda hassasiyetin oluşmasıdır. Yapılan bir çalışmada bu yaş devresine ait öğrencilerin önemli bir bölümü, Hz. Yusuf ve Züleyha'nın hikayesinden etkilendiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin böylesi bir hassasiyete uygun, eğitici ve yönlendirici bir tarzda çalışmaları gerekir. Değişen sosyal yaşantımızda dini hassasiyetlerimizi de gözardı etmeden, cinslerin birbirlerine bakış ve davranışları konusunda öğrenciler bilgilendirilmelidir. Bu konuda bilinçli bir davranış geliştirmede DKAB öğretmenlerinin sarfedecekleri gayretin büyük katkısı olacağını söyleyebiliriz.

Şu husus asla unutulmamalıdır: Din öğretiminde ve dolayısıyla konumuz olan ahlâk eğitiminde kıssaları kullanırken bu alanda eldeki bilgiler ve örnek uygulamalar gerek öğretmen, gerek anne-baba, gerekse din görevlileri için birer teoriden ibarettir. Onların bulunduğu ortam ve şartlarda düşünülenlerin hepsinden farklı durumlarla karşılaşılabilir. Öğretmen ve diğer sorumlu kişiler karşılaştığı bu farklı durumlarda kararını kendisi verebilecek bir donanıma sahip olacak, problemlere çare üreterek sürekli kendini yenileyecektir. Bireyin ahlâkı, bağlanma, sevgi, değer verme ve insanlara güvenme ile gelişir. Psikologlar ahlâk gelişimi ve yargısını etkileyen unsurları ayırmaya çalışmışlardır. Ahlâkî bilinç ve davranışı oluşturan bu unsurlar ödül, ceza, taklit, başkasının rolünü üstlenme, empati, toplumsal beklenti ve baskı, kültürel çevre, benlik kavramı, emir ve tartışmayı kapsayarak gittikçe uzamaktadır¹³². Ahlâkî bir varlık olarak insanın ahlâkî düşünce ve yargı düzeyinin davranışlarının önemli bir bölümünü oluşturduğunu unutmamak gerekir. Bireyin ahlâkî yargı gelişimi diğer psikolojik özelliklerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Ahlâkî yargı gelişimi ile bu gelişimi etkileyebilecek faktörler arasında ilişki kurabilmek bireylerin dini ve ahlâkî gelişimlerini olumlu yönde etkileyecektir¹³³. İşte Kur'an kıssaları eğitimciler

¹³² D. Wright ve M. Croxen, "Ahlâk Yargısının Gelişimi" (Çev. Demet Öngen), Ankara Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl: 1989, s. 309.

¹³³ Mevlüt Kaya, Üniversite Öğrencilerinin Ahlâkî Yargıları (Basılmamış doktora tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1993, s. 309.

bu anlamda fırsatlar sunmakta, bireyin ahlâkî yargı ve psikolojisinin dinin öngördüğü üzere şekillenmesine aracı olabilmektedir. Fakat bu amaca ulaşmada konunun kuramsal ve uygulama alanında yeterli bir temellendirmeye ihtiyaç duyduğu ise ayrı bir tartışma ve araştırma konusudur.

3. 16- 18 Yaş:

Bu yaş devresinin en büyük özelliği bilgiye düşkünlük ile olaylara eleştirel, mukayeseci yaklaşımdır. Bu genç insanlar öğrenmek ve kabul etmek amacıyla zihinlerindeki sorulara tatmin edici cevaplar arar, ardından edindiği bilgileri kendi zihinlerinde karşılaştırır, eleştirir ve bir sonuca giderler. Bu zihin yolculuklarında öğretmenlerin anlattıkları kıssalar ve düşündürücü sorularla onlara rehberlik edip, gerektiğinde ders dışında da onlarla beraber konu üzerinde değerlendirmeler yapmaları uygun olacaktır. Çünkü bu yaş devresi idealizm çağıdır. Bu çağda genç, her konuda olduğu gibi dini konuda da en iyi ve en doğru bilgiye taliptir. Onlar ilk çocukluktan itibaren büyüklerinin kendilerine öğrettikleri doğru- yanlış, iyi-kötü gibi toplumsal değerleri olduğu gibi benimsemişlerdi. Ancak büyüdükçe bunlara her zaman uyulmadığını görmüş ve dolayısıyla kendi durumlarını eleştirel açıdan tekrar inceleme gereği duymuşlardır. Değerlerden vazgeçmeyi düşünmezler ve büyüklerin bile başarmakta zorlandığı ideal düzeni kendilerinin sağlayabileceklerine inanır, bu yönde harekete geçerler. Öğretmenler bu devredeki çocuklara daha fazla fedakarlık gösterip, ahlâkî bilinç ve davranışlarının şekillenmesinde yardımcı olabilirler. Örneğin, bu çağ öğrenciler için mucizeler oldukça ilgi çekici konulardır. Öğretmenler, Kur'an'da geçen Hz. Salih ve devesi, Hz. İsa ve Hz. Musa gibi peygamberler ve mucizelerini derslerine konu edinip, bu kıssalardan alınabilecek ders ve hikmetler üzerinde konuşabilirler.

B. KISSA İLE EĞİTİMDE YÖNTEMLER VE ÖRNEK İŞLENİŞLER

1. Anlatım (takrir) yöntemi:

Anlatım yöntemi, bir konunun öğretmen ya da onun yerinde olan birisi tarafından belli bir sıra ve düzen içerisinde öğrencilere sunulmasıdır¹³⁴.

En eski öğretim yöntemi olan anlatım, çok sık kullanımı, kötüye kullanımı ve yanlış kullanımı nedeniyle en etkisiz yöntem olarak da bilinmektedir. Bütün bunlara rağmen her

¹³⁴ Bkz. Aydın, a.g.e., s. 55; Abdurrahman Dodurgalı, **Din Eğitimi ve Öğretimde İlkeler ve Yöntemler**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999 . s. 286 vd.

konuda bu yöntemden belli bir ölçüde yararlanmak gerekli olacaktır. Önemli olan husus anlatımın yerinin ve süresinin iyi seçimidir¹³⁵. Kıssanın öğrencilere aktarılmasında bu yöntemden yararlanmak mümkündür. Ancak öğretmen bahsedildiği üzere bu yöntemin yerini ve süresini iyi ayarlayarak, anlatımın kısa ve ilginç olmasını sağlayarak herkesin dikkatini çekmeye çalışacaktır.

Bu yöntemle ilgili olarak şöyle bir örnek işleniş sunulabilir :

ÖRNEK İŞLENİŞ

Dersin Adı: D. K. Ve Ahlâk Bilgisi

Sınıf: İlköğretim 6

Konu: İnsanın Yaratılışı ve Halife Oluşu

Süre: 40+40 dk.

Kaynak: Ders kitabı ve Kur'an'ı Kerim Meâli

Özel Amaç: Öğrenci, insanın yaratılış hikayesini ve Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu kavrar.

Öğrenciyi derse hazırlama: Öğretmen, öğrenciyi derse hazırlamak ve ilgi uyandırmak için “Allah insanı niçin yaratmıştır?, Halife olmak ne demektir?” şeklindeki sorularla konuya başlayabilir. Öğrenciden gelen cevaplarla onların hazır bulunuşluk düzeyi tespit edilerek bu konuda ön bilgiler sunulur. Ardından “Kur'an'da insanın yaratılışı ve halife oluşu bakalım nasıl anlatılıyor?” şeklindeki bir cümleyle derse devam eder.

Dersi Sunma: Öğretmen, Kur'an'ı Kerim meâlinde Bakara suresi 30- 39. ayetleri okur :

“Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamederek seni tesbih ve seni yüceltip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.

Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, onların isimlerini bana bildirin, dedi.

Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler.

¹³⁵ Leyla Küçükahmet, **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Gazi- Büro Kitabevi, Ankara, 1995. s. 39.

(Bunun üzerine:) Ey Âdem ! Eşyanın isimlerini meleklerle anlat, dedi. Adem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben size, muhakkak gökte ve yerde görülmeyenleri (oralardaki s ırları) bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı bilirim, dememişmiydim? dedi.

Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.

Biz: Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz.

Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde buldukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik.

Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.

Dedik ki: Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler.

İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar.”

Öğretmen kıssanın okunmasından sonra öğrencilerin anlayıp anlamadıklarını kontrol eder ve varsa sorularını cevaplayarak kıssanın iyice anlaşılmasını sağlar.

Dersi Özetleme:

Öğretmen şu başlıklar çerçevesinde okunan ayetlerden sonra dersi özetleyebilir:

1. İnsan Allah'a kulluk etsin diye yaratılmıştır,
2. Bilginin ve bilmenin üstünlüğü,
3. İnsanın halife oluşu ve bu şuurla yaşama.

Değerlendirme:

Öğretmen, derste anlattıklarının öğrenciler tarafından öğrenilip öğrenilmediğini ölçmek amacıyla öğrencilerin dersin başında buldukları bilgi düzeyi ile dersin işlenmesiyle ortaya konulan düşünceleri karşılaştırır. Öğrencilerin konuyla ilgili bilmedikleri yeni hususları vurgular ve varsa yanlış bilgileri düzeltir. İslâm dininin insan ve ona yüklenen sorumluluklar konusundaki bakış açısı ve konunun önemi bir kez daha vurgulanır. Bu önemin öğrenciler tarafından kavrandığı ve dersin hedefine ulaştığını anladığında dersi bitirir.

2. Örnek Olay yöntemi:

Örnek olay incelemesi, öğrencilerin sorunlu bir olaya aktif olarak katılmalarını gerektiren bir yöntemdir. Sorunlu olay bazen gerçek, bazen de hayali olabilir. Olayı anlatan ve tam olarak kapsamlı bir şekilde verileri aktaran bir materyal üzerinde çalışan öğrenciler, olayı öğrenir, verileri analiz eder, sorunu değerlendirirler. Ardından tartışarak olayın nedenlerine ya da çözümüne ilişkin öneriler getirirler¹³⁶. Özellikle sosyal bilimlerde pek çok konuyu örnek olay incelemesi yöntemi ile öğretmen sınıf ortamında işleyebilir. Bu yöntem, kıssaların işlenmesinde de oldukça yararlı olacaktır. Aşağıda bu hususta bir örnek verilecektir:

ÖRNEK İŞLENİŞ

Dersin Adı: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

Konu: Nankörlük ve Kibir

Sınıf: İlköğretim 7.sınıf

Süre: 40+40 dk.

Kaynak: Kur'an'ı Kerim Meâli, Ders Kitabı

Özel Amaç: Öğrenci, Allah'a karşı nankörlük ve böbürlenmenin ne büyük bir hata olduğunu kıssanın anlatıldığı ayetler ışığında anlar.

Öğrenciyi derse hazırlama: Öğretmen, derse nankörlük ve böbürlenme kelimelerinin anlamlarını açıklayarak, bu özelliklerin istenmeyen davranışlar olduğu üzerinde durur. Özellikle de insanın, yaratıcısına karşı bu duygular içinde olmasının ne büyük bir hata olacağı üzerinde tartışılır. Ardından öğretmen bu konunun Kur'an'da çok çarpıcı bir şekilde ele alındığını söyler ve ilgili kıssanın Kur'an'daki yerini tahtaya yazarak öğrencileri dinlemeye hazır hale getirir.

Dersi Sunma: Öğretmen Kehf Suresinde konuyla ilgili kıssayı öğrencilere okur¹³⁷:

"Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştik.

İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fişkırtmıştı.

Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: "Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm."

(Böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun, hiçbir zaman yok olacağını sanmam."

¹³⁶ Küçükahmet, a.g.e., s.54.

¹³⁷ Kehf 18/ 32- 44.

"Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akibet bulurum."

Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben: "Sen, dedi, seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkâr mı ettin?"

"Fakat O Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam."

"Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki):"

"Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir."

"Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın."

Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağı çardakları yere çökmüştü. "Ah, diyordu, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!"

Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi.

İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkibeti veren yine O'dur."

Aktarılan kıssanın ardından metnin daha iyi anlaşılması için üzerinde bir süre konuşurlar. Öğretmen öğrencilere kıssayla ilgili sorular sorarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar. Öğrenciler kıssa kahramanları, olaydaki konumları ve Allah'ın en sonunda onların davranışlarına karşılık ne takdir ettiği üzerinde tartışırlar. Bundan sonra kıssadan genel dînî-ahlakî ilkelere ulaşmaya çalışırlar.

Dersi Özetleme:

Öğretmen kıssadaki anafikir üzerinde yoğunlaşarak, Allah'ın nankörlük, kibirlilik, yaratıcıya karşı gururlanma ve ondan uzaklaşma gibi gayri ahlâkî davranış sahiplerini er veya geç cezalandıracağını, onlardan hoşnut olmayacağını söyler.

Değerlendirme:

Öğretmen, dersin amacının ne kadar gerçekleştiğini ölçmek için, hazırlık aşamasında ve dersi sunma aşamasında üzerinde durduğu konuları sorularla tekrar öğrencilerle tartışır. Öğrencilerden gelen cevapları değerlendirir, eksik olanları tamamlar, yanlış olanları düzeltir.

3. Tartışma yöntemi:

Adından da anlaşılacağı üzere bu yöntem, konuların daha çok öğrencilerin kendi aralarında veya öğretmenle öğrenciler arasında tartışılmak suretiyle karara varılan ve böylece sonuca bağlanan bir öğretim yöntemidir¹³⁸.

Kıssa ile eğitimde tartışmaların öğrencide ahlâk gelişimine katkıda bulunabilmesi için aşağıdaki noktalar gözönünde tutulmalıdır¹³⁹. Tartışma;

- Daha üst düzeyde ahlâkî düşünmeyi sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.
- Öğrencinin kendi inançları, mantığı, durumu hakkında analitik düşünmesini sağlamalı.
- Öğrencinin olayları başkaları tarafından görebilmesi ahlâkî empati kurmasını sağlamalı.
- Öğrenciyi, toplumun ahlâk anlayışını ve paylaşılan normları anlamaya yöneltmeli.
- Öğrenciyi, ahlâkî seçimlere ve ahlâkî etkinliğe yöneltmeli.

Tartışma yöntemi, öğrencilerin hedef davranışları kazanmaları için bilgi ve görüşlerini paylaştıkları, öğretmenin gözetiminde yapılan grup kontrol süreci olarak ta açıklanabilir. Okullarda sınıf ortamında bu yöntemin uygulanmasındaki amaç, ders konuları üzerinde öğrencilerin belli şartlar ve ölçüler içinde tartışmaya sevk edilerek onlara bilgiler kazandırılmasıdır¹⁴⁰. Konunun tartışmaya müsait olduğu durumlarda kıssaların işlenmesinde de tartışma yöntemi başarı ile uygulanabilir. Bu hususta bir örnekşöyledir:

ÖRNEK İŞLENİŞ:

Ders: D.Kültürü ve Ahlak Bilgisi

Sınıf: İlköğretim 8. sınıf

Konu: Kıskançlık Duygusu

Süre: 40 dk.

Kaynak: Kur'an'ı Kerim Meâli, Ders Kitabı

Özel Amaç: Öğrenci kıskançlık duygusunun insanlar arasındaki ilişkileri kötü yönde etkilediğini, düşmanlığa sebep olduğunu anlar.

Öğrenciyi derse hazırlama:

¹³⁸ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV, Ankara, 1990, s. 257.

¹³⁹ Bu konuda bkz. Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, s. 76, Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, s. 298 vd.

¹⁴⁰ Aydın, a.g.e., s. 72.

Öğretmen kıskançlık duygusunu tanımlayarak derse başlar. Bu duygunun toplumsal yaşamda ne gibi sonuçlar doğurabileceği üzerinde öğrencilerle kısa bir süre tartıştıktan sonra, Kur'an'ı Kerim'de Allah Teala'nın yasakladığı bu duyguyu bir kıssa ile inananlara bildirdiğini söyler. Ardından kıssaya geçilir.

Dersi sunma:

Öğretmen, Hz. Âdem'in iki oğlu arasında geçen kıssanın Kur'an'daki yerini tahtaya yazar ve öğrencilerden yanlarında getirdikleri meâllerden bu ayetleri (Maide 5/ 27- 30) bulmalarını ister. Sonra da bu kıssa yüksek sesle sınıfta okunur.

"Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurban kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), "Andolsun seni öldüreceğim" dedi. Diğeri de "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder" dedi (ve ekledi:)

"Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."

"Ben istiyorum ki; sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasan; zalimlerin cezası işte budur."

Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu.¹⁴¹"

Kıssa okunduktan sonra öğretmen olay üzerinde öğrencilerin bir süre düşünüp bu kötü sonuca nasıl ulaşıldığını tartışmalarını ister. Kendisi de rehberlik ederek konuşulanları yönlendirmeli, bir tıkanma olunca da aydınlatıcı ve yol gösterici sorularla öğrencilerin önünü açmalıdır. Sınıf içindeki bütün konuşmaların dersin amacına uygun olarak bir sonuca ulaşmasına dikkat etmelidir. Öğretmen tartışma esnasında şu soruları sorabilir:

- Hz. Adem'in oğulları hangi düşünceleri ile birbirlerinden ayrılırlar?
- Kardeşler arasındaki kıskançlığın sebebi ne idi?
- Kıskançlık duygusu gerçek hayatta insanları birbirlerini öldürmeğe itebilir mi?
- Kıskançlık duygusunu dinimiz neden yasaklıyor?
- İnsanlar arasındaki kıskançlığı ortadan kaldırmak için neler yapılabilir?

Dersi özetleme:

¹⁴¹ Maide 5/ 27- 30.

Öğretmen, ders esnasında tartışmalarla vurgulanan noktaları öğrencilere hatırlatarak İslâm dininin kıskançlık duygusunu onaylamadığını, aksine inananların birbirlerine saygılı olmayı, çalışkan ve dürüst olmayı gözeten bir anlayışı öngördüğünü vurgular.

Değerlendirme:

Öğretmen, öğrenciye bu aşamada İslâm dininin öngördüğü başlıca güzel ahlâk özellikleri ve yasakladığı yanlış davranış özelliklerini pekiştiren sorular sorar. Tartışmalarla elde edilen neticeler ışığında öğrencilerden gelen cevapları değerlendirir, anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan yerler varsa düzelterek dersi tamamlar.

4. Dramatizasyon yöntemi:

Rol oynama yöntemi olarak ta bilinen bu yöntemde bir fikir, durum, sorun ya da olay bir grup önünde dramatize edilir (oyunlaştırılır). Grubun üyeleri yalnızca dinlemek ya da tartışmak yerine olayın nasıl oluştuğunu izlerler ve konunun ayrıntısına inerler¹⁴². Hangi türü olursa olsun, dramatizasyonun temel amacı eğlendirerek öğretmedir. Derslerin işlenişine renk katan bu yöntem sınıf ortamında eğlendirici bir etkinlik olarak kullanılabilir. Ayrıca din öğretiminde özellikle İslâm tarihinde geçen olayların, Kur'an ve hadislerde anlatılan kıssaların dramatize edilmek suretiyle öğretime konu edilmesi mümkündür. Bu yöntemle ahlâk eğitiminde iyi ve kötü huyların öğrencilere açıklanması, öğretimde kuru bilgilerden uzaklaşmayı ve öğrencilerin aktif katılımını sağlayacaktır¹⁴³.

Bu yöntemle kıssaların işlenişine dair aşağıda bir örnek şöyledir:

ÖRNEK İŞLENİŞ:

Ders: Din K. Ve Ahlak Bilgisi

Konu: Zekât

Sınıf: İlköğretim 6. sınıf

Özel Amaç: Öğrenci sahip olunan nimetlerden fakirlerin hakkı olan bölümü Allah'ın bir emri olarak onlara vermenin gerekliliğini kavrar.

Öğrenciyi derse hazırlama:

Öğretmen "Zekat nedir?" şeklinde bir soruyla derse başlayabilir. Öğrencilerin bilgileri yoklanarak eğer eksikse tamamlanarak zekat hakkında İslâm dininin bakış açısı aktarılır. Bu

¹⁴² Küçükahmet, a.g.e., s. 57.

¹⁴³ Aydın, a.g.e., s. 57.

bağlamda zekatın gerekliliği, toplumsal açıdan kazandırdıkları üzerine kısa bir konuşma yaparak derse bir giriş yapabilir.

Dersi sunma:

Öğretmen daha önce dramatize edilmesini plânladığı “Bahçe sahipleri kıssasını” öğrencilerden bir kaçına rolleri dağıtarak, ders öncesi bir günde çalışmalarını ve yapılan provalarla öğrencilerin rollerini yeterince benimseyip rahatlıkla oynayabilmelerini sağlar. Bu hususta onlarla birlikte planlanan güne kadar çalışır. Böylece öğrenciler planlanan günde kıssadaki olayı dramatize ederler. Tam bir hazırlık gerektiren bu yöntem sayesinde öğrenciler farklı ve eğlenceli bir ders saati geçireceklerdir.

Olayın sergilenmesinden sonra öğretmen kıssanın öğrenciler tarafından değerlendirilmesini ister. Anafikir üzerinde bir süre konuşulur.

Dersi özetleme:

Öğretmen bir kez daha kıssanın anafikrîni bir kaç cümle ile ifade eder. Toplumdaki ihtiyaç sahiplerinin, mali açıdan iyi olanlar tarafından düşünölmek zorunda olduğu ve İslâm'daki zekat kavranın da bu nedenle vazgeçilmez bir husus olduğu vurgulanır.

Değerlendirme:

Öğretmen dersin amacının ne derece gerçekleştiğini anlamak için sorduğu sorularla öğrencileri ölçer. Eksik kalan yerleri tamamlar. Eğer yanlış öğrenme sözkonusu ise bunları da düzelterek dersi bitirir.

4. ANNE-BABALARIN KISSALARI KULLANMASI

Her türlü eğitimde sözkonusu olduğu gibi kıssa ile eğitim uygulanırken de anne-baba, bir önceki başlık altında da bahsedilen, bireyin gelişim ve kişilik özellikleri hakkında asgari düzeyde bilgi sahibi olmalıdır. Kısaca çocuğunu tanımaya özen göstermelidirler. Çocuğunu tanıdıkça, onunla daha iyi diyalog ve iletişim kuracak, ona yaklaşım tarzında daha başarılı olacaklardır.

Anne-babalar, bir önceki başlıktaki tavsiyeleri gözönüne alarak çocukların dini, ahlâkî bilinç ve davranış oluşturma konusunda kıssalardan etkin bir şekilde yararlanabilirler. Zira kıssalar, sahip oldukları etkileyici üsluplarıyla onları derinden etkileyecektir. Özellikle 6- 12 yaş arası çocuklar, gelişim psikolojisinin verileri göz önüne alındığında dini şuur ve davranışın oluşmasında çok önemli bir yaş devresindedir. Çünkü yapılan araştırmalara göre bu yaşlardaki çocukların en belirgin özelliği “saflık ve kolay inanırılık” tır. Kolayca inanma

ve çabuk bağlanma çocuğa özgü bir ruh halidir. Çocuk, başlangıçta kendisine anlatılanlara ve duyduklarına itiraz etmeden, kuşkulanmadan inanır. Çocukların imanı pasif ve şuur dışı bir iman olarak tanımlansa da, uygulanacak doğru ve yerinde bir eğitimle bu bağlanmış zamanla yerini zihinsel gelişim ve kültürel faktörlerin etkileriyle beraber aktif ve şuurlu bir kabulleniş olacaktır. Anne-babalar çocuk ruhunun bu özelliğini iyi değerlendirmelidirler¹⁴⁴. İslâm bilgin ve düşünürleri de çocuğun çabuk inanma ve kolay etkilenmesi üzerinde önemle durmuşlardır. Gazali'ye göre çocuğun sahip olduğu ruh 'Pırlanta gibi tertemiz'¹⁴⁵ bir ruh olup yakın çevresi tarafından her türlü işlenişe elverişlidir.

Kıssaları kullanacak olan anne-babalar, gerek orijinal anlatımıyla, gerekse biraz daha basitleştirmek suretiyle hikaye şeklinde anlatılan kitaplardan yararlanabilirler. Kıssalar aracılığı ile peygamberlerin hayatı ve onu inkar eden insanlar (iyi-kötü mücadelesi), insanın yaratılışı, sabır ve karşılığı, tevhit inancı vb. birçok konu onların zihinlerinin kaldırabileceği ölçüde verilirse gençlerin dini kavrayışları artacaktır. Ancak kıssa ile eğitimle temel dini bilgileri vermek zor olacağından, bunları temel bilgi ve pratiklerin yanında, onları destekler mahiyette verilmesi daha uygun olacaktır. Anne-babaları, kıssaları sözlü olarak aktaracağı gibi bu hususta çocuklara yönelik yazılmış kitapları onlara okumak ve okutmak şeklinde de yararlanabilir.

Bu dönem (6-12 yaş) çocuklarının ahlâk kurallarını anlayışları konusunda da anne-babanın bilgi sahibi olması onların işini kolaylaştıracaktır. Zira bu yaşlarda çocukların yakın çevrelerine duydukları ihtiyaç çok büyüktür. Onlara devamlı güven aşılansak büyük insan muamelesi yapılmalı, fikirleri dinlenerek saygı gösterilmelidir. Bunun yanında çevresindekilerin gelenek ve göreneklerini, ön yargılarını kabullenmeden önce enine boyuna düşünmesi öğretilmelidir. Çocuk böylece benimsediği ahlâkî değerler ışığında grubun düşüncelerine aykırı da olsa, doğru olanı aramak için büyüklerin yardımını gözardı etmeyecektir. Kıssaların etkin gücünden yararlanılarak bu anlamda ahlâkî şuur ve davranışlar, temel istek ve inançlar oluşturmak mümkün olabilir. 6-12 yaş arası çocukların ahlâkî anlayışları genelde şu çerçevededir:

Özellikle ilkokulun ilk sınıflarında çocuklar, ahlâk gelişiminin “otoriter ahlâk” yani “yetişkinler öyle istiyor” basamağındadırlar. Bu sebeple bazı örnek davranış arayışı içinde olurlar, kuralların net ve açık bir biçimde ortaya konmasını beklerler. Bu yaş grubu

¹⁴⁴ Mualla Selçuk, **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 101.

¹⁴⁵ Gazali, **İhya**, 197, s. 33- 35,165-169

çocuklarda görülen kötü ve yanlış davranışların sebebi (okul öncesi çağda da olduğu gibi) çoğunlukla kuralları bilmemekten, kendilerinden ne tür bir beklenti olduğunu kavrayamamaktan ileri gelir. Okul çağında olumlu disiplin ilkelerinin bulunmaması çocuğu şaşırır. Baskıcı, sert veya başıboş bir tutum içinde büyüyen çocukta, ahlâk bilincinin oluşması gecikebilir. Ahlâk kurallarına uyma, kişi hak ve hürriyetlerine saygı gösterme, yardımlaşma ve doğruluk gibi kavramları aşılabilmemiz için bu yaş çocukları çok müsaittir. Çünkü onlar kurallara uymaya çok isteklidirler¹⁴⁶. Bu kavramları ve açıklamaları işleyen kıssalar zaman zaman çocuklara anlatılır ve beraberce kıssanın anafikrî üzerinde konuşulursa, çocuk açısından daha verimli olacaktır. Bir de, işlenen her konu günlük hayatla, çocuğun yaşamı ile ilişkilendirilirse yapılan bu türlü eğitsel faaliyetler daha kalıcı olabilir. Aksi takdirde günlük hayatta yerini bulamayan bilgiler, zamanla unutulmaya yüz tutacaktır.

Allah'ın birliğini, eşi ve benzeri olmadığını, yaratıcılığını, rahmet sahibi olduğunu, sonsuz bir güç ve irade sahibi olduğunu, adil olduğunu, herşeyi bilebileceği, iyi ve kötünün karşılığını onun vereceği gibi birçok temel konuları çocuğa doğrudan bu cümlelerle anlatmak zor olabilir. Fakat kıssalar diliyle bu çok daha kolay gerçekleştirilebilir. Çocuğun zihni olgunluğuna uygun olarak seçilmiş kıssaların anlatımıyla birçok soyut işlem gerektiren konu, akıcı bir hikaye şeklinde canlı birer örnek olarak çocuk zihninde yer edinir. Dolayısıyla çocuklar içinde yaşadığı dünyanın Allah'a ait olduğu, varlığı ve ilmiyle herşeyi kuşattığını, bütün varlıkları onun yarattığı, rahmet sahibi olduğu gibi birçok duygular onlar tarafında içselleştirilecektir. İşte bu içselleştirme faaliyetinin başlaması kıssalar ile ahlâk eğitimi amacına ulaştığının göstergesidir.

Kur'an kıssaları tarihi gerçekliği olan, hayattan konulardır. Hayattan konular ise çocukları dini bilgilere duygusal olarak yaklaştırır, dini anlatımı tamamen zihne yükleyerek anlama gayretinden kurtarır¹⁴⁷. Anlatımdaki canlı tasviri ve ifade özellikleri ile çocuk kendisini olayların içinde bulur, hatta bizzat yaşar. Böylelikle çocuğun yakın çevresi, onda dini açıklamaları anlayacak, kolaylaştıracak zemini hazırlamış olur. Ayrıca çocuk, kendisine mal edeceği inanca geçerken, elinde belirsiz değil belirli, zayıf değil sağlam ölçü ve inanç örneklerine sahip olacaktır.

Kıssalardaki mevcut yakarışlar, dua örnekleri, niyaz şekilleri de çocuklar için örnek teşkil ederler. Çünkü kıssalardaki olaylarda zor durumda kalmış olanların, Allah'a şükür

¹⁴⁶ Selçuk, a.g.e., s. 105- 106.

¹⁴⁷ Selçuk, a.g.e. s. 111.

edenlerin, Allah'ın rahmetine sığınanların duaları yeralır. Bu tür dualarla çocuklar, Allah'tan neyi isteyebileceklerini öğreneceklerdir. Fakat onların bu isteklerinin, dualarının karşılığında somut sonuçlar her zaman için beklenmeyecek, istek ve arzularının Allah'ın dilemesi ve yaratmasına bağlı olduğu da öğretilecektir.

İlk çocukluk yıllarında bireyin içinde yaşadığı dünya ve sınırları konusundaki merak duyguları kuvvetlidir. İnsan bir çocuk da olsa nereden geldiğini, kima ait olduğunu düşünmekte ve sormaktadır. Bunu bilmek onun için vazgeçilmez bir duygudur. Okul öncesi çağda Allah, melekler, peygamberler, cennet, cehennem, ilk insanın yaratılışı gibi kavramlar henüz surlarla örtülüdür. Fakat çocuklar zihinlerini kurcalayan bu konuların üzerindeki sır perdesinin kalkmasını isterler. Yoklayıcı sorularla bu türden konu ve kavramları öğrenmeye çalışırlar. Çocukların sorularını geciktirmek veya cevapsız bırakmak pek sağlıklı bir yol olmamaktadır. Aksine bu ilgisizlik onların bir üst dini gelişim basamağına çıkmalarını geciktirebilmektedir. Sorularına doyurucu cevaplar almadığı ya da soruları cevapsız bırakıldığı durumlarda, çocuğun merakı ve öğrenme arzusu köreltilmiş olur. Anne- baba zaman zaman çocuğa bu konularda tatmin edici bilgiler öğretmeli, böylelikle dini gelişimini hızlandırabilmelidir. Kıssalardan da bu anlamda bilinçli bir şekilde yararlanmaları mümkündür. Kıssaların içerdiği geniş konu ve kavramları çocuğun merakı ve soruları nisbetinde, gerektiğinde daha basit bir anlatım tarzıyla onlara kavratmak doğru bir yöntem olacaktır. Zira çocukların dini anlayış ve kabiliyetleri ancak kendilerine yardım edildiği oranda ilerler ve gelişir. Bu hususa örnek olarak Hz. Adem kıssasını verebiliriz¹⁴⁸. Çünkü bu kıssa hep merak edilen, ilgi çekici içeriğiyle ve Kur'an'daki eğitici kıssaların en önemlilerindendir. Bu kıssayı dinleyen çocuklar, onda ilk insanın ve insanlığın hikayesini bulurlar. Kıssadaki Hz. Adem, insanî zaafardan birisine uğrar, kendisine ve Rabbine verdiği sözü ve halifelliğini unuttur, arzularına yenik düşer ve bunlardan istifade eden şeytan kendisine vesvese verip kandırır. Kur'an bu tür kıssalarla insanı doğrulukla eğitmeyi, ibret olarak hakkı bulmasını böylece yaşamının esas gayesini yönetmesini amaçlar¹⁴⁹.

Kıssa ile eğitimde bir başka önemli husus da, anlatımlardaki ana fikir konusudur. Bilinen hikaye ve romanlarda eserin kahramanı bizzat olayların çevresinde döndüğü kişi iken, kıssalarda durum biraz farklıdır. Olayların kahramanı gibi görünen kimselerin arka planında asıl kahraman yer alır. Aslında gerçek kahraman sünnetullah şeklinde ifade edilen ilahî

¹⁴⁸ Bakara, 2/ 30- 39.

¹⁴⁹ Muhammed Kutup, *İslâmi Terbiye ve Ahlâk Sistemi*, (trc. Ali Özek), Hisar Yayınları, İstanbul, 1977, s. 274- 282

kanunlar bütünüdür. İşte kıssalar anlatılırken çocuğu bu ilahî kanunlar bütününden haberdar ederek, ana fikrî kolayca kavramasını, tutum ve davranış geliştirmesini beklemeliyiz. Dolayısıyla işlenen kıssaların kahramanı Hz. İbrahim ve onun muhatapları değil, tevhit ve şirktir. Hz. Yusuf ile ev sahibesi değil, Yusuf'taki iffet ve emanet erdemleri ile kadındaki şehvet ve hıyanettir. Aslında kıssalar üslûbunda zaman ve mekan konusunda da kesin söylemlere rastlanılmaz¹⁵⁰. Kıssa ile eğitim de bu çizgide yürütülmeli, dinleyenleri önemsiz ayrıntılarla sıkmadan sırf iş ve olay açısından insanlara hükmeden kanunlara ışık tutacak şekilde sürdürülmelidir. Kur'an bu üslûbuyla muhatapların mükemmel insan tasavvuruna yükselten bir nitelik taşır.

Genelde ahlâk eğitimi yapılırken, özelde ise kıssa ile ahlâk eğitiminde daima geçerli olan bir kural vardır. Bireyin ahlâkî yargısının gelişiminden gerek anne-baba ve gerekse öğretmenler haberdar olmak zorundadırlar. Zira insan yetiştirmektedirler. Bu konularda birçok araştırma yapmış İsviçreli psikolog J. Piaget'in çalışması konumuza örnek teşkil etmektedir. Piaget yaptığı çalışmayla çocuğun ahlâkî yargılarının önceleri "başkalarına bağımlı" bir aşamada sürerken daha sonra "kendine bağımlılık" şeklinde geliştiğinden bahseder¹⁵¹. Bu durumu ana hatları ile şöyle özetleyebiliriz:

A. DIŞA BAĞIMLILIK:

10 yaşa kadar ki ahlâk gelişimini kapsayan bu dönem, somut zihinsel aktivitelerle bilinir. Bu dönemde çocuklar ahlâkî yargılar açısından başkalarına, özellikle yakın çevresine bağımlı durumdadırlar. Büyükleri onlar için modeldir ve onlar tarafından uygulanması gereken kurallar, sorgulanmadan kabul edilir. Bu dönemde çocuklar davranış ve olayların arkasındaki niyetleri farketmeyip, suç ve zararı olayın maddî sonucu ile ölçtükleri görülür. Örneğin, hiç istemeden on tabak kırmak, dolaptan şeker çalarken tek bir tabak kırmaktan daha kötü bir davranıştır.

Ahlâk eğitiminde diğer eğitim faaliyetlerinde de olduğu gibi; öğrenilenlerin kalıcılığının ve transferinin sağlanması çocuğun daha iyi tutum ve davranış kazanmasına sebep olacaktır. Kıssa ile eğitim uygulanmasıyla bireye kazandırılan ahlâkî tutumların kalıcı olması için, tutum ile ilgili bilgilerin uzun süreli bellekte iyi bir biçimde örgütlenmesi ve belli aralıklarla tekrar edilmesi gerekir. Öğrenilen tutumların tekrarı öğrenme sırasında -önemine

¹⁵⁰ Suat Yıldırım, a.g.m. s. 48- 49.

¹⁵¹ Mevlüt Kaya, "Kişilik Özelliklerinin Ahlâkî Yargı Üzerine Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 4, 1996, s. 187- 188

göre- yoğun ya da aralıklı yapılabilir. Bilgilerin bellekte örgütlenmesi için de, öğrenilen bilgilerin yeni durumlarda kullanılması sağlanmalıdır. Bu amaçla bireylere yeni kazandıkları tutumları uygulayabilecekleri problem durumları verilebilir. Öğrenilenlerin kalıcılığının ve transferinin sağlanmasında örnek olay inceleme yöntemi rahatlıkla kullanılabilir. Bu yöntemle hem öğrenme eksiklikleri giderilir, hem de yeni oluşan bilgi ve tutumlar güçlenir. Örnek olay inceleme yöntemi, öğrencilerin problemleri bir olay hakkında gerçek ve geçerli bilgileri, bizzat kendilerinin bu olayı anlatmaları, olay hakkında gerekli verileri toplamaları, bunları analiz etmeleri ve değerlendirmeleri yoluyla elde etmelerini sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem öğrencinin bir durum ya da olay karşısında karar verme, doğru yargıda bulunma ve problemlere çözüm getirme gibi becerilerini geliştirir¹⁵².

B. BAĞIMSIZ (ÖZERK) DÖNEM:

Bu döneme adını veren 11-12 yaş ve sonrası çocuklar, ahlâk kurallarını gitgide daha iyi ve gerçek anlamıyla kavramaya başlamışlardır. Çocuklar bu dönemde kendilerini başkalarının yerine koyabilecek ve durumu başkalarının açısından görebilecek güce (empatik duyuşa) erişmiştir. Çocuk sosyalleştikçe, farklı fikir ve anlayışlarla karşılaşır ve aralarında kıyas yapmaya başlar. Aynı zamanda çocuklar zihin gelişimine bağlı olarak göreceli bir ahlâk kavramı anlayışı kazanmakta, insanları ve olayları bu şekilde yargılamaktadırlar. Böylece birey, dış etkenlerden, başkalarının öğüt ve zorlamasıyla oluşan ahlâktan kurtulur ve kaynağını kendi içindeki ölçülerinden alan bağımsız (iç) ahlâka geçer. Başkaları hakkındaki yargılamalarında benmerkezcilik (egosantrizm) den diğergamlığa yöneldiği görülür.

Görülüyor ki, bireyin ahlâkî gelişimi ruhsal, sosyal, zihinsel ve kişilik gelişimi ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Kişilik ve ahlâk gelişiminin temelini, araştırmacılar çocukluk döneminin ilk 5 yılında atıldığını söylerler¹⁵³. Özellikle anne-babaların ilk 5 yılda daha bilinçli ve dikkatli bir eğitim planı izlemeleri gerekir. Sonraki yıllar da birey için hassas dönemler olup, gerek anne-baba, gerekse öğretmenler açısından çocuk için yeterli düzeyde bir ahlâk eğitimi yapılması gerekmektedir. Ahlâkî gelişim kişilik gelişiminin ayrılmaz bir parçası durumunda olup, benlik gelişimi gibi kişiliğin diğer öğeleri ile ergenlik ve gençlik çağında belirginleşerek hayat boyu gittikçe artan bir açıklıkla ortaya çıkar. İşte ahlâk eğitimi yürüten insanlar, bu bilimsel verilerin ışığı altında, Kur'an'ın aklı, bedeni, ruhu eğitmesi, örneklerle ve öğütlerle

¹⁵² Mevlüt Kaya - Aşkın Asan, "Dini ve Ahlâkî Bilgi, Beceri ve Tutum Öğretiminin Etkili Yolları", **Ondokuz**

Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 9, s. 179, 1997.

¹⁵³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1998 . s. 249.

eğitmesi vb. ilahi üslupları içeren kısalardan dışa bağlı dönemde etkin bir şekilde yararlanabilirler.

Anne-babalar aşağıdaki Hz. İsmail'in kurban edilişi ile ilgili, Saffat Suresi 99-111. ayetler arasındaki kıssayı, Allah'a ve anne-babaya itaat ve saygı konusundan bahsederken işlemleri mümkündür. Kıssa şöyle anlatılmaktadır:

(Oradan kurtulan İbrahim:) "Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek O: "Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver", dedi. İşte o zaman biz onu uslu bir oğul ile müjdeledik. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Biz ona: " Ey İbrahim!" diye seslendik. Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır. Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim'e selâm! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mü'min kullarımızdandır.

5. KISSALARIN VAAZ VE SOHBETLERDE KULLANILMASI

Kıssanın önemli bir eğiticilik rolü söz konusu olduğundan, fertlerin eğitimi ve onlara en yüce örneğin, değerlerin benimsetilmesi için eskiden beri kullanılmaktadır. Kıssa canlı tasvirleriyle dikkatleri canlı tutar ve dinleyicileri olay içinde sürükler, vicdanları olaylara ortak eder, dinleyicilerin duygularını inceltir. Böylece dinleyicilerin akılları ve nefisleri, kıssanın içerdiği hükümleri, öğütü ve ibreti kabul eder duruma geldiği gibi, kıssadaki öne çıkan örnek ve değerler benimsenir.¹⁵⁴ Kur'an kıssaları din görevlileri için bu yönüyle oldukça zengin materyallerdir. Fakat kıssa ile eğitimin ne zaman ve nasıl yapılacağı ise ayrı bir önem arzeder.

Tefsir kitaplarımız ve yapılan birçok yeni çalışma bize gösteriyor ki, Kur'an kıssaları kendilerinden ibret alınacak ahlâkî hikaye niteliği taşırlar. Dolayısıyla bu da gösteriyor ki yaygın eğitimde fertlerde ahlâkî bilinç ve davranış oluşturma konusunda din görevlileri etkin olarak kullanılabilir. Çünkü bu gözle bakıldığında din görevlileri Kur'an kıssalarını ibret alabileceğine ibret için, düşünebileceğine öğüt için, nasihat kabul edene ve söz dinleyene basiretinin

¹⁵⁴ Muhammed Çelik, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1996. s. 352- 353

artması için kullanabileceklerdir. Yine kıssalar İslâm'ı en güzel şekilde yaşamak ve yaşatmak için örnek arayana en güzel örneği, hak ve hakikatten dolayı zulme uğrayanı teselli konusunda eşsiz bir muhtevayı içerir.

Kıssaların genel özellikleri bölümünde de bahsedildiği üzere, kıssa ile anlatımda bazen insanların duygu ve düşünceleri, davranışları gözler önüne serilir. İnkârcıların, makam ve servetleriyle gururlanıp aldananların, zalimlerin ve günahkarların davranışları, düşünce tarzları yer yer inceden inceye ele alınarak anlatılır. Din görevlilerimiz vaaz ve sohbetlerinde kıssalardaki belirgin bazı şahısların psikolojik tahlillerini yapıp onları tanıtabilir. Bu tahlilin ardından da bir sonuca giderek İslâm'ın temel esaslarıyla konuyu birleştirebilir ve evrensel ahlâk ilkelerine geçiş yaparak derslerini işleyebilir. Fakat şu hususta din görevlisi dikkat edecektir: İşlediği konu tamamen dünya ile ilgili olmamalı, zaman zaman tutum ve davranışların ahirete yönelik oluşuna da değinmelidir. Kur'an'ı Kerim incelendiğinde dünyadan bahseden ayetlere nazaran ahiret hayatı ve öneminden bahseden ayetlerin daha ağırlıkta olduğu görülür.

Din görevlisi hitap ettiği toplum kesitinin farklı bilgi ve eğitim derecesine sahip olduğunun farkında olmalıdır. Örneğin, camiye gelen cemaat arasında yaşlı, hasta, çocuk, işçi, çiftçi, amir, memur, öğretmen, öğrenci, yolcu vb. çok farklı insanlar olabilir. Bahsedilen farklı toplumsal statü, karakter yapısı ve anlayış derecesine sahip bu insanlara belli bir seviye gözetilerek seçilen kıssalar sunulursa dinleyiciler arasındaki herkes kendi konum ve karakterine uygun ders ve modeller alabilir. Mesela bir peygamberin şahsında, kendi bulunduğu konum ve karaktere uygun çıkarımlar yapabilir ve onun hareket tarzını kendine rehber olarak seçer. Bu noktadan hareketle dinleyici kıssalarda çocuklarını yitiren Hz. Yakub'un ve hastalıklara mübtela olan Hz. Eyüb'ün sabrını, dünya nimetleri ve hükümdarlığına sahip olan Hz. Davut ve Süleyman'ın şükürünü, zalim hükümdara karşı savaştığı Hz. Musa'nın mücadelesini, dinden tamamen uzaklaşmış cahil bir toplumla mücadele eden ve hiç yoktan başlayıp bir devlet kuracak kadar güç kazanan Hz. Muhammed'in sıkıntı ve problemlere karşı üstün mücadelesini, sabrını ve şükürünü bulabilir ve kendisine rehber (model) edinebilir¹⁵⁵. Zira eğitimde "model" in önemi ve tartışılmaz yeri herkesçe kabul gören bir husustur.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Şimşek, Giriş, s. 82- 83.

¹⁵⁶ Eğitimde *model* (örnek) hususunda bkz. Nurettin Fidan. **Okulda Öğrenme ve öğretme**, s. 59; C. Savard, **Çağdaş Pedagojiden Seçmeler**, Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, s. 64-66, Kanad , **Ailede Çocuk Terbiyesi** , s. 171-172

Çocukların öğrenmeleri, daha çok “konu merkezli” iken, yetişkinlerin öğrenmeleri genellikle “problem merkezli” dir. Bu fark, iki grup arasındaki zaman algılama anlayışından kaynaklanmaktadır. Çocuğun öğrenmeye ilişkin zaman tasavvuru ertelenmiş, uygulama şeklindedir. Diğer taraftan yetişkin bir insan, eğitim faaliyetlerine daha çok mevcut hayat problemlerine çözüm bulmak için katılır. O bugünkü öğrendiğini yarın uygulayıp problemlerini çözmek ister. Dolayısıyla onun zaman kavramı hemen uygulamaya yöneliktir.¹⁵⁷ Din görevlilerimizin hitap ettiği kesim büyük oranda yetişkinlerden oluşmaktadır. Dinledikleri din ve ahlâk dersleri onların maddî ve manevî alanda sıkıntılarında onlara yol gösterecek nitelikte olmalıdır. Kıssa ile eğitimin bu kesime yönelik uygulanması özellikle zor ve sıkıntılı anlarda, insanların ne yapacağı konusunda muhtelif çareler sunabilir. Çünkü insanlar, inançlarını yaşamak uğruna mücadele ederken zaman zaman baskı, şiddet vb. zorluklarla karşılaşabilir, psikolojik açıdan zayıf düşebilirler. Bu anlamda, Hz. Peygamberin teselliye yönelik kıssaları, tüm inananlar için aynı görevi yapacaktır. Din görevlileri bu kıssaları sunarken dikkatleri dağıtmadan, sürükleyici bir tarzda, aralarına onların hayatlarındaki problemlere çözüm olabilecek öğütler serpiştirerek zaman zaman işleyecektir. Kıssalarda bol miktarda geçmiş milletlere ait hikayeler yer alır. Bu kıssalar, inananlara kendilerinden önce de benzer olayların yaşandığını, bundan sonra da yaşanabileceğini, bu konuda sabır, sebat ve gayret gösterenler için büyük ecirler olduğu hatırlatır. Zira olaylar değişse de insan yine aynı insandır. Yine kıssalar diliyle inananlara Allah’ın takdiriyle dünya hayatında zafer kazanacakları ve karşıtlarının ahirette en acılı ceza ile cezalandırılacakları, böylece kendilerinin kârlı çıkacakları haber verilir.

Kur’an işlevsel bir kitaptır. Her cümlesi, her ilkesi insana ve onun hayatına yöneliktir. Beşerî gerçekler ve oluşumdan uzak kalmamış, toplumsal ihtiyaçların giderilmesi, kıssalar da dahil olmak üzere Kur’an’ın genel amacı içerisinde yer alır. Bu yüzden kıssalar vaaz ve sohbetlere konu edilince, bir çok bireysel ve toplumsal nitelikteki konu incelenip dikkatlere sunulabilir. Örneğin bazı kıssalar, ilahî adalet, toplumsal kurallar ve görgü kuralları üzerinde çokça durur. Bu ve benzeri konular önceden yapılmış ciddi bir hazırlıkla sunulduğu takdirde bireyde toplumsal ahlâkı güçlendirici rol oynar. Bu hususta şu ayetler zikredilebilir: Her topluma bir peygamber gönderildiği, kendilerine bir uyarıcı gelmedikçe hiç bir topluma azap edilmeyeceği (Nahl 16/ 36); hakkı savunan iyiliği ve doğruyu öğütleyen tebliğle görevli peygamberlerin sihirbaz veya delilik gibi iftiralara uğradığı (Zariyat 51/ 52); doğruyu bildiği

¹⁵⁷ Mustafa Köylü. *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun, 2000. s.174- 175.

halde inkârda inat edenlerin genellikle mal ve makam sahibi kimseler olduğu (Zuhruf 43/ 22- 23); aynı zamanda bunların gelenekçi bir zihniyete sahip oldukları (Yunus 10/ 78); insanlar gibi toplumların da bir eceli olduğu ve bu onu da kendi elleriyle hazırladıkları (Hud 11/ 117, Ra'd 13/ 11); özellikle bir toplumda zulmün ve haksızlığın çoğalmasının helak sebebi olacağı (Rum 30/ 41) gibi. Bu konuların her biri ayrı bir vaaz veya sohbet konusu olabilir. Fakat her ne kadar bu kıssalar geçmiş olay ve kişilerden bahsediyor olsa da onlarla kastedilen amaç, geçmiş hakkında bir bilgilendirme olmayıp, dinleyicilere bu anlatılanlardan ibret ve öğüt alınması ana fikrînin iyi farkedilmesi hatırlatılacaktır. Kur'an'da Yusuf kıssasının anlatımından sonra şöyle buyrulur:

“Elbette onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır.”¹⁵⁸

Yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüten din eğitimcileri, ağırlıklı olarak yetişkin olan muhataplarına dinin gaye ve görevlerini kavratmaya çalışmalıdır. Bununla beraber yapılan eğitimle bireyler, dini konularda diğerlerine bağımlılıktan kurtularak kendileri için gerekli olan dini konularda düşünme ve araştırma kabiliyetini geliştirmeli, aynı zamanda onları bencil duygulardan uzaklaştırarak diğergamlık duygularını desteklemelidir¹⁵⁹. Kur'an kıssaları da işte bu noktadan hareketle din eğitimcileri için zengin bir kaynaktır. Zira kıssaların doğru bir şekilde işlenişi ile İslâm'ın temel kaynağı durumunda olan Kur'an, muhataplarca daha iyi anlaşılmasına başlanacaktır. İşlenen kıssalar sonucunda birey aynı zamanda İslâmi esas, ilke ve pratiklerin parça parça değil, aksine bir bütün olarak yaşanması gerektiğini kavrama hususunda ilerleme kaydedecektir.

Vaaz ve sohbetlerde yaygın din eğitimi sürdüreceği olan din eğitimcisinin, zaman zaman kıssaları da kullanacağı faaliyetlerinde bazı esaslara azami dikkat göstermesi onun daha başarılı bir din eğitimi yapmasını sağlayacaktır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, vaaz ve sohbetlerin yapıldığı ortamlarda cemaatte belirli bir yaş, bilgi ve yetenek eşitliği sözkonusu değildir. Bu nedenle örgün eğitimde olduğu gibi “çocuğa göre eğitim” ilkesini uygulamak neredeyse imkânsızdır. Burada din eğitimcisinin yapacağı iş, yapacağı dini sohbetlerde mümkün olduğu kadar basitten karmaşığa, somuttan soyuta ilkelerine uymaktır. Kullanılan kelime ve kavramlar herkesin anlayabileceği türden olmalı ve ifadeler kısa tutulmalıdır.

¹⁵⁸ Yusuf 12/ 111.

¹⁵⁹ Köylü, a.g.e., s. 242.

Kıssa, vaaz ve sohbetlerin tamamını kapsamamalı, anlatılan kıssadan İslâm'ın temel ilke ve esaslarına geçişte bulunulmalı, ana fikrîn muhataplarca iyice anlaşıldığından emin olunmalıdır.

Kıssanın işlenişi esnasında, anlatımda yer verilmeyen teferruata girilip dikkatler dağıtılmamalıdır. Bazen vaizlerin kıssa anlatırken konudan konuya geçip, cemaatin asıl konuyu takip edememesine sebep oldukları görülmektedir. Bundan şiddetle kaçınıp, ilgiyi ve güdülenmesi en yüksek düzeyde tutmak ve anlatılan olaylarla güncel meseleler arasında ilişki kurmak takip edilebilecek en isabetli yol olacaktır.

Kıssaların içerdiği konular arasında yer alan ihtilafı veya akademik konular cemaate aktarılmamalıdır. Mümkün olduğu kadar anlatımlarda ihtilafı konulardan kaçınmaya çalışmalı, herkes tarafından tercih edilen, kabul görmüş hüküm ve konular işlenmeye özen gösterilmelidir.

Kendisine dini bilgiler sunulan cami cemaatini, okul öğrencisi gibi her zaman karşımızda bulamayabiliriz. Hatta bazılarının bir kez bulunup, tekrar bulunma şansı olmayacağı düşünülmalıdır. Bu nedenle anlatılan konuyu baştan sona kadar zaman ve dikkat itibarıyla aynı derecede takip edemeyebilir. Din eğitimcisi her bildiğini en ince ayrıntısına kadar aktarmak yerine vereceği bilgileri özetleyerek sadece cemaate lazım olabilecek bilgileri vermeye çalışmalıdır¹⁶⁰.

Yapılan vaaz ve sohbetlerde, cemaati his ve heyecana boğarak, eğitsel niteliği düşük bir yol izlenmemelidir. Aksine dinin temel esas ve hükümlerini ahlâk kurallarını ve ilmihal bilgilerini işleyerek bilgilendirici, ahlâkî şuur ve davranış oluşturan faaliyetler yürütülmelidir. Bu noktada kıssa ile eğitimin bu amaca yönelik olarak rahatlıkla yapılabileceğini ve sahip olduğu düşündürücü ve duygulara hakim oluşu özellikleri ile cemaati psiko- sosyal açıdan geliştirebileceğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kıssa ile eğitim yapılırken, başka bir ifade ile kıssaların eğiticilik özelliklerinden yararlanılırken gerek okulda öğretmen, gerek evde anne- baba, gerekse yaygın din eğitiminde din görevlileri eğitimin temel unsurlarından olmak üzere eğitilecek kimsenin biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklerini gözönünde bulundurarak onlara uygun yöntemleri kullanmak durumundadır. Şurası unutulmamalıdır ki bütün bu anlatılanlar birer teoriden ibarettir. Kıssa ile eğitimde başarılı olabilmek bu ve benzeri teorilerin uygulanmasına bağlıdır. Teori ve uygulama birbiriyle yakından alakalıdır. Etkili bir

¹⁶⁰ Köylü, a.g.e, s. 238- 239.

eğitsel uygulama ise teori dayanaklıdır. Bu gibi teorilerden haberdar din eğitimcileri, eğitim faaliyetlerinde değerli olan ile değerli olmayanları ayırmada çözümler geliştirebilecek ve belirlenen hedeflere daha emin adımlarla ulaşabilecektir.

IV. BÖLÜM

Bu bölümde araştırmadan ulaşılan sonuç ve öneriler yer almaktadır.

SONUÇ

Ahlâkın ve dolayısıyla ahlâk eğitiminin ilgi alanı, bütünüyle insan ve insanî ilişkilerdir. Bu konuda yapılan çalışmalar ise, görünürde bireyi ilgilendiren ve ona yönelik gibi olsa da aslında insanın kendi dışındaki varlık dünyasıyla girdiği ilişkileri düzenleyen yönüyle de toplumsaldır. Günümüz dünyasının bu gibi çalışmalara ve bu çalışmaların pratik hayatta uygulanmasına çok ihtiyacı olduğu açıktır. Çünkü insanların kendisine, birlikte yaşadığı insanlara, maddi ve manevi bütün çevresine karşı sorumlulukları vardır ve bu sorumlulukların bir çoğu ihmal edilmektedir.

Varlık dünyasıyla iç içe olan ilişkilerinde insanın, ahlâkî olanı gerçekleştirebilmesi için bizzat kendisinin de ahlâken eğitilmesi gerekmektedir. Tabiki bu eğitimden maksat, bireyin *güzel ahlâk* sahibi olmasıdır. Çünkü en geniş anlamıyla ahlâk doğru veya yanlış, iyi veya kötü diye nitelendirilen eylemler ile ilgilenir. Güzel bir ahlâk sahip olabilmek, öncelikle insanın her zaman kötülüklerden kaçınan ve iyiliklerden haz alan bir karakter kazanması ile mümkün olabilir. İslâm dini böylesi bir karakterin sağlanması için iman esasları ve bunların yanısıra namaz, oruç, zekat ve hac gibi ibadetleri koymuştur. İman esasları, inanan bir insanı kötülüklerden kaçındırarak iyiliklere yönelten ve üzerindeki sorumlulukları gerçekleştirmeye teşvik edici bir kuvvet durumundadır. İbadetler ise, insanı ahlâken olgunlaştıran ve kötülüklerden uzaklaştıran adeta birer araç gibidirler. Bu nedenle İslâm ahlâkı insanlara bu kazanımları sağlayarak, bireyin toplumdaki diğer insan ve insan grupları ile uyumlu kılabilmek için bazı değerler sunar. Bu değer ve onlara bağlı temel ilkeler, yaşantı haline dönüştükçe anlam kazanır ve bireyler hem kendisi ile, hem de toplumu ile bir uyumluluk elde eder.

Kur'an'ı Kerim'in muhtevasını oluşturan evrensel ilke ve kurallar bütünü, insanı insan yapan bütün değerlere sahip olması yönüyle günümüz insanına birçok evrensel mesajlar sunar. Kur'an'da bu mesajların büyük bir bölümü de kıssalar şeklinde sunulmuştur. Çünkü insanı en iyi tanıyan Yüce Yaratıcı, kitabında onun dünya görüşünü oluşturabilecek nitelikte üslup ve ifade şekilleri kullanmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi olan kıssalar üslubu, insanlar için çok daha kolay anlaşılır, daha canlı, tecrübî bir üsluptur. Aynı zamanda

kıssaların genel özellikleri itibariyle, muhatap farkında olmadan bile kendisinden etkilenebilen ve şuur kazanabilen bir konumdadır. Kıssadaki canlı tasvirler, dinleyenlerde bizzat olayın içindeymiş hissi uyandırmaktadır. Kıssalardaki bu ve benzeri incelikler ve bahsedilen zengin muhteva insanlara daima öğüt verici, yol gösterici ahlâkî mesajlar içermektedir. Kıssalar, geçmiş millet ve insanlara ait olaylardan bahsedilirken hem bugünün insanına evrensel mahiyette örnekler sunar, ham de onlara içinde yaşadıkları şartları tanımlamaları konusunda yardımcı olur. Olayların oluş-bitiş düzeni, bir sebep ve sonuç ilişkisi halinde anlatılması ise, aynı zamanda bir tarih felsefesinin de anahatlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada görülmüştür ki, Kur'an kıssaları muhataplarına hitap ederken sadece akla veya belli duygulara hitap etmemektedir. İnsanın özünde bulunan sosyal ve psikolojik yönler de göz önünde tutulmakta ve böylece kendisine has bir üslupla eğitimi gerçekleştirmek istemektedir. Çünkü insanlar kıssaları/hikayeleri tabiatı gereği çok severler. İster çocuk yaştakiler, isterse erişkinler için daima ilgi çekicidirler. Bilgi edinme, olayları tartışma ve geçmişle ilgili haberleri dinleyip öğrenme merakı insanın mizacını oluşturan mevcut bir özelliktir. Bu özellik onların geçmişte yaşanmış olayları dinlerken ister istemez etkilenip ders ve ibret almasını sağlar. Örneğin, muhatap bir kıssayı okuyup/dinleyip sonuçları üzerinde düşünürken olayda geçen imanlı bir şahsiyetin öne çıkan güzel yönlerin taklit edip benimserken, inanmayanların kötü sıfatlarından da nefretle uzaklaşmak ister. İşte bu noktadan hareketle Kur'an kıssalarının bir plan ve program dahilinde din eğitimcileri tarafından kolaylıkla ve başarıyla ahlâk eğitiminde kullanılabileceği söylenebilir.

Kur'an kıssaları, ahlâkî mesajları içermesinin yanı sıra okuyucuya iyi örnekler sunmakta, onu olaylar ve sonuçları üzerinde üşündürerek kendi çapında kıssadan hisse çıkarmasını sağlamaktadır. Anlatılan olaylar bireyin vicdanının gelişmesine ve dolayısıyla eğitilmesine de sebep olmaktadır. Bilindiği üzere vicdan konusu, ahlâk eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Vicdan, niyet ve davranışları iyi ve kötü, doğru ve yanlış, şeklinde değerlendirip iyi olan hareketleri takdir eden ve kötülerini yeren bir iç kontrol mekanizmasıdır. Vicdanın bu özellikleri ahlâkın önemli bir yaptırım gücü durumundadır. Bireyin ahlâklı oluşu ile vicdanlı oluşu arasında sıkı bir ilişki ve paralellik söz konusudur. Ahlâkî anlamda iyi bir davranışın yeri geldiğinde ortaya konması veya ahlâkî olmayan bir davranış durumunda pişmanlık ve suçluluk duyulmaması bireyde vicdan gelişiminin yetersiz olduğunu gösterir.

Bu çalışma, anne-baba, DKAB öğretmenleri ve din görevlilerine yönelik bir çalışmadır. Kıssa ile ahlâk eğitimi yapabilecek bu üç grup muhatabın bir genel eğitim kuralı olarak önce hitap edecekleri bireylerin hangi gelişim basamağında bulunduğu ve temel kişilik özelliklerinden asgari düzeyde haberdâr olması gerekmektedir. Bunun yanısıra, eğitim öğretim yapılan ortamın uygunluğu ve muhatapların hazırbulunuşluk düzeyi de bilinmesi gereken hususlardandır. Ayrıca kıssa ile eğitimin yeri ve zamanının iyi ayarlanması gerekmektedir. Yapılan eğitim bireyde dinî şuur ve davranış geliştirmeye yönelik düzenlenmelidir. Özellikle öğretmen ve diğer ilgililer için, çalışmanın son bölümünde kıssaların yöntemlerde kullanılışı ve örnek işlenişler sunulmuştur.

Kıssa ile eğitimin ve okulun en son amacı bireyde karakter oluşumu, yani iyi ahlâklı bireylerin yetiştirilmesidir. Uygulanan eğitim şekli , karakterin bir yönü haline gelmiş ahlâkî yargı ve değerleri, ahlâkî davranış haline dönüştürmelidir. Böylece uygulanan ahlâk eğitiminin amaç, özgür olarak dış etkenlerden sıyrılmış, sahip olduğu vicdanına uyarak yargıda bulunan, şuur geliştiren ve davranış sergileyen insanlar yetiştirmektir. Kıssa ile ahlâk eğitimi yapan eğitimcinin görevi de, bireyin bulunduğu ahlâkî gelişim ve evre düzeyine inip içinde bulunduğu evrenin sınırlılıklarını ve yetersizliklerini tartışma, yargılama ve davranış yoluyla göstererek bireyi bir üst ahlâkî evreye yükseltmek için güdülemek olacaktır. Ayrıca eğitilen çocuk veya erişkinlerin ahlâkî yargı düzeylerinin bilinmesi ve ona göre hareket edilmesi gerekmektedir. Öğrencilere ahlâklı ve ahlâk dışı davranışların neler olduğunun açıklanması ve İslâm'ın öngördüğü ahlâk ilkeleri öncelikle verilmesi gereken ön bilgilerdir. Çünkü “doğru olun, saygılı davranın, yardımsever olun, yalan söylemeyin gibi öğütler bireyde davranış değişikliği oluşturmada yeterli olmamaktadır. Birey ahlâkî ilke ve bilgilerin davranış olarak örneklerine ihtiyaç duymaktadır. İşte Kur'an kıssaları, bir plan ve program dahilinde ele alınıp işlenirse günümüz insanlarına bu anlamda ihtiyaç duydukları örnekleri sunabilecektir.

Kur'an kıssaları, gerek anne-baba ve gerekse diğer din eğitimcileri tarafından çocukların problem çözme yeteneklerini geliştirmek amacıyla da kullanılabilir. Çünkü kıssalar, çocuklar için ahlâkî durumlar içeren birer örnek olay niteliğindedir. Üzerinde konuşulup tartışılan kıssalardan herkes kendi çapında hisse çıkarıp bunu ifade edebilmelidir. Böylece bireylere daha üst düzeylerde ahlâkî yargı göstermeleri yolunda fırsatlar verilmiş olacaktır.

Yaygın eğitimde kıssaların kullanılmasına gelince din eğitimcilerinin muhatap buldukları bu kesime karşı hareket tarzı ve hassasiyeti okuldakilerden farklı olacaktır. Çürkü çoğunluğu yetişkinlerden oluşan bir topluluğa hitap etmektedirler. Yetişkinler birçok açıdan çocuk ve gençlerden farklı bir konuma sahiptir. İslâm dini çocuk ve gençlerin yanısıra yetişkin eğitime de büyük önem verir. Çünkü pek çok inanç esasları ve dinî uygulama doğrudan yetişkinleri ilgilendirmektedir. Elbette dinî inaç ve esaslar, çocukluk döneminde bireylere doğru bir şekilde öğretilmelidir. Ancak bu öğretim faaliyeti orada sona ermemeli, aksine hayat boyu devam etmelidir. Bir taraftan çocukluk dönemi için yeterli bir din eğitim ve öğretimi sağlanmaya çalışılırken, diğer yandan özellikle ülkemiz için vazgeçilmez bir önem taşıyan yetişkinler için de şuur ve davranış oluşturmaya yönelik din eğitimi çalışmaları zenginleştirilmelidir. Bu anlamda Kur'an kıssaları yine bir plân ve program dahilinde yetişkinlere dinî-ahlâkî mesajlar ulaştırabilmek için kullanılabilir. Böylece onlar kıssalarla tevhit inancının gerekliliği, iman ve inanç esaslarının vazgeçilmezliği, peygamberlerin geçmişte yaşamış üstün mücadeleleri, iyi ilişkiler kurma, doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık, hoşgörü gibi kısaca birçok güzel ahlâkî yaşayış tarzı öğrenebilirler. Fakat özellikle cami gibi kalabalık ortamlarda, din eğitimcisi kıssaların dozunu iyi ayarlamalı, gerekenden fazla uzatıp cemaatte ana fikrin unutulup dikkatlerin dağılmasına sebebiyet vermemelidir.

Bu araştırmanın asıl konusunu oluşturan ahlâk eğitimi, Kur'an kıssalarını da kullanarak gerçekleştirebilmemiz için, şüphesiz Kur'an kıssalarının temel özelliklerini ve bu özelliklerin metin-bağlam ilişkisi içerisinde nasıl kullanıldığını iyi bilmemiz gerekmektedir. İlahi mesajın gönüllere akmasını kolaylaştıran bu kıssaların anlatılışıyla insanlar için çok ciddi modeller sunulabilir. Toplumun her bir üyesi, yükselen değerleri olması gereken ahlâkî değerlerle karşılaştırıp doğru olanı tercih ederek üzerine düşen görevi yerine getirmiş olacaktır. Böylece toplumun sahip olduğu genel ahlâkta bir kalite artışı sözkonusu olabilir. Bu konuda tabi ki ahlâk eğitimi yürütecek olanlar, birinci derecede önem taşımakta ve gelişip her yönüyle değişen dünyada hayatı din gerçekleriyle anlamlandırmada bireyler açısından etkin bir role sahip olmaktadır. Bunun bilincinde olan eğitimciler için Kur'an kıssaları ve bu kıssaların eğitimcilik vasfı konusunda bu ve benzeri araştırmalarla sahip oldukları bilgilerini artırmak durumundadırlar. Çünkü ahlâkî gelişim ve bu gelişimin güçlenmesi için bu husus gittikçe önem kazanmaktadır. Ahlâklı insan, önce içinde doğup büyüdüğü toplum hayatında, yaygın olan ahlâk ilkelerini taklit etmekle yetinir. Fakat daha sonra bilgi ve deneyimi arttıkça sözkonusu ilkeler üzerinde düşünmeye ve şuurlu bir biçimde onları hayatında uygulamaya

koyulur. Kıssaların da benzersiz yardımıyla böylesi bir şuur oluşumu bireyde zamanla sağlanabilir ve bahsedilen ilkeler içselleşir. Şüphesiz ahlâk eğitiminin bir amacı da budur.

ÖNERİLER

Kur'an kıssalarının ahlâk eğitiminde başarı ile kullanılabilmesi hiç şüphesiz bu konuda yapılacak çalışmalara, fikir zenginliğine bağlıdır. Kıssalar hangi açılardan incelenir ve araştırma konusu olursa, o kadar zengin malzemeler ortaya çıkacaktır. Bu nedenle kıssalar Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi açısından incelenip çağdaş bilimin verileriyle yeni yorumlara ve sonuçlara ulaşılmalıdır.

Bu çalışma ise kıssaların ahlâk eğitiminde konu edilmesine yöneliktir. Kuramsal ağırlıklı bir çalışma olması nedeniyle ebeveynlerin, din dersi öğretmenlerinin ve din görevlilerinin uygulamaya yönelik gayretlerine ihtiyaç vardır. Çünkü bu iş, tecrübe gerektiren bir konu olduğu için, bireysel gayretlerin çokluğu bizleri başarıya ulaştıracaktır.

Araştırma içerisinde yeri geldikçe bahsedilen vicdan konusu da özellikle ahlak eğitimcileri tarafından etraflıca araştırılıp, üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Zira bu konudaki yazılı eserler çok sınırlı bir düzeydedir.

KAYNAKLAR

- Akseki, Ahmet Hamdi, **Ahlâk İlimi ve İslâm Ahlâkı**, Nur Yayınları, Ankara, 1991.
- Aydın, Mehmet, **İslâm Ansiklopedisi**, “*Ahlak Maddesi*”, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989
- Baymur, Feriha, **Genel Psikoloji**, İstanbul, 1994.
- Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Gün Yayıncılık, Ankara, 1977.
- Bilgin, Beyza-Bilhan, Saffet, Anadolu Üniversitesi AÖF Özel Öğretim Yöntemleri Din ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi, 3. Ünite, Ankara, 1987.
- Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi**, Yeni Çizgi, Ankara, 1995.
- , “*Ahlâk Terbiyesinde Dini Hikayeler*”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı: 1, İstanbul, 1994.
- Buhari, İmam Ebu Abdullah Muhammed Bin İsmail, **el-Camiu’s-Sahih**, Ötüken, İstanbul, 1987
- Bulut, Mehmet, “*Sosyolojik Açıdan Ahlâk Eğitimi*”, **Din Öğretimi Dergisi**, sayı 32.
- C. Savard, **Çağdaş Pedagojiden Seçmeler**, (Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları), MEB, İstanbul, 1976
- Ch. Charrier-R. Ozouf, **Yaşanmış Pedagoji**, (Çev. N. Yüzbaşıoğulları), MEB, İstanbul, 1976.
- Kanad H. Fikret, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, MEB. İstanbul, 1976.
- Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Çağrıncı, Mustafa, **İslâm Düşüncesinde Ahlâk**, İFAV, İstanbul, 1989.
- Çağrıncı, Mustafa, **Anahatları ile İslâm Ahlâkı**, Ensar Neşriyat İstanbul, 1985.
- Çelik, Muhammed, **Kur’an’ın İkna Hususiyeti**, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1996.
- Çileli, Meral, **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi**, Varlık Yayınları, Ankara, 1986.
- D. Wright ve M. Croxen, “*Ahlâk Yargısının Gelişimi*” Çev. Demet Öngen, **Ankara Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1989.
- Dodurgalı, Abdurrahman, **Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları**, Umran Yayınları, İstanbul, 1998.

- Ebu Hamid, Gazali, **İhyâ-u Ulûmi'd- Dîn**, (Çev. A. Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul, 1975.
- el- Butî, Ramazan, **Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu**, Madve Yayınları, İstanbul, 1987.
- Fındıkçı, İlhami, “*45 Dakikanın Kaygısı*”, **Yaşadıkça Eğitim Dergisi**, sayı: 42, Yıl: 1995
- Fidan, Nurettin, **Okulda Öğrenme ve Öğretme**, Alkım Yayınları, Ankara, 1985.
- Görgün,Tahsin, “*Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine*”, **Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri**, Fecr Yayınları, Ankara, 1998.
- Güngör, Erol, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
- İnam, Ahmet, “*Olanın Ahlakî*” Felsefe Dünyası, sayı 23, Kış 1997.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kanad, H. Fikret, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, MEB, İstanbul 1976.
- Kaya, Mevlüt- Asan, Aşkın, “*Dini ve Ahlâkî Bilgi, Beceri ve Tutum Öğretiminin Etkili Yolları*”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 9, 1997.
- Kaya, Mevlüt, **Üniversite Öğrencilerinin Ahlâkî Yargıları** (Basılmamış doktora tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1993.
- , “*Kişilik Özelliklerinin Ahlâkî Yargı Üzerine Etkisi*” **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı: 4, 1996.
- Kılıç, Recep, **Ahlâkın Dini Temeli**, TDV, Ankara, 1996.
- Kılıç,Sadık, “*Kur'anın Hak Oluşu*”, **Kur'an Sempozyumu**, Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1989
- Köylü, Mustafa, **Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri**, Etüt Yayınları, Samsun, 2000.
- Kur'an-ı Kerim Ve Meâlî**, (Editör: Ali Özek), TDV, Ankara, 1993.
- Kutub, Seyyid, **Kur'an'da Edebî Tasvir**, (Çev. Kamil M. Çetiner), Arslan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kutup, Muhammed, **İslâmi Terbiye ve Ahlâk Sistemi**, (trc. Ali Özek), Hisar Yayınları, İstanbul, 1977.
- Küçükahmet, Leyla, **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, Gazi-Büro Kitabevi, Ankara, 1995.
- Küng, Hans-Kuschel, Karl Josef, **Evrensel Bir Ahlâka Doğru**, (çev: N. Yaşar Aşkoğlu, C. Tosun, R. Doğan), Gün Yayınları, Ankara, 1995.
- Mahmud, Abdülhalim, **Müslüman Gençliğin Eğitimi**, (trc. Bedrettin Çetiner), Uysal Kitabevi, Konya, tsz.
- Malik b. Enes, **el-Muvatta**, Daru'l-Kalem, Lübnan, 1991.

- Olgunsoy, Esat, **Geçmişten Günümüze Ahlâk Öğretisi**, Bahar Yay. İstanbul 1991,
- Onur, Bekir, **Gelişim Psikolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- Öcal, Mustafa, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, TDV, Ankara, 1990,
- Öymen, M. Münir Raşit, **Ahlâk Eğitimi ve Ahlâkın Testle Ölçülmesi**, Murat Matbaası, İstanbul, 1975.
- Pazarlı, Osman, **İslâm'da Ahlâk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Peker, Hüseyin, **Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları**, Eser Matbaası, Samsun 1991.
- Selçuk, Mualla, “*Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, sayı:26.
- , **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**, TDV Yayınları, Ankara, 1991.
- Senemoğlu, Nuray, **Gelişim, Öğrenme ve Öğretim**, Özen Matbaası, Ankara, 1998.
- Siddiki, Mazharuddin, **Kur'an'da Tarih Kavramı**, Pınar Yayınları, (trc. Süleyman Kalkan), İstanbul, 1990.
- Sönmez, Veysel, **Sevgi Eğitimi**, Adım Basım-Yayın, Ankara, 1990.
- Suyuti, Celalettin **Tahziru'l-Eykaz** (Tahkik:Ali Toksarı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Kayseri, 1993.
- Şengül, İdris, **Kur'an Kıssaları Üzerine**, Işık Yayınları, İzmir, 1994.
- , “*Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*”, **Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri** (Sempozyum Bildirileri), Fecr Yayınları, Ankara, 1998.
- Topçu, Nurettin, “*İlkokullarda Ahlâk Eğitimi*”, **İslâm Medeniyeti Dergisi**, Kasım, 1967.
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, c.II, “*vicdan*” maddesi, Ankara, 1988.
- Tütüncü, Mehmet, **Türk İslâm Eğitimi Zernuci**, İzmir İlahiyat Fak. Vakfı, İzmir 1991.
- Uğur, Mücteba, “*Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas*”, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.28, Yıl: 1986.
- Yaşar Feyyaz, **Kur'an ve Hadiste İrşad Metodu**, 1. Din Şurası Tebliğleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1995.
- Yavuz, Kerim, **Günümüzde Din Eğitimi**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998.
- Yıldırım, Suat, “*Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar*”, **Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi**, sayı: 3, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- Yörükoğlu, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayınları, İstanbul 1994.

EKLER

KUR'AN'I KERİM'DE KISSALAR

KONU	KUR'AN'DAKİ YERİ
Hiz. Adem	<u>Hiz. Adem'in Yararılışı</u> : Bakara 2/ 29- 38, Hicr 15/ 28- 43, <u>Yasak ağaç olayı</u> : A'raf 7/ 10- 32, Ta-ha 20/ 115- 125, <u>Şeytan'ın Fıtratı</u> : İsrâ 17/ 60- 64, Fussilet 41/ 9- 12, Sa'd 38/ 71- 85,
Adem'in Oğulları	<u>Maide</u> 5/ 27-31.
Hiz. Nuh	<u>Gönderilişi</u> : A'raf 7/ 59- 62, Yunus 12/ 71- 83, Enbiya 21/ 76-77, Nuh Tufanı: Hûd 11/ 36- 49, Furkan 25/ 37, Şuara 26/ 105- 122, Ankebût 29/ 14- 15, Nuh 71/ 1- 27, Kamer 54/ 9- 16, Muminûn 23/ 23- 31.
Hiz. Hûd	A'Raf 7/ 65- 72, Hûd 11/ 50- 60, Şuara 26/ 122- 140, Kamer 54/18-22
Hiz. Salih	A'raf 7/ 73- 79, Hûd 11/ 61- 68, Şuara 26/ 141- 159. Neml 27/ 45- 53, Kamer 54/ 23- 31, Şems 91/ 11- 15 .
Hiz. İbrahim	<u>Gönderilişi</u> : Bakara 2/ 260. <u>Babasını dine çağırışı</u> : Zuhuruf, 43/ 26-28, En'am 6/ 74, Tevbe 9/ 114, Meryem 19/ 41- 48, <u>Putları Kırması</u> : Enbiya 21/ 52-70, Şuara 26/ 69-104, Ankebut 29/ 16,17,34, Saffat 37/ 83-100 <u>Ateşe atılışı</u> : Saffat 37/ 97-99, Ankebut 29/ 17, 24 . <u>İbrahim ve Nemrud</u> : Bakara 2/ 258, <u>Kavmiyle diyalogu</u> : En'am 6/ 74-83
Hiz. İsmail	<u>İbrahim 14/ 37- 39</u> . <u>Kabe'nin Yapılışı</u> : Bakara 2/ 125- 129, Hac 22/ 26, İbrahim14/ 35. 95. <u>İsmail'in Kurban Edilişi</u> : Saffât 37/ 102- 212.
Hiz. Lût	A'raf 7/ 80- 84, Neml 27/ 54- 58, Hûd 11/ 77- 83, Ankebût 29/ 25- 26, Şuara 26/ 160- 175, Hicr 15/ 57- 77, Saffat 37/ 123- 138, En'am 6/ 86, Enbiya 21/ 74- 75, Hac 22/ 42-44, Kaf 50/ 13- 14, Kamer 54/ 33- 39.
Hiz. Yusuf	<u>Yusuf'un kuyuya atılışı</u> : Yusuf 12/ 3- 102, Mü'min 40/ 34. <u>Yusuf'un hapse girişi</u> : Yusuf 12/ 41- 48. <u>Hapisten sonra Mısır'a gidisi</u> : Yusuf 12/ 50- 55
Hiz. Şuayb	A'raf 7/ 85- 93, Hûd 11/ 84- 95, Şuara 26/ 177- 191, Ankebût 29/ 36- 37.
Hiz. Musa	<u>Musa'nın doğuşu ve eğitimi</u> : Kasas 28/ 3- 43, <u>Hiz.Musa ve Firavun</u> : Tâ- Hâ 20/ 9- 99, Şuara 26/ 1- 68, A'raf 7/ 100- 156,160, Yunus 10/ 75- 92, Neml 27/ 7- 14, Naziat 79/ 15- 26, <u>İsrailoğullarının Cezalandırılması</u> : Hûd 11/ 96-101, İbrahim 14/ 5-8, Mü'minun 23/ 45-48, İsrâ 17/ 101-104, <u>Musa Sina Dağı'nda</u> : Kasas 28/ 29-35, Tâ- Hâ 20/ 9- 23, <u>Musa ve sihirbazlar</u> : İsrâ 17/ 101- 102, A'raf 7/ 130-133, Tâ- Hâ 20/ 58- 59, 71- 76, <u>Musa ve Hızır</u> : Kehf 18/ 60- 82, <u>Sebt Olayı</u> : Araf 7/163- 166, <u>İnek Olayı</u> : Bakara 2/ 67- 73
Kârûn	Kasas 28/ 76- 83, <u>Kârûn ve Musa'ya İftirası</u> : Kasas 28/ 76- 83
Tâlût	Bakara 2/ 246- 251, <u>Tâlût ve Câlût</u> : Bakara 2/ 246- 251
Hiz. Davut	<u>Davut üzerindeki Allah'ın nimetleri</u> : Neml 27/ 16, Enbiya 21/ 80, İsrâ 17/ 55, Sebe' 34/ 10- 11, Sa'd 38/ 17- 20, <u>Davut'un iki olaydaki konumu</u> : Enbiya 21/ 78- 79, Sa'd 38/ 21- 25
Hiz. Süleyman	Bakara 2/ 103, Sâd 38/ 30- 40. <u>Süleyman ve Belkıs</u> : Neml 27/ 15- 44, <u>Süleyman ve Hikmeti</u> : Enbiya 21/ 82 vd. Enbiya 21/ 78- 82, Sebe' 34/ 12- 14
Hiz. Üzeyr	Bakara 2/ 259, Tevbe 9/ 30, <u>Hak ve Batıl Arasındaki Çekişme</u> : Kehf 18/ 33

Hz. Eyüp	Sâd 38/ 41- 44, Enbiya 21/ 83- 84, En'am 6/ 84.
Hz. Yunus	Saffat 37/ 139- 148, Enbiya 21/ 87, 88, Yunus 10/ 98
Hz. Zekerriyya ve Yahya	Meryem 19/ 2- 15
Hz. Meryem	Âl-i İmran 3/ 33- 47, Nisa 4/ 156, Meryem 19/ 16- 24, Enbiya 21/ 91, Tahrim 66/ 12.
Hz. İsa	<u>İsa'nın doğuşu</u> : Meryem 19/ 16- 24, Bakara 2/ 87 Âl-i İmran 3/ 45- 60, Nisa 4/ 156- 159, 171- 172, Maide 5/ 17, 46, 72, 75, Tevbe 9/ 30- 31, Müminun 23/ 50, Zuhruf 43/ 57- 65, Saff 61/ 6, 14, Hadid 57/ 26- 27, Maide 5/ 109- 120, Tevbe 9/ 121 <u>Peygamberliği</u> : Âli İmran 3/ 49-51, <u>Sofra</u> : Maide 5/ 112-115
Hz. Zülkarneyn	Kehf 18/ 73- 93
Kral Harût ve Marût	Bakara 2/ 101- 103
Lokman Hekim	Lokman 31/ 12- 18
İki Bahçe Sahibi	Kehf 18/ 32- 46
Bahçe Sahipleri	Kalcın 68/ 17- 33
Ashab-ı Kehf	Kehf 18/ 9- 26
Ashab-ı Uhdüd*	Buruc Suresi
Arîm Seli (Şiddetli sel)	Sebe 34/ 15- 20
Ashab-ı Fil*	Fil suresi
Hz. Muhammed* (SAV)	<u>Hira Mağarasında Cereyan Eden Olaylar</u> : Alâk Suresi , <u>Gece yürüyüşü</u> : İsrâ Suresi. <u>Hicret</u> : Enfal 8/ 21 , <u>Bedir Harbi</u> : Bakara 2/ 217 ve 218, Enfal 8/ 5 vd. <u>Uhud Harbi</u> : Âli İmran 3/ 125 vd. <u>İfk Olayı</u> : Nur 24/ 11-12 <u>Münafıklar</u> : Münafikun Suresi , <u>Medine'nin Fethi</u> : Fetih Suresi.

*Bu konulardaki kıssalar,sebeb-i nüzulleri göz önüne alınarak yazılmıştır.(Bu konuda bkz. Kasasü'l- Kur'an, el- Kısasü'l- Kur'aniyye.)

KISSA İŞLENİŞİNDE İKİ AŞAMALI 4M METODU DENEMESİ¹⁶¹

Burada Enbiya Suresi 52- 70 ayetleri arasında yer alan Hz. İbrahim'in putları kırması ile ilgili kıssa, okuyucuya örnek olması amacıyla 4M Metodu ile işlenecektir:

“ Andolsun ki biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk. Doğrusu siz de, babalarımız da açık bir sapıklık içindediniz, dedi. Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin? Hayır, dedi. Sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir, dediler. (Bir kısmı:) Bunları diline dolayan bir genç duyduk, kendisine İbrahim denilirmiş, dediler. O halde, dediler, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler. Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi.

Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi tendilerine) “Zalimler sizlersiniz, sizler!” dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pek âla biliyorsun, dediler. İbrahim: Öyleyse, dedi, Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacaksınız? Size de Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız? (Bir kısmı:) Eğer iş yapacaksınız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin dediler. “Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.”

TABLO I

METNİN ANALİZ ŞEMASI

ZAMAN	Hz. İbrahim'in kavmine peygamberlik yaptığı zaman dilimi
KONUŞAN	Hz. İbrahim ve kavminden bazı ileri gelenler
MUHATAP	Hz. Muhammed ve O'nun şahsında bütün müslümanlar
OLAY	Hz. İbrahim'in putperest kavmine bir ders vermek amacıyla onlar yok iken mabetteki putları kırıp, en büyüklerini sağlam bırakması
ANAFİKİR	Tevhit inancı bütün zaman ve insanlar için vazgeçilmezdir ve Yüce Allah daima iyilerin yanında yer alır.

¹⁶¹ Bu metod Prof. Dr. Nevzat Y. Aşkoğlu'na ait olup, ilgili makale İslami Araştırmalar Dergisi'nin 6. cilt, 2. sayısında yayınlanmıştır.

TABLO II
HAZIRLIK AŞAMASI

MUHTEVA(İçerik, konu)	MAKSAT (Amaç)	METOD (Yöntem)	MALZEME (Araç, gereç)
<ul style="list-style-type: none"> - Hz. İbrahim ve kavminin yaşayışı hakkında yazılmış kaynakları araştırma. - Tevhit inancı, Haniflik, putperestlik ve bilgi gücü gibi kavramlar üzerinde düşünme. - Kıssadan ulaşılan sonuçların günümüzdeki uzantıları ve benzerleri hakkında fikir yürütme. 	<ul style="list-style-type: none"> - Yakın Hedef: Kıssada anlatılan olaylarla, Hz. İbrahim'in üstün gayretleri ve kavmiyle olan diyalogu hakkında bilgi edinme. - Uzak Hedef: İşlenen kıssa ile iman esaslarının temelini oluşturan tevhit inancını kavrama. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kıssadan bahsedilen tefsir, tarih ve güncel yayınlardan yararlanma. - Hz. İbrahim ve Haniflik hakkında yayınlanmış eserler başvurma. - Öğrencileri tevhit inancı ve önemi üzerinde düşündürülecek kilit sorular hazırlama. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kur'an-ı Kerim Meali - Tefsir ve tarih kitapları - Konuyla ilgili dini yayınlar - Kıssanın konu edildiği film CD'si, video ve teyp kasetleri.

TABLO III
UYGULAMA AŞAMASI

MUHTEVA(İçerik, konu)	MAKSAT(Amaç)	METOD (Yöntem)	MALZEME (Araç, gereç)
<ul style="list-style-type: none"> - Konuyla ilgili kavramların açıklanması ve ön bilgi (10 dk.) - Kıssanın okunması ve üzerinde öğrencileri düşündürerek fikirlerini dinleme (20 dk.) - Tevhit inancı ve bir müslüman için gerekliliği hakkında bilgi ve öğrencileri konuşurma (10 dk.) - Özetleme, kıssanın anafikri üzerinde durma ve öğrenilen bilgilerin sorularla yoklanması. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kur'an'da adı sıkça geçen Hz. İbrahim ve Haniflik hakkında bilgi verme. - Hz. İbrahim'in mücadelesini verdiği tevhit inancının İslam dinindeki öneminin anlaşılması. - Günümüzdeki yaşayan dinlerde de putperestliğin varlığı ve insan gerçeğinin değişmezliğinin anlaşılması. 	<ul style="list-style-type: none"> - Konuyla ilgili doğru bilgilerin anlatılması ve soru-cevap yöntemi. - Öğrencileri anlatılan konu üzerinde konuşurma. - Kıssadan bahsedilen kitaplardan önemli bölümlerin okutulması. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kur'an-ı Kerim Meali - Tefsir ve konu ile ilgili diğer dini kitaplar. Film CD'leri veya video kasetler. - Kıssanın anlatıldığı bant tiyatrosu.